

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЕМЕЦЬ

«_____» _____ 2025 р.

**АДАПТАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ШКОЛАХ УКРАЇНИ ДО
УМОВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ТЕХНОЛО-
ГІЧНІ АСПЕКТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

**Виконав: студент 4 курсу, групи ГС-41
спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія),
ОПП «Географія, економіка та
краєзнавчо-туристична робота»
Белєвцов Денис Артемович**

**Науковий керівник:
д. геогр. н., професор Костріков Сергій Васильович**

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

_____
Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ

_____
Секретар ЕК Олена ПЕДЬ

«_____» _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	7
1.1. Основні поняття освітнього процесу, його властивості та організація. Нова українська школа.	7
1.1.1. Основні поняття освітнього процесу, його властивості	7
1.1.2. Концепція Нової української школи та які зміни в організації освітнього процесу вона внесла	14
1.2. Роль класного керівника та вчителя в організації освітнього процесу	25
РОЗДІЛ 2. ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВІЙНИ	35
2.1. Вплив війни на освітню інфраструктуру та організацію навчання	35
2.2. Міграції та їх вплив на організацію освітнього процесу в умовах війни	45
2.3. Зміна організації освітнього процесу в умовах війни: причини, виклики та рішення	55
РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ	64
3.1. Дистанційне навчання та інші форми адаптації (змішане навчання, мобільні школи, тощо)	64
3.2. Сучасні технології, цифрові платформи та інноваційні інструменти для підтримки освітнього процесу під час війни	74
3.3. Проблеми та перспективи освітніх стратегій для учнів у контексті вимушеної міграції в надзвичайних умовах	88
ВИСНОВОК	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	101

ВСТУП

Освіта як соціальний інститут змінювалася разом із іншими суспільними системами протягом всієї історії людства. На неї впливали зміни в науці, філософії, культурі, релігії та економіці, що формували мету, зміст і методи освіти. До XIX століття домінувало сільське господарство та виробництво, орієнтоване на торгівлю, де освіта була доступна лише обмеженому колу осіб. Однак з початком індустріалізації та становленням сучасного суспільства освіта набула значного поширення, з'явилися численні навчальні заклади, а знання стали доступні ширшим верствам населення. Наразі освіта є легкодоступною майже у всіх куточках світу, а сучасна наука, культура та філософія продовжують глибоко впливати на її розвиток.

Проблеми організації освітнього процесу є одними з найактуальніших у нашій країні через військову агресію Росії. Це призвело до масового переходу на дистанційне навчання в університетах та школах по всій Україні. Наша держава вже мала досвід дистанційного навчання під час пандемії COVID-19, коли заклади освіти були змушені закриватися через загрозу здоров'ю населення. Саме тоді сучасні цифрові платформи та інноваційні інструменти набули значного значення, ставши основним засобом для віддаленої роботи та навчання. На жаль, через жахливі обставини Україна знову змушена вдаватися до такого способу навчання, що має як переваги, так і серйозні недоліки. Зокрема, учні втрачають можливість живого спілкування з однолітками, що негативно впливає на їхні комунікативні навички та соціальну адаптацію. Крім того, тривале використання цифрових пристроїв може завдати шкоди здоров'ю дітей, а відсутність практичних занять обмежує можливість для отримання досвіду, який є важливим для подальшого працевлаштування.

Іншою серйозною проблемою є міграція населення через військові дії. Багато учнів та студентів змушені переїжджати до інших регіонів України або за кордон у пошуках безпеки, що ускладнює організацію освітнього процесу. Крім того, розвиток штучного інтелекту створює нові виклики для освіти, оскільки учні можуть використовувати його для виконання завдань, що знижує їхню мотивацію до

самостійного навчання. У таких умовах концепція Нової української школи (НУШ) стає особливо актуальною, оскільки вона спрямована на розвиток критичного мислення та самостійності учнів.

Зміна організації освітнього процесу також доволі сильно вплинула на вчителів та їхні методики викладання. Завдяки вже наявному досвіду під час пандемії COVID-19, вчителів та викладачів вже були знайомі та пристосовані до такого методу викладання предметів, тому майже не мали вже проблем з використанням сучасних технологій, але вчителям які звикли працювати очно, які працювали усе життя у аудиторіях та класах, звикли бачити учнів своїми очима у реальному часі, перехід на дистанційне навчання було доволі складно, особливо коли учні мають усі можливості до використання джерел інформації навіть під час контрольних робіт, тестів, тощо, майже не маючи можливості перевірити учнів на реальні знання.

Ця робота присвячена дослідженню впливу війни на освітню галузь, зокрема тому, як пристосовуються навчальні заклади до ситуації, що склалася, як змінюється організація освітнього процесу. Військові конфлікти змушують залишати людей свої домівки та переміщуватися до інших населених пунктів, регіонів або країн, що також спричиняє до зміни навчальних закладів, пристосування до нових умов життя, нового середовища, нового освітнього середовища для дитини, також процеси міграції, розкиданість студентів та учнів по всьому світу та по різних куточках нашої країни, роблять дистанційний формат єдиним можливим способом навчання у різних закладах освіти, особливо це стосується регіонів у яких ідуть бойові дії. Також потрібно зазначити той факт, що подібні заклади з самого початку війни страждають та зазнають руйнування від снарядів Росії, що робить очне навчання краї небезпечним.

Актуальність проблеми полягає в тому, що освітній процес є дуже важливим етапом для кожної людини, під час якого здобуваються знання потрібні для подальшого життя. У сучасних умовах методики викладання постійно вдосконалюються, з'являються нові технології та програми, що полегшують процес навчання. Однак повномасштабна агресія Росії проти України створює нові виклики, які потребують негайного вирішення.

Мета роботи — дослідити основні складові освітнього процесу та визначити, як війна вплинула на його організацію. Особлива увага приділяється ролі вчителя, змінам у методиках викладання, а також використанню цифрових платформ та інноваційних інструментів для підтримки освітнього процесу в умовах війни.

Об'єкт дослідження — організація освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Предмет дослідження — аналіз впливу військових дій на навчальні процеси у закладах освіти та закономірності міграційних явищ як чинника, що впливає на освітній процес.

Основні завдання роботи:

- надати визначення освітнього процесу та виокремити його властивості;
- визначити роль вчителя в організації освітнього процесу;
- дослідити зміни в організації освітнього процесу під час війни;
- проаналізувати роль цифрових платформ та інноваційних інструментів у освітньому процесі.
- визначити вплив міграційних процесів на організацію освітнього процесу у школах
- визначити переваги дистанційного навчання, та визначити інші адаптації альтернативних форм організації освітнього процесу
- визначити проблеми та перспективи освітніх стратегій для учнів, які зазнали вимушену міграцію

Інформаційна база дослідження включає періодичні та наукові видання, підручники, монографії, новини, а також Інтернет-ресурси: сайти головних управлінь статистики областей, обласних державних адміністрацій, Державної служби статистики України та районних державних адміністрацій.

Методи дослідження: картографічний (для створення картосхем), графічний (для розробки графічних зображень та графіків), метод зіставлення (для порівняння даних за різні роки), математико-статистичний (для обробки масивів статистичних даних), аналізу та синтезу (для вивчення способів та методів аналізу взаємозв'язків даних).

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Список використаних джерел містить 73 найменування, а загальний обсяг роботи становить 105 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Основні поняття освітнього процесу, його властивості та організація.

Нова українська школа

1.1.1. Основні поняття освітнього процесу, його властивості

Освіта є найважливішим інструментом людського розвитку. Освіта є засобом розвитку знань, цінностей і навичок, необхідних для особистого здоров'я та майбутнього працевлаштування, а також для економічного, соціального і культурного розвитку суспільства. Метою освіти є розвиток фізичних, розумових, емоційних, соціальних, моральних і духовних аспектів життя. Дана сутність – процес, що триває все життя. Вона починається ще коли дитиною, з колиски та не закінчується до могили, навіть є така фраза – навчання впродовж життя, що має на увазі, що людина завжди чомусь навчається, пізнає щось нове та те, що здатність до навчання не обмежується лише якимось етапом життя людини. Сучасна освіта – це освіта, орієнтована на учня, це поступовий процес розвитку і розглядається як процес соціалізації, вчитель у процесі освіти є другом, філософом і провідником.

У Цілях сталого розвитку можемо побачити, що вони мають на меті досягнення загальної, безкоштовної та обов'язкової початкової освіти. Стихійні лиха, збройні конфлікти та війни є факторами, що перешкоджають досягненню цілей освіти, загострюючи проблеми підтримки освіти з боку національних урядів (наприклад, брак фінансування та несправедливий розподіл коштів і ресурсів), а також руйнуючи навчальні заклади. Оскільки учні та студенти змушені мігрувати через страх за своє життя і здоров'я, тому навчальні заклади тимчасово закриваються, а якщо постраждалі школи неможливо відновити, то вони закриваються назавжди. У багатьох країнах негативні наслідки стихійних лих і воєн посилюють вплив бідності та експлуатації дітей, що призводить до посилення вразливості та створення додаткових бар'єрів на шляху до якісної освіти. З огляду на те, що катастрофи та війни можуть мати значний вплив на системи освіти, зусилля з оцінювання мають бути комплексними та цілісними. Оцінювання має включати всебічний аналіз ризиків, що охоплює стихійні лиха, конфлікти та інші загрози. Конфлікт може підвищити

вразливість до катастроф, послаблюючи механізми подолання наслідків і сприяючи переміщенню населення. Стихійні лиха також можуть загострювати конфлікт, обмежуючи доступ до ресурсів і базових послуг, а несправедлива допомога у відновленні може посилювати політичну і соціальну напруженість. Школи та тимчасові навчальні центри можуть стати координаційними центрами для просування стратегій запобігання катастрофам та управління ризиками серед окремих хлопчиків і дівчат, їхніх родин і громад. Освіта відіграє ключову роль у процесі соціалізації та формування ідентичності, що безпосередньо пов'язано з державотворенням, економічним зростанням і соціальною згуртованістю. У довгостроковій перспективі якісна освіта може стати важливим компонентом відновлення та розбудови держави.

[1]

Якщо подивитися на визначення освіти у тлумачних словниках, то майже усюди буде надаватися, що вона побудована на систематичному навчанні, тобто на постійному, визначеному у часі, поступовому викладанні матеріалу з постійним зростанням дитини та її інтелекту, поступово збільшуючи кількість та складність матеріалу, для розвитку навичок і розумових здібностей. Якщо давати визначення навчанню своїми словами, то можемо сказати, що це процес, під час якого учень отримує від вчителя знання, навички, поради та інше, які відповідно до віку та рівня інтелекту середньостатистичного учня надаються поступово. Коли учень ходить до навчального закладу він бере участь у стандартній, формальній, найбільш поширеній системі освіти у світі. Але навчання не обов'язково повинно мати вчителя, наприклад самоосвіта, самовдосконалення, що ви читаєте, вивчаєте має на меті надати вам відповідну інформацію у всеосяжній формі, щоб ви не відчували потреби в людині, яка б тлумачила і пояснювала матеріал, що подається.

Кожен досвід може бути потенційним досвідом навчання, але, на відміну від освіти, він не обов'язково передається через якусь конкретну установу або людину. Наприклад, ви можете дізнатися про нові професії, шукаючи роботу у інтернеті, так як постійно з'являються нові професії у нашому динамічному суспільстві, яке постійно розвивається, та почали здобувати якісь навички, наприклад навички фотографа або монтажера відео на якусь сучасну платформу або дитина яка знайшла

зошит з літерами або таблицею множення на задній обкладинці, тому тільки ви самі можете оцінити рівень своїх знань та свій досвід з тієї чи іншої галузі, а також маєте можливість до постійного навчання та самовдосконалення. Щодо освіти, то вона не є випадковим процесом, як може бути навчання, вона є регулярною і регульованою. Підводячи підсумок, можемо визначити те, що освіта включає в себе навчання, але будь-яке навчання не є освітою.

Природу цілей освіти можна правильно зрозуміти у світлі двох різних філософських напрямках життя: ідеалізму та прагматизму. Ідеалізм означає абсолютні, остаточні, вічні та універсальні цінності. Він відстоює високі життєві ідеали, які мають насамперед духовну природу. Ідеалізм закликає до «знання заради знання». В ідеалістичному суспільстві освіта є для загального і морального розвитку людини. Згідно з ідеалізмом, цілі освіти зумовлені, абсолютні, незмінні і універсальні, що мають духовний та ідеалістичний характер, її метою є реалізація існуючих, абсолютних і універсальних цінностей. Прагматизм розглядає життя таким, яким воно є, а не таким, яким має бути, також відомий під назвою, як реалістичний підхід до життя. Реалізм бере до уваги існуючі або переважаючі соціальні, політичні та економічні умови життя, саме існуючі умови життя визначають цілі прагматичного виховання. Прагматизм не вірить в абсолютні і вічні цінності: філософія життя завжди відображається в цілях виховання. Платон вважав, що військові повинні мати високі філософські ідеали. Гегель наголошує на ідеалістичній меті виховання – прославленні держави та виконанні волі абсолюту. Маркс був матеріалістом. Тому він підкреслював матеріальну мету освіти, тобто практичні економічні потреби людини. У матеріалістичному суспільстві цілі виховання ґрунтуються на матеріалістичному світогляді людей. У такому суспільстві моральні чи духовні цінності не мають нічого спільного з освітою. Ідеалістичне суспільство намагається прославляти ці цінності і наголошує на моральному піднесенні особистості. Сократ, Платон і Аристотель наголошували на здобутті універсального і вічного знання або істини. Платон виступав за гармонійний розвиток усіх сил людини і ототожнював особисту самореалізацію з соціальною солідарністю. Аристотель відстоював ідеал

гармонії між особистістю і суспільством, між інтелектом і характером, теорією і практикою. [2]

У Законі України «Про освіту» мету освіти визначено як всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. [3] Школа є важливим етапом для адаптації дитини до суспільства, вона надає купу навичок, потрібних для майбутнього життя та взагалі до виживання у сучасному суспільстві, де потрібні висококваліфіковані працівники, з доволі великою кількістю навичок, вмінь та знань. Особливо наразі, коли з кожним роком з'являються нові технології, що полегшують виробництво, покращують систему освіти, допомагають по домашнім справам, тощо. Також наразі по всьому світі стоїть доволі складна проблема щодо обдарованості дитини та взагалі її навчання.

Проблеми обдарованості дітей завжди були на перших ролях у науковців, що досліджували проблеми освіти, велика кількість праць та робіт присвячена саме цій темі, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема психологів і педагогів. Дослідження в галузі психології обдарованості здійснювали відомі вчені, зокрема Д. Гілфорд, П. Торренс, Ф. Баррон, К. Тейлор. На основі ідей психологів Л. Керрола і Б. Блума розроблено методикау навчання обдарованих дітей їхніми послідовниками. Серед вітчизняних дослідників можемо виділити таких, як І. Бех, І. Волощук, М. Гальченко, Ю. Гільбух, Г. Костюк, О. Матюшкін, В. Моляко, О. Рибалка, та ін, що присвятили деякі із своїх робіт саме дослідженню цього питання. Дослідники зазначають, що такі діти вирізняються певними психологічними якостями, пов'язаними з прискореним психічним розвитком, постійною пізнавальною потребою, високою розумовою активністю, творчим підходом до розв'язання проблем, стійким

прагненням до самостійного навчання тощо. Розвиток цих та інших якостей потребує спеціального освітнього середовища і стимулює створення спеціалізованих закладів для обдарованих учнів у системі загальної середньої освіти. [4]

Моя думка доволі сильно відрізняється, щодо обдарованості дитини, від більшої кількості дослідників. На мою думку взагалі неетично застосовувати таке значення, як обдарована дитина, щодо інших дітей, особливо у школі, коли усі діти мають доволі складний характер, який у них тільки формується, коли ще діти навчаються більш у розважальній формі, визначення такого учня або таких дітей у класі може призвести до проблем відношення дітей між собою, група дітей яких не визначили обдарованих може відокремитися від цих визначених обдарованих дітей, вважаючи цих дітей фаворитами вчителів, а також визначення такої дитини, освітній процес може зруйнувати дитинство дитині, так як на нього впаде доволі велика тяга того, що йому потрібно довести, що він є обдарованою дитиною, виправдати свій статус. Також можна згубити цій дитині життя, якщо надавати дитині лише знання та навички, що стосуються знань, а не життєвого досвіду. Ще однією проблемою, на мою думку, є те, що дитина яка буде знати про свій статус обдарованої дитини, у такому віці, може просто перестати навчатися, знаючи, що їй все легко дається, що у неї є достатньо знань, і не освідомлячи того, що вона зробить лише собі поганіше тим, що не буде навчатися надалі.

Взагалі, на мою думку, не може існувати такого поняття, як обдарована дитина, у звичному нам понятті, що цій дитині все легко дається і ці навички у неї від природи, а іноді люди вважають, що це від чогось надземного. Для мене майже не існує обдарованих дітей, переважна з них кількість мали доступ до навчальної літератури, мали можливість змалку чомусь навчатися та отримували велику кількість нової інформації, мали інтерес до навчання, у цьому процесі велику роль відіграють батьки дитини та велика інша купа факторів, таких як наявність книжок, альбомів для малювання, атласу, глобусу, іграшок, тощо. Тим самим, на мою думку, ці діти просто мали або приділили доволі велику кількість часу у цікавому напрямку або здобули знання з теми, з якої могли та були наявні ресурси для цього, поки дитина доволі маленька, ще дошкільного віку, вона дуже сильно прагне

дізнатися щось нове, зайняти себе чимось новим, дізнатися щось нове, тому для мене це яскравий приклад самоосвіти, яку потрібно підштовхувати батькам своїй дитині, надаючи їй нові джерела інформації та найголовніше – корисні джерела інформації. Дитина яка не вважається обдарованою, доволі погано вчилася у молодшій школі, може своїми зусиллями легко догнати та перегнати учбову програму, кожній дитині лише потрібна мотивація навчання у цікавому їй напрямку, прогресу, до часу, поки вона не стане самостійно думати своїми мозками та обирати свій шлях, самостійно освідомить навіщо потрібні їй знання та з'явиться ціль стати кимось та досягти чогось. Тому на мою думку виділяти обдарованість не має сенсу, тому що будь яка дитина може перевершити цю обдаровану дитину, хоча вона і буде мати деяку перевагу завдяки генам, що дісталися їй від родословної. Різниця лише у тому чи хоче навчатися дитина та цікаво їй або ні.

Далі розглянемо що таке освітній процес, що мається на увазі коли ми вживаємо це поняття. У Законі України про освіту, до якого ми будемо звертатися і подальше, надається таке визначення освітньому процесу – “це система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей”. [5]

І.І. Козинець, Ю.О. Шабанова у своєму словнику новітніх освітянських термінів і понять, надає таке визначення:

“Освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості”. [6]

Національний університет біоресурсів і природокористування України, надає таке визначення освітньому процесу:

“Освітній процес – це впорядкована система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на виконання вимог певного освітнього рівня відповідно до державних стандартів вищої освіти”. [7]

Також розглянемо визначення термінів за Законом України, пов'язаних з освітнім процесом, а саме заклад освіти, здобувачі освіти. Заклад освіти має таке визначення – “це, юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність”. “Здобувачі освіти – це вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад’юнкти), інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти”. [5]

На освітній процес прямий вплив має навчальна програма. Термін «навчальна програма» походить від латинського слова «curere», що означає «вести курс», тобто позначає предмет, який повинен мати певні цілі і давати результати для тих, хто навчається. Існують дуже велика кількість різноманітних курсів з різних сфер, особливо наразі, онлайн, офлайн, групові, одиночні, людина може обирати їх самостійно коли річ йдеться про додаткові курси, але якщо це формальний курс, то має бути і навчальна програма, такі “курси” викладаються у школі, у класах з доволі великою кількістю дітей. Формальна освіта не може бути створена без структурованої навчальної програми. Існують велика кількість різноманітних навчальних планів. Навчальний план детально описує процес викладання та навчання та намагається відповісти на питання що, чому та як. Хороший навчальний план сприяє підвищенню якості навчання в школах. Це систематичний і цілеспрямований шлях до очікуваних результатів у системі освіти. Школа прагне надати учням комплексний досвід навчання протягом усієї навчальної програми. Протягом усієї освітньої програми діти планують отримати досвід. Результати навчання та деякі види навчальної діяльності призначені для навчання дітей у школі, для кращого освітнього простору та кращого розуміння дитиною матеріалу. [8]

Як зазначають Софій Н. З., Онопрієнко О. В., Найда Ю. М., Пристінська М. С., Большакова І. О у poradniku для вчителів НУШ, саме виклики часу зумовили розроблення Концептуальних засад реформування середньої освіти – документа, який проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей. [9]

1.1.2. Концепція Нової української школи та які зміни в організації освітнього процесу вона внесла

Українська система освіти потребувала реформ, та як відносно інших країн Європи, наша система освіти почала відставати, почали старіти методи, які стали менш ефективними, потрібно було впроваджувати використання сучасних технологій, що надало поштовх на оприлюднення 17 серпня 2016 року Міністерством освіти і науки України першої версії “Концептуальних засад реформування середньої освіти”. Законопроект “Про освіту” з’явиться аж через 3 роки з оприлюднення першої версії. Головною проблемою старої версії школи було, те що, як і 10, 20, 50 років тому, український школяр здобуває в школі застарілі знання та у останні 5-10 років цей обсяг дуже збільшився, як і значно зріс загальний інформаційний потік у світі, тому збільшилося навантаження як і на вчителів, так і на учнів, ми повинні розуміти те, що учні спроможні лише відтворювати фрагменти тих знань які вони отримують під час великого навантаження, часто не вміють застосовувати їх для вирішення життєвих проблем, доволі швидко забувають інформацію, через постійне отримання нової, доволі складно утримати інформацію дитині, яка ще думає про вільний час для гулянок на вулиці, своїх хобі, деякі з них взагалі не хочуть навчатися, тому ефективність надання великої кількості інформації зводилося до нуля. Великою проблемою було і те, що навчання в українській школі не мотивувало дітей до навчання, школа була доволі нудним місцем для школярів, матеріал підручників був дуже сильно перевантажений теорією, яка на мою думку, особливо у таких дисциплінах як математика, фізика, хімія, майже ця теорія не потрібна, дитина повинна сама розуміти, як працює ти чи інші процеси, формули, теорія для цього майже не потрібна, теоретичний матеріал майже ніде у житті не потрібен, на мою думку надання сухої теорії у книжках неефективне. Більшість учителів використовують переважно застарілі дидактичні засоби, особливо вчителі які викладали за часів СРСР, які не хочуть навчатися новим методам, коли за часів СРСР були важливо лише знання теоретичного матеріалу, можливо це і надавало кращого розвитку для пам’яті, але цей теоретичний матеріал ніяк не полегшував сприйняття життя та пристосування до ситуацій, також причиною того, що педагоги не хочуть

навчатися та пристосовуватися до нових умов, це те, що педагогів деморалізує низький соціальний статус та рівень оплати праці, тому вчитель не має справжньої мотивації до особистісного та професійного зростання. Наразі збільшується доволі швидко цифровий розрив між учителем і учнем, доволі багато педагогів ще не вміє досліджувати проблеми за допомогою сучасних засобів, працювати з новими технологіями, спільно працювати онлайн у навчальних, соціальних та наукових проєктах тощо, всі ці причини були головними потрібності переходу до НУШ. [10]

Власне ідея Нової української школи передбачає виховання, що ґрунтується на цінностях. Компетентнісний підхід ґрунтується не лише на необхідності набуття потрібних для реалізації у професійному житті вмінь та навичок разом з опануванням важливих знань, якщо ми будемо обмежуватися лише цією ціллю, ми ризикуємо одного дня виховати покоління фахових маніпуляторів та шахраїв, що не лише суперечить меті освіти, але і призведе до занепаду нації, а також передбачає цей підхід, що діти будуть навчатися цінностям, які будуть враховувати важливість суспільства, нації, любові до Батьківщини, все це є фундаментом освіти та умовою формування людини та суспільства, які у своїй як професійній, так і повсякденній діяльності зважають морально-етичний та публічний інтереси. Культивування цінності не припиняється з отриманням здобувачем освіти атестату чи диплому, він також як і навчання, процес постійний, що залежить від рівня духовного та інтелектуального розвитку людини, її вольових якостей та бажання пізнавати дійсність. Процес розвитку критичного мислення у суспільстві, на відміну від догматичного, яке нав'язувалося впродовж багатьох десятиліть від час СРСР, коли усі люди навчалися тому, що усі повинні мислити однаково, усе у цій країні спільне та належить державі, не може не бути болючим, він передбачає чітке усвідомлення того, що людина має готовність змінюватися самому й відчувати необхідність позитивного впливу на інших, те що в неї є повна воля до вибору своєї долі. Тому для того, щоб ідея ціннісної освіти була втілена в життя, а не як декларація, потребу в самооцінці та самовдосконаленні мають відчувати всі учасники освітнього процесу (учні, їхні батьки, вчителі, викладачі, керівники навчальних закладів тощо), незалежно від віку, знань, досвіду чи соціального статусу. Слід визнати, що в сучасному

суспільстві часто немає консенсусу щодо умов або більш-менш узгодженого змісту цінностей, які повинні бути базовими для суспільства, і, як наслідок, такі категорії, як патріотизм, гідність, верховенство права та свобода, часто спотворюються та маніпулюються. [3]

Вищими органами визначено 10 ключових компетентностей НУШ, які надаються у виданні “Наукова скарбниця освіти Донеччини № 1/2018”, а саме у статті розміщеній там, авторство якої належить Євтух М.Б., Терентьєва Н.О., та має назву “Підготовка фахівців для Нової української школи як один із напрямів формування людини з новим типом мислення”:

- спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовою (уміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття думки, почуття, факти, застосування мультимедійних засобів);
- здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ — у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час;
- усвідомлення ролі ефективного спілкування; спілкування іноземними мовами (уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо)) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів, уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування);
- математична компетентність (культура логічного і алгоритмічного мислення); уміння застосовувати математичні смислові та геометричні методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності;
- здатність до розуміння і використання простих математичних моделей;
- уміння будувати такі моделі для вирішення проблем; основні компетентності у природничих науках і технологіях (наукове розуміння природи і сучасних технологій, здатність застосовувати його в практичній діяльності, уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, обирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати);

- інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене, критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні; інформаційна й медіа грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в інтернеті та кібернетиці;
- розуміння етики роботи і інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо);
- уміння вчитися впродовж життя (здатність до пошуку, засвоєння нових знань і навичок (власного і колективного));
- зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками; вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, вчитися впродовж життя.

Як зазначається у виданні, спільними для зазначених компетентностей визначено уміння читати і розуміти прочитане, уміння висловлювати думку усно і письмово, критичне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію, виявляти ініціативу, творити; уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення, уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект; здатність працювати в команді. [11]

Значимо також, що НУШ в першу чергу передбачає саме зміни у ключових підходах до освітнього процесу, а не у зміні шкільної програми, так як ключовою проблемою є наразі саме у підходах викладання матеріалу, так як покоління дітей змінюються, а також прогрес не стоїть на місці та з'являються нові технології та програми, це не як раніше можлива була форма, коли вчитель прийшов до аудиторії виклав навчальний матеріал, у гарному випадку щось ще показав наприклад якусь корисну копалину на занятті з географії або якийсь експеримент з фізики, наразі сучасні технології кричать про те, що є набагато більше можливостей, а також ставиться питання про виховання дитини, зацікавлення її у освіті, тому шкільна освіта в Україні переходить від повідомлення інформації, від одноманітного

стандартизованого підходу, від педагогіки наказу та інструктажу, до сучасних методів, сучасних нових технології, досліджених та рекомендованих різними вчителями та психологами, а саме до дитиноцентризму, до педагогіки партнерства, до розвитку життєвих компетенцій, до поваги навколишньої середовища. Ці підходи вимагають також нової організації освітнього простору. Сучасний освітній простір є гнучким, він створює різноманітні можливості для різних видів діяльності, викликає інтерес дитини до навчання, до саморозвитку, стимулює фантазію, мотивує до навчання.

Рис. 1.1. Випускник Нової української школи [10]

У інформаційному посібнику, автором якого є Данило Косенко, автором виділяється такі ключові якості сучасного освітнього простору, які забезпечують реалізацію сучасних підходів в освіті:

- цілісність, єдність і впорядкованість предметно-просторового середовища та візуального сприйняття;
- багатофункціональність, гнучкість та мобільність;
- вікова відповідність;
- персоналізованість, наявність особистого простору;
- свобода, відкритість сприйняття, креативність;
- практичність та ергономічність;
- гармонійність та збалансованість;
- соціалізація та співпраця [12]

Для забезпечення цих якостей як раз таки і створюються нові методи, які встановлять новий освітній простір, який забезпечить реалізацію нових завдань НУШ, які допоможуть підвищити якість освіти, хоча доволі велика роль лежить на вчителів, чи пристосувалися вони до цих змін або ні.

У цій концепції особливий акцент робиться на запровадженні індивідуалізованої освітньої моделі, заснованої на ідеї «дитиноцентризму». Якщо говорити що ж таке дитиноцентризм, то можемо сказати, що він означає, що виховання та догляд за конкретною дитиною мають бути максимально наближені до справжньої природи, здібностей та життєвого плану цієї дитини, навчальний процес повинен ставити дитину як головний об'єкт навчання, знаходити підходи до неї.

Актуальними для нової української школи є такі ідеї дитиноцентризму, як зазначається у Навчально-методичному посібнику авторів Онопрієнко О. В., Найда Ю. М., Пристінська М. С., Большакова І. О.:

- немає адміністративного контролю, який обмежує свободу педагогічної творчості;
- активність учнів у навчальному процесі, орієнтування на інтереси та досвід учнів, створення навчального середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини;

- практична спрямованість навчальної діяльності, взаємозв'язок особистого розвитку дитини з її практичним досвідом;
- відмова від спрямування навчально-виховного процесу на середнього школяра і обов'язкове врахування інтересів кожної дитини;
- виховання вільної незалежної особистості;
- забезпечення свободи і прав дитини в усіх проявах її діяльності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей, забезпечення морально-психологічного комфорту дитини;
- впровадження шкільного самоврядування, яке під свободою і самостійністю дитини розуміє виховання гуманістичних і демократичних ідей і світогляду, необхідних сучасному суспільству. [13]

Інструментом нової української школи стало наскрізне використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі, особливо за сучасних умов, коли деякі регіони України досі залишаються з доволі високим відсотком шкіл на дистанційному навчанні, також їхнє впровадження в освіту, на очних заняттях, має перейти від одноразових проєктів до системного процесу, який охоплює всі види діяльності, використовуватися на заняттях, як вчителями, так і учнями, так як це наші сучасні технології сучасного суспільства, які розповсюджені усюди та є одними із базових навичок для більшості місць працевлаштування. Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють доволі сильно розширити можливості вчителя, роблять заняття більш цікавими, дозволяють показати учням те, що без цих технологій не було би можливим, наприклад як виглядає якась видатна пам'ятка на території іншої країни або інтерактивно показати який вплив мають циклони та антициклони. [10]

Міністерство освіти і науки України виділяє такі ціннісні орієнтири сучасної української школи:

- Гідність. Базовий елемент самосвідомості людини, усвідомлення своєї неповторності, необхідності цінувати себе, а також аналізувати себе з боку.

- Рівність. Необхідність забезпечити незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак
- Справедливість. Великою проблемою побудови добробуту в країні є питання несправедливості, з якою стикаються на різних рівнях батьки та вчителі як громадяни. Саме тому утвердження цієї чесноти вкрай важливе для виховання в дитині шукача правди та бажання створити справедливим своє оточення, місто, країну.
- Толерантність та культурне різноманіття. Усвідомлення неповторності кожної людини, її безумовної унікальності, яка має бути прийнята іншими задля створення сприятливих умов для розвитку особистості та суспільства загального добробут. Розуміння необхідності шанобливого ставлення до інших людей, зокрема представників інших етнічних, національних, релігійних, расових груп, соціальних верств населення, а також їхніх поглядів, особливостей та звичаїв
- Турбота. Турбота має бути діяльнісною, вона передбачає уміння не лише співчувати, але й співпереживати людині, тобто активними діями або принаймні активним слуханням включатися у життя людини.
- Чесність. Чесність - мірило здорового мікроклімату шкільного середовища. Чесність слугує орієнтиром правди, утверджує прагнення вибудувати відкриті стосунки з іншими, без лицемірства чи бажання приховати суттєве, виглядати краще в очах інших.
- Довіра. Формування довірчих стосунків між учасниками освітнього процесу є цінним само по собі, адже, незважаючи на природний ризик розчаруватися у певній людині, атмосфера довіри гарантує учасникам освітнього процесу неодмінний внутрішній розвиток, без якого будувати у майбутньому відкриті стосунки з іншими людьми є немислимим.
- Верховенство права. Верховенство права як цінність освітнього процесу передбачає, що і нинішнє, і завтрашнє покоління має

утверджувати у повсякденному житті культуру служіння замість культури панування.

- Нетерпимість до корупції та фаворитизму. Усвідомлення з боку учасників освітнього процесу неприйнятності ідеї надання чи одержання незаконних переваг чи обмежень в обмін на неправомірну вигоду матеріального чи нематеріального характеру (оцінка, відзнака, майно, переваги, пільги; телефонне право; непотизм та фаворитизм тощо) як ганебної культурної традиції.
- Патріотизм. Вдячність та відданість своєму народові. Дотримання законів та суспільно корисних правил життєдіяльності. Відчуття гордості за надбання національної культури, мови, історії, традицій – шанобливе ставлення до культурних здобутків народу, його історичних досягнень, пам'яті про осіб, що полягли за його незалежність та самобутність; здатність зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави. Урахування суспільного інтересу у своїй повсякденній діяльності. Готовність діяти в інтересах народу.
- Екологічна цінність. Бажання особи забезпечити рівновагу у взаєминах «людина-природа» через врахування знань та навичок про охорону довкілля у прийнятті певних рішень або повсякденній діяльності.
- Соціальна відповідальність. Дотримання особою вимог обґрунтованих соціальних норм, що вважаються загально виправданими та сприяють ефективній взаємодії членів суспільства й забезпеченню його сталого розвитку.
- Лідерство та самореалізація. Усвідомлення особою необхідності постійного розвитку протягом усього життя, реалізації творчої іскри, набуття навичок комунікації, роботи в команді, емоційного інтелекту тощо. Прийняття людиною особистої відповідальності за своє життя. Прагнення критично мислити, обґрунтовано ставити під сумнів

усталені погляди, шукати та помічати зв'язки між вчинками людей та суспільними явищами, будувати логічні судження.

- Свобода. Право кожної людини на самореалізацію своїх бажань, намірів, ідей – право на те, щоб інші не створювали перешкоди для розвитку особистості. [3]

Якщо говорити про тривалість та формальну організацію освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти України, то він розпочинається у День знань – 1 вересня, звичайно бувають ситуації коли 1 вересня припадає на вихідний день, тоді навчальний рік розпочинається у перший за ним понеділок, та триває не менше 175 навчальних днів і закінчується не пізніше 1 липня наступного року, ця дата стосується в основному тих, хто у цей навчальний рік здає якісь іспити або екзамени, для класів без екзаменів звичайним буде завершення навчального року, ще до початку червня. Структуру і тривалість навчального року, навчального дня, занять, перерв, форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти, відповідно до обсягу навчального навантаження, встановленого відповідним навчальним планом, та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, особливостей регіону тощо. Щодо правил проведення занять у школі, то можемо сказати, що тут доволі важливу роль відіграє вік дітей – безперервна навчальна діяльність учнів закладів загальної середньої освіти не може перевищувати 35 хвилин (для 1 року навчання), 40 хвилин (для 2-4 років навчання), 45 хвилин (5-12 років навчання). Канікули у закладах вищої середньої освіти, по звичайному плану є в кожній порі року, літом найбільші, зимові, восени та весною канікули у закладах освіти становлять один, два тижні. [14]

При виборі форм організації освітнього процесу потрібно враховувати доволі багато його особливостей та мати завжди їх в умі, взагалі все починається с безпечного освітнього середовища та будівлі, яка відповідає усім прописаним стандартам. Також освітній процесу здійснюється з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, їхніх освітніх потреб, у різний вік дитина має різні звички, різні навички, постійно розвивається, зростає,

тому доволі очевидно, що з кожним роком матеріал збільшується та становиться складнішим, але це зроблено для того, щоб дитина поступово розвивалася з зростанням своїх фізичних та розумових здібностей.

Однією з характеристик якісного навчання є адаптація до соціальних тенденцій і реагування на нові умови існування. Тому процес навчання має бути спрямований насамперед на формування умінь і навичок, а не на перевірку знань, так як саме навички та вміння відіграють ключову роль у здобутті професій, а не знання. Форма освітнього процесу визначається навчально-виховною радою закладу освіти та відображається в освітній програмі закладу освіти. Вибір формату залежить від наявності необхідних ресурсів (матеріально-технологічні ресурси, кадри, педагогічні та методичні ресурси, інформаційне забезпечення освітньої діяльності тощо). Окрім цього, на вибір форм організації освітнього процесу впливають види діяльності, визначені в програмах, які вибрав заклад освіти, до того ж якщо потрібно заклад освіти може організувати індивідуальні форми здобуття освіти (зокрема екстернатну, сімейну (домашню), педагогічний патронаж), реалізовувати індивідуальну освітню траєкторію учня, це все залежить вже від успіхів учня, його стану, факторів, що впливають на учня, тощо. [15]

Наразі, через повномасштабну агресію Росії проти України, заклади здобуття освіти мають дистанційну форму навчання. У листі МОН України від 23.07.2024 № 841 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» зазначається, що заклади освіти організують здобуття загальної середньої освіти в очній (денній) формі, у тому числі із застосуванням змішаного навчання, та/або дистанційній формі, у тому числі створюючи дистанційні класи, за індивідуальною формою (екстернатною (екстернатом), сімейною (домашньою), педагогічним патронажем), очною (вечірньою), заочною, мережевою формами. Серед пріоритетних напрямів діяльності Міністерства освіти і науки України, органів місцевої влади – відновлення доступу до очної освіти для якомога більшої кількості дітей там, де дозволяє безпекова ситуація, а також підвищення ефективності дистанційного формату навчання. Рекомендується, за можливості, застосовувати гнучкий підхід до організації

освітнього процесу з урахуванням світлового дня, використання змішаного формату навчання, ущільнення навчальних програм тощо. [16]

1.2. Роль класного керівника та вчителя в організації освітнього процесу

Кожна група дітей, що навчаються у школі та є класом, потребує наставника, керуючу особу, яка буде наглядати та навчати чомусь цю групу дітей. Таку людину називаються класним керівником. Вона забезпечує спокій, контроль дисципліни, наглядає за дітьми, турбується за здоров'я дітей, їхню безпеку, є "вторим батьком або мати" для дитини, вирішує питання класу, допомагає уникнути конфліктів, робить все для того щоб утворити дружню атмосферу у класі. Роль вчителя полягає у переданні знань шляхом навчання, виховання дитини на заняттях визначеними адміністрацією школи та головними урядами.

Здійснення виховної роботи в школах є доволі складною діяльністю. Труднощі реалізації виховної роботи в школах полягають у тому, що виховання стосується людини – особистості, ще важливіше, що це діти, у яких ще несформовані суспільні норми та не розуміють відповідальності, не вважають правила щось потрібним для них, до того якщо виходити з того, що кожна людина має свої особливості, які відрізняються одна від одної, то і виховний підхід до кожного є різним і реалізується по-різному, а це ще ускладнює роботу вчителів та класних керівників, так як на дитину впливають різні фактори, вони формуються усі по-різному, зростають по-різному, мають різні хобі, характер, вважають різні предмети цікавими, з різними досягненнями та недоліками. Тому провідна роль у здійсненні виховної роботи в школі належить вчителю та в більшості, ще і класному керівнику у середній школі, якщо у молодшій школі класний керівник та вчитель майже одна і та ж особа, то у середній та старшій школі, то класний керівник веде максимум декілька дисциплін, і сам класний керівник відповідальний за дітей у школі. Але почнемо з ролі вчителя, на мою думку вчитель є дуже важливим чинником реалізації виховної роботи. Доволі сильно виховна робота вчителя, точніше напрямом і особливості, залежить від його професійного розвитку, його поглядів, думок та етики. Це дає нам зрозуміти, що наші проблеми або увага зосереджується на: вчитель як особистість, ставлення вчителя до учня, стиль і спосіб його роботи, стратегії і методології,

які постійно викладає або вчитель обирає для своєї виховної роботи, освіти. Тому рівень його професійної та моральної підготовки повинен задовольняти, щоб він міг успішно виконувати свою роботу. Якщо ми подивимося на розвиток школи і ролі вчителя в історичному аспекті, то побачимо, що функції і роль вчителя змінювалися в міру того, як змінювалося суспільство, а разом з ним і управління школою. Викладач з його професійними здібностями є важливим чинником у навчанні та підготовці дидактичних і методичних планів, організовує і здійснює роботу з навчання студентів. Освітній процес і люди як соціальні істоти взаємно пов'язані один з одним від початку існування людини чи людства і так буде і надалі. Це свідчить про те, що розвиток людини і суспільства залежить від освіти і виховання як процесів, що забезпечують розвиток знань, умінь і навичок, людського досвіду. Для досягнення цього розвитку обов'язково повинен бути лідер освітнього процесу, який буде планувати, управляти та оцінювати свою та інших роботу з виховання, навчання, щоб не було сумнівів, що це – вчитель. Історично поняття вчителя зустрічається дуже рано. Так, можна згадати афінян, які вчителів у граматичних школах називали граматистами. З іншого боку, стародавні китайці під поняттям вчитель розуміли бога пекла, маючи на увазі важливість і суворість вчителя. Стародавні римляни називали їх *paedagogos* – викладач, кажучи, що грецьке слово, тобто. *país-paidos* – дитина і *ago-ageia* – веде. У середньовіччі в цивільних школах вчителів називали *magister* – тобто магістр. [17]

Роль вчителя обговорюється в давньокитайському уривку під назвою «Міркування про вчителя з часів династій Тан і Сун». «У давнину ті, хто хотів вчитися, неодмінно мали вчителя. Вчитель – це людина, яка передає дао, передає професійні знання та розвіює сумніви. Люди не народжуються знаючими, хто може не мати сумнівів? Маючи сумніви, але нехтуючи навчанням у вчителя, сумніви ніколи не будуть вирішені». Кожен може мати сумніви, і вчителі відіграють важливу роль у вирішенні цих сумнівів, з якими стикаються учні.

Конфуцій казав такі слова: “Серед трьох людей, які йдуть разом, обов'язково знайдеться хтось, хто може стати моїм учителем”. Тобто за його логікою, будь хто може стати вчителем, так як хтось має більше досвіду у якійсь то справі ніж він

сам. “Народжений до мене, звичайно, набув Дао раніше за мене, [з цим] я піду [за ним] і зроблю його своїм учителем; народжений після мене, [але] набув Дао також раніше за мене, [з цим] я піду [за ним] і зроблю його своїм учителем. Дао – це те, що я [хочу] пізнати, яке мені діло до віку людини, [чи] народилася вона до мене, чи після мене? Тому [немає] ні шляхетних, ні низьких, ні старших, ні молодших, [про яких слід турбуватися, коли йдеться про навчання], де є Дао, там є вчитель”. Наприклад наразі студент може стати вчителем для вчителя по професії, наприклад навчити його користуватися сучасними програмами для більш швидкої розробки матеріалу уроку або зробити урок більш цікавим за допомогою якихось програм. [18]

Кожний вчитель має свій особистий світогляд, культуру, духовно-моральні властивості особисті, у кожного вчителя відрізняється навіть методи викладання, тому питання особистості вчителя є однією з найважливіших у галузі педагогіки та філософії освіти. Від особистих якостей викладача значною мірою залежить успішність навчальних програм, якість освітніх послуг і підготовки учнів, якщо вони не люблять цей предмет або він їм не цікавий, доволі великий шанс того, що учні просто не будуть його робити, а саме вчитель повинен зацікавити учнів у його предметі, якщо учень самостійно не цікавиться цим предметом. Також доволі сильно впливає якість викладання вчителя, як під час уроків, так і в позаурочний час. В основі моделі ідеального образу вчителя лежать філософські уявлення про ідеал людини, яка вважається мудрою, доброю і справедливою, здатною передавати знання дітям і виховувати в них високі духовні якості. Цей ідеал ґрунтується на різноманітних філософських роздумах про людину, які виникли в різні часи. Сюди входять думки античних мислителів, середньовічних філософів, епохи Відродження, ідеї нового і нового часу. Різні класичні та модерністські філософські системи поступово трансформували цей ідеал, надаючи йому нових відтінків і акцентів. Тому ідеальний образ педагога формується на основі розуміння та інтерпретації філософських уявлень про ідеал людини, які знайшли відображення в різних історичних епохах і філософських школах. [19]

Виховання – це багатогранний і складний процес, важливість якого неможливо переоцінити. Педагоги намагаються виховувати учнів як у класі, так і за його межами задля досягнення високої мети – формування багатогранної та гармонійної особистості. Процес виховання має включати любов до Батьківщини, духовність, моральність, національну спадщину української нації. У процесі виховання учнів мають бути закладені любов до Батьківщини, духовність, моральність, повага до національної спадщини українського народу, а також система виховних заходів, основною метою яких є надання учням можливості наслідувати приклад мужності та військових, політиків, громадських діячів, що виборювали волю і незалежність України. Класні керівники доволі тісно підтримують зв'язок з батьками учнів, разом із заступником директора з виховної роботи вони планують діяльність, беруть участь у підготовці та організації шкільних свят, урочистих та інших заходів. Доволі часто класного керівника доводиться контактувати з іншими вчителями, саме через своє класне керівництво, це і постійні якісь випадки порушення дисципліни учнів і скарги інших вчителів щодо погане навчання та невиконання домашніх завдань, які вони передають через класного керівника батькам учнів, саме класний керівник домовляється з бібліотекаром про видачу підручників. Класний керівник допомагає створити сприятливі психолого-педагогічні умови для особистісного, фізичного та духовного розвитку особистості дитини в класі. Класний керівник потрібен і для створення здорового психологічного мікроклімату в класі та згуртування учнів, розв'язання проблем у класі, іноді і приймає участь як бюрократ.

Проблема діяльності класних керівників у школах завжди цікавила науковців з різних наукових позицій різних народів, різних часів. В Україні останнім часом вона набула особливої актуальності в період трансформації загальної середньої освіти після впровадження концепції НУШ. Класний керівник за своєю суттю є менеджером освітнього процесу, а це вимагає управлінських знань, знання закономірностей розвитку навчальної діяльності та розвитку особистості в комплексі якостей. Основою будь-якого управління, зокрема й управління освітою, є особистісно-орієнтований підхід, тому особистість є системо-утворювальним чинником управлінського процесу, а так як класний керівник працює з доволі великою кількістю

різних особистостей, то можемо говорити про те, що класний керівник має доволі велику управлінську діяльність, яка по суті є частиною виховної діяльності. [20]

Можемо виділити такі функції класного керівника: діагностична, організаційна, виховна, координувальна, стимулююча (див. таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1. Функції класного керівника [20]

Назва функції	Зміст функції класного керівника
Діагностична	Знання свої учнів, їх специфічних рис, особливостей, інтересів, мотивів поведінки, знання середовища, що впливає на учня, на його розвиток, його поведінку, класний керівник доволі чітко має знати учня, він як дослідник, все це потрібно для готовності реагування у якійсь ситуації, надає можливість скласти індивідуальний план виховної роботи, застосувати правильні підходи під кожного учня
Організаційна	Вміння організувати клас, залучити його до різного виду діяльності, педагог має володіти організаторськими вміннями і навичками.
Виховна	Формування соціально-ціннісних компетентностей у учнів, здорових інтересів, почуттів, позитивних моральних, трудових, естетичних і інших якостей, навчання учнів правилам поведінки, тощо
Координувальна	Установлення єдиних вимог, вміння взаємозв'язку з батьками, спілкування з вчителями щодо успіхів учнів, їхньої поведінки, тощо
Стимулююча	Надання моральної допомоги учням, особистісний підхід до мотивування кожного учня до освітньої діяльності, вміння та навички спілкування з дітьми у надзвичайних ситуаціях

Останнім часом точаться дискусії щодо плану роботи класних керівників. Деякі вважають, що він не потрібен. Однак немає жодного нормативного документа, який би скасовував план виховної роботи класного керівника. Більше того,

систематична виховна діяльність неможлива без чіткого плану. Тому планування є важливою і невід'ємною частиною роботи класного керівника. Слід також зазначити, що чітких вимог до планування не існує, оскільки навчальні заклади є автономними.

Щодо педагогіки партнерства, який був запроваджений у НУШ, то можемо сказати, що це напрям педагогіки, що це система виховних методів і прийомів, заснованих на засадах гуманізму і творчого підходу до розвитку особистості у освітньому процесі. Згідно неї учень – добровільний і зацікавлений соратник, однодумець, рівноправний учасник освітнього процесу, турботливий та відповідальний за його результати. Вона базується на спілкуванні та співпраці між учнями, учителями та батьками, які об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими спільниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. За логікою педагогіки партнерства вчитель має бути другом для учня, учень не повинен вважати вчителя як щось “святе”, як це робилося у давні часи, наприклад за часів Стародавньої Греції або Стародавнього Риму, педагогіка партнерства визначає справді демократичну форму співпраці між педагогами і дітьми, яка не заперечує їхнього різного життєвого досвіду і знань, але пропонує рівність у повазі, довірі, доброзичливому ставленні один до одного, не ставить якийсь бар'єр між учнями та вчителем. Суть педагогіки партнерства полягає в демократичному і гуманному ставленні до дітей, яке гарантує їм право на вибір, гідність, повагу і право бути такими, якими вони є, а не такими, якими їх хочуть бачити їхні вчителі. Пасивні методи навчання та виховання унеможливають розвиток активних громадян. Найефективнішим способом виховання громадян-патріотів є залучення учнів до діяльності учнівського самоврядування, де вони зможуть бути суб'єктами навчально-виховного процесу та набути необхідних особистісних якостей. Учніське самоврядування – це спосіб систематичного залучення учнів до освітнього процесу. Самоврядування є добровільною діяльністю, яку студенти здійснюють під доглядом відповідального викладача. [21]

Відповідно до Закону України «Про освіту» громадське самоврядування в закладі освіти – це право учасників освітнього процесу як безпосередньо, так і через

органи громадського самоврядування колективно вирішувати питання організації та забезпечення освітнього процесу в закладі освіти, захисту їхніх прав та інтересів, організації дозвілля й оздоровлення, брати участь у громадському нагляді та в управлінні закладом освіти у межах повноважень, визначених законом та установчими документами закладу. [5]

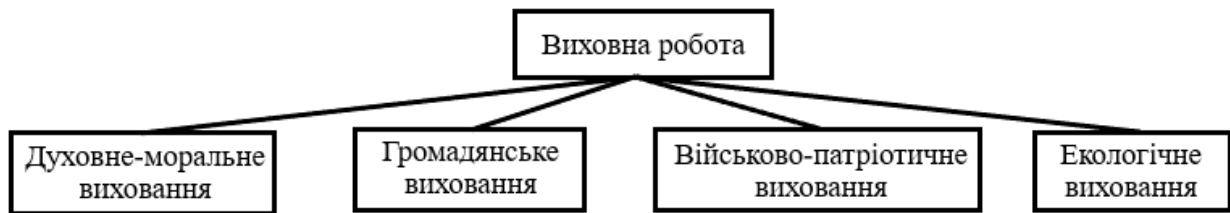

Рис 1.2. Сфери виховної роботи, які повинні бути охоплені (виконано автором спираючись на джерело даних [21])

Сьогодні в умовах реформування української школи доволі сильно змінюється роль вчителя у класі, на мою думку у кращу сторону, хоча роль вчителя стає набагато складнішою. Якщо раніше вчитель міг просто прийти розповісти нудний матеріал, викласти теорію, дати домашнє завдання прочитати та завчити якусь інформацію, то наразі вчитель виступає як жива істота, з якою може спокійно та ефективно спілкуватися дитини, дізнаючись щось нове, що йому цікаве, навчальний процес не є таким нудним як раніше, НУШ є порятунком для нового покоління дітей, так як учні, що приходять до школи все більше залежать від сучасних девайсів та розуміються в них, які мають менший час концентрації на чомусь одному, тому сучасні методи є доволі перспективними, хоча найближче майбутнє покаже результат. Наразі учитель під час заняття робить все, щоб зацікавити дитину, застосовує різні методи викладання, використовуючи різні ігри, вікторини, цікаві факти, все для того щоб дитина легше сприймала матеріал, їй було цікаво слухати та дивитися отримуючи нову інформацію від вчителя, вчитель у свою чергу демонструє зразки, фотокартки, карти, проводить досліди, тощо, використовуючи нові технології, програми, розробляє цікаві вікторини, проводить заняття-екскурсії, надає цікаві теми для самостійного дослідження учням.

Можемо зазначити, що сучасний вчитель – це тьютор (*tutor* – англ.), ментор, фасилітатор, новатор, модератор, коуч, тобто можемо говорити про цілу низку ролей, які наразі має вчитель. Взагалі доволі багато іноземних слів шкодять нашому українському суспільству, як на мою думку, цей набір іншомовних слів деякі вчителі взагалі не розуміють них, їхній смисл, не говорячи вже про методичне, інструментальне наповнення кожної з ролей та впровадження цих ролей у сучасні школи, це доволі погано впливає на освітній процес, збільшуючи навантаження на вчителів, не підвищуючи їхню мотивацію, ніхто навіть не буде навчатися по цій спеціальності, і ми дійдемо до того, що не буде вчителів, це ще ми не назвали те, що концепції Нової української школи визначено, що вчитель має бути ще й лідером, менеджером і успішною людиною, має бути добре обізнаний і підготовлений щодо особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів до управління освітнім процесом, мати ще знання з психології. У сучасному класі вчитель виступає свого роду ресурсним центром, готовим надати учням інформацію або джерела, яких їм не вистачає при виконанні навчальних дій та запропонувати допомогу в разі потреби у їхньому пошуку. Зараз, коли ми живемо в інформаційному суспільстві і маємо доступ до всіх видів інформації, ми можемо опрацьовувати великі обсяги інформації, працюючи самостійно. Учні на заняттях мають доступ до джерел, літератури та спеціалізованих документів різних років видання, різних авторів з різних країн. Вони можуть спостерігати за усіма природними явищами, вивчати пам'ятники, природні дива, історичні міста подій. Але у той же час вчителі несуть відповідальність за відбір можливих джерел і заздалегідь оцінюють їхній дидактичний потенціал. Завдання викладача надати корисні джерела, а також його обов'язком є забезпечення навчального процесу та участі учнів всім необхідним і вчасно. [22]

Насьогодні доволі багато досліджень проводиться саме з викладання в інклюзивних класах та організації освітнього процесу взагалі. Доволі гарні питання ставить Коврігіна Л.М. у своєму дослідженні “Особливості організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами” – “Як проводити заняття за умов інклюзивного навчання? Які форми та методи є більш ефективними для залучення всіх дітей класу? Як реалізувати індивідуальний підхід, враховуючи особливості

кожної дитини?” [23]. Взагалі це питання доволі складне, та учителя мають не завжди позитивне ставлення до ідеї інклюзії, так як це вже інший спосіб надання інформації, потрібно враховувати доволі багато аспектів та взагалі мають складнощі з знанням як працювати в інклюзивному класі, так як їх цьому не навчали. Дуже важливим фактором є те, що у процесі планування заняття в інклюзивному класі для вчителя важливим завданням є врахування індивідуальних можливостей дитячого колективу, а це вимагає доволі велику кількість навичок та вмінь, потрібно підбирати ефективні форми і методи організації освітньої діяльності на занятті, що дозволили б кожній дитині, з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей, рівня розвитку, дійти спільної мети та засвоїти навчальний матеріал відповідно до програми. У такому процесі учні не повинні відчувати себе неповними, потрібно зробити все так щоб вони були рівними, не були виключеними з класу, з активного приймання участі під час занять, щоб в міру своїх можливостей і здібностей брали участь у запланованих видах діяльності на рівні з усіма учнями класу, незважаючи на те, має учень порушення розумового розвитку, вади зору, слуху, опорно-рухового апарату тощо. Але через те, що це доволі новий спосіб, нова практика спільного викладання є новою в Україні, вчителі мають велику кількість питань, непорозумінь, не мають досвіду, але на допомогу приходить світовий досвід, українські дослідники визначають спільне викладання як таке навчання в класі, коли спеціалісти (учитель і спеціальний педагог чи асистент учителя), тобто потрібно дві або більше людини за своїм фахом, що працюють разом, які разом здійснюють викладання в єдиному класі, у різноманітній за складом групі учнів, серед яких є діти з особливими освітніми потребами.

Адаптивність стала відмінною рисою викладання. Роль вчителя багаторазово зросла. Він повинен виконувати традиційні види діяльності, а також задовольняти потреби учня. Можна провести історичну нить, коли ми можемо побачити, як поступово змінювалась орієнтованість на вчителя, до діяльності, орієнтованої на учня. Демократична атмосфера в класі є вимогою часу. Обмін знаннями з метою набуття нових знань є елементом фокусу в нинішній ситуації. Управління класом виходить на перший план. Вчитель повинен брати на себе ініціативу з ноткою позитивізму і

конструктивізму. Він повинен трансформуватися відповідно до вимог всебічного розвитку учнів. Щоб пристосуватися до радикальних змін у навчанні, потрібно прийняти їх і діяти відповідно до них. Таким чином, роль викладача в сучасній системі освіти є дуже складною. [24]

РОЗДІЛ 2. ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Вплив війни на освітню інфраструктуру та організацію навчання

Раптові та масштабні потоки біженців і шукачів притулку, а також нелегальних мігрантів майже завжди спричинені насильницькими подіями, такими як війна, громадянська війна або інші внутрішні насильницькі конфлікти. З кінця 1980-х років кількість міждержавних збройних конфліктів постійно зменшується. Те ж саме можна сказати і про кількість загиблих у боях, яка з середини 1970-х років зменшилася приблизно на 90 відсотків. [25]

Збройні конфлікти та війни часто спричиняють масове переміщення, коли цивільне населення рятується втечею через прямий наслідок насильства або непрямі кумулятивні наслідки війни. Дії держав та їхніх збройних сил, а також дії інших воюючих сторін, таких як озброєні опозиційні групи, що контролюють територію і людей, впливають на захист переміщених осіб у зонах конфлікту. Дотримання чинного законодавства, зокрема міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та міжнародного біженського права, а також забезпечення надання адекватної гуманітарної допомоги може допомогти запобігти переміщенню та покращити захист під час переміщення. І навпаки, порушення міжнародного права під час збройного конфлікту може спричинити переміщення і страждання, а також перешкоджати довгостроковому вирішенню проблеми переміщення. Людські втрати і витрати на безпеку, пов'язані з переміщенням населення, можуть бути високими, оскільки цивільне населення стає особливо вразливим до різних видів шкоди, а конфліктні ситуації можуть загострюватися і затягуватися.

Війна — це руйнівна сила, яка була присутня впродовж усієї історії людства. Вона спричиняла величезні страждання і руйнування та мала тривалий вплив на світ. Війна часто спричинена поєднанням таких факторів, як економічна, політична та соціальна напруженість. Економічні чинники можуть призвести до війни, коли одна країна прагне отримати контроль над ресурсами або ринками іншої. Політичні чинники також можуть призвести до війни, коли одна країна прагне отримати владу або вплив над іншою. Соціальна напруженість також може призвести до війни, коли

одна група прагне домінувати над іншою. Всі ці фактори можуть призвести до розриву дипломатичних відносин, що потім може призвести до збройного конфлікту. Ще однією основною причиною війни є ідеологічні розбіжності. Ідеологічні розбіжності можуть призвести до конфлікту, коли одна група намагається нав'язати свої переконання іншій. Це можна побачити на прикладі війн між Сполученими Штатами і Радянським Союзом під час холодної війни. [26] Після закінчення холодної війни внутрішні конфлікти або громадянські війни були поширеним і тривалим явищем. З часом їхня тривалість збільшилася, і вони непропорційно впливають на деякі з найбільш небезпечних країн світу. На найбільш небезпечному континенті світу, в Африці, понад вісімдесят відсотків країн були втягнуті в ту чи іншу форму насильницького конфлікту з 1960 року, причому тридцять відсотків з них пережили щонайменше десять років конфлікту.

Війна спричиняє величезні руйнування майна та інфраструктури, а також людські жертви, спричиняє психологічну травму тим, хто пережив її на власному досвіді, вона спричиняє довгострокові економічні наслідки, такі як зростання бідності та безробіття, призводить до переміщення людей, як, наприклад, мільйони біженців, внутрішньо переміщених осіб, мігрантів, може мати політичні наслідки, такі як створення нових держав або послаблення існуючих, призвести до встановлення авторитарних режимів у багатьох післявоєнних країнах. Тому люди мігрують не тільки через страх за своє життя, а через руйнування або скорочення місць, де працювали люди та не маючи грошей та праці змушують мігрувати та переїжджати до інших регіонів країни або взагалі виїжджають з країн, також війна сприяє збільшенню цін особливо у регіонах близьких до бойових дій та у регіонах яких їдуть ці бойові дії, через зупинення або руйнування заводів, зменшення вироблення сільськогосподарської продукції, тому цю продукцію везуть з інших регіонів, що і є причиною підвищення цін на товари, а також через небезпеку доставки товарів у ці регіони.

Рівень конфліктів на державному ґрунті коливався з плином часу. На рисунку 2.1. показано кількість і тип конфліктів на державному ґрунті між 1946 і 2022 роками. Чорна лінія показує кількість смертей, пов'язаних з бойовими діями за

кожний рік. На основі аналізу збройних конфліктів на державному рівні у часі можна виділити три основні тенденції. По-перше, хоча кількість смертей, пов'язаних з бойовими діями, зменшилася в період з 2015 по 2020 рік, у 2022 році було більше смертей, пов'язаних з бойовими діями, ніж у будь-який інший рік з 1984 року. Після 2021 року, коли кількість смертей, пов'язаних з бойовими діями, зросла на 56% порівняно з 2020 роком, у 2022 році вона збільшилася на 142% — до понад 204 000 смертей, пов'язаних з бойовими діями. Це зростання зумовлене двома війнами: війною між урядом Ефіопії та Народним фронтом визволення Тиграї та вторгненням Росії в Україну у 2022 році. [27]

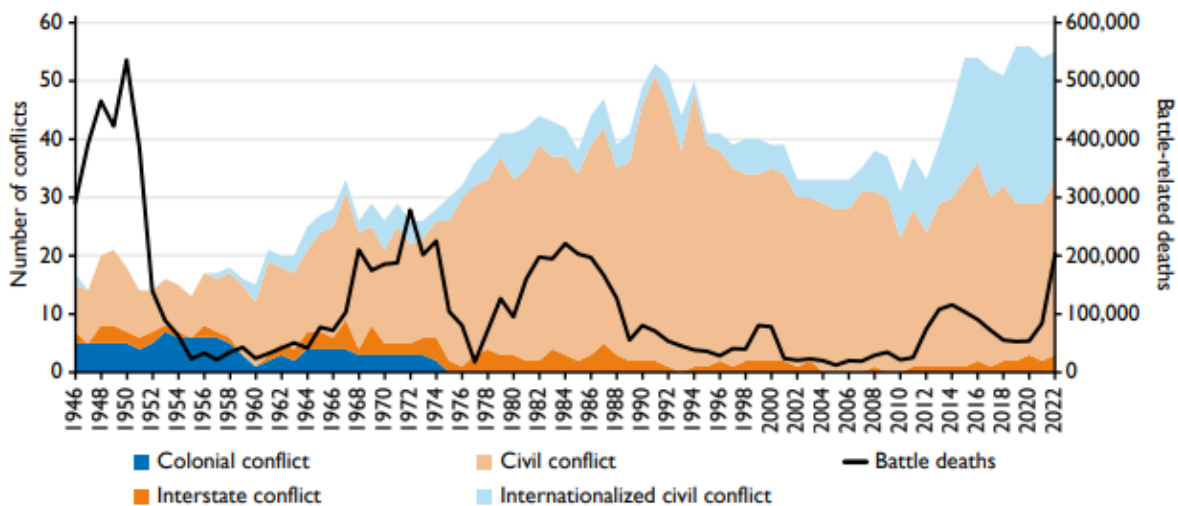

Рис. 2.1. Кількість країн із державними збройними конфліктами за типом конфлікту, 1946–2022 рр. [27]

По-друге, після зменшення кількості конфліктів на державному ґрунті в 1990-х роках, протягом останнього десятиліття спостерігається тривожне зростання кількості конфліктів на державному ґрунті. Починаючи з 2014 щороку фіксується понад 50 конфліктів на державному ґрунті. Єдиний період з 1946 року, коли було зафіксовано більше 50 конфліктів на державному ґрунті, припав на початок 1990-х років. Таке зростання має два основних пояснення: перше, через холодну війну Сполучені Штати і Радянський Союз часто підтримували різні сторони в громадянських війнах, тому воюючі сторони мали легший доступ до фінансування, і ми бачимо накопичення громадянських конфліктів протягом 1980-х і початку 1990-х років, і друге це низка конфліктів як наслідок розпаду Радянського Союзу та Югославії. Однак із закінченням холодної війни фінансування громадянських війн

вичерпалося, і багато конфліктів, пов'язаних з колишнім Радянським Союзом, були короткочасними, що призвело до значного зменшення кількості конфліктів наприкінці 1990-х і в 2000-х роках.

Третя основна тенденція, яку ми виявили в результаті нашого аналізу, полягає в тому, що, хоча домінуючим типом конфліктів на державному рівні є громадянський конфлікт, за останнє десятиліття громадянські конфлікти стають дедалі більш інтернаціоналізованими, тобто якщо один або кілька урядів інших країн беруть участь у конфлікті, надаючи допомогу або розгортаючи програми допомоги для підтримки цілей однієї зі сторін. У 2022 році налічувалося 55 конфліктів на державному рівні, 22 з яких були інтернаціоналізованими громадянськими конфліктами. Для порівняння, у 2000 році було 37 громадянських конфліктів, лише 4 з яких були інтернаціоналізованими. Починаючи з 2015 року, в результаті інтернаціоналізованих громадянських конфліктів щорічно гине більше людей, ніж у громадянських конфліктах без міжнародного втручання. Це може бути пов'язано або з тим, що інтернаціоналізація збільшує інтенсивність конфліктів, або з тим, що більш інтенсивні конфлікти з більшою ймовірністю стають інтернаціоналізованими. [27]

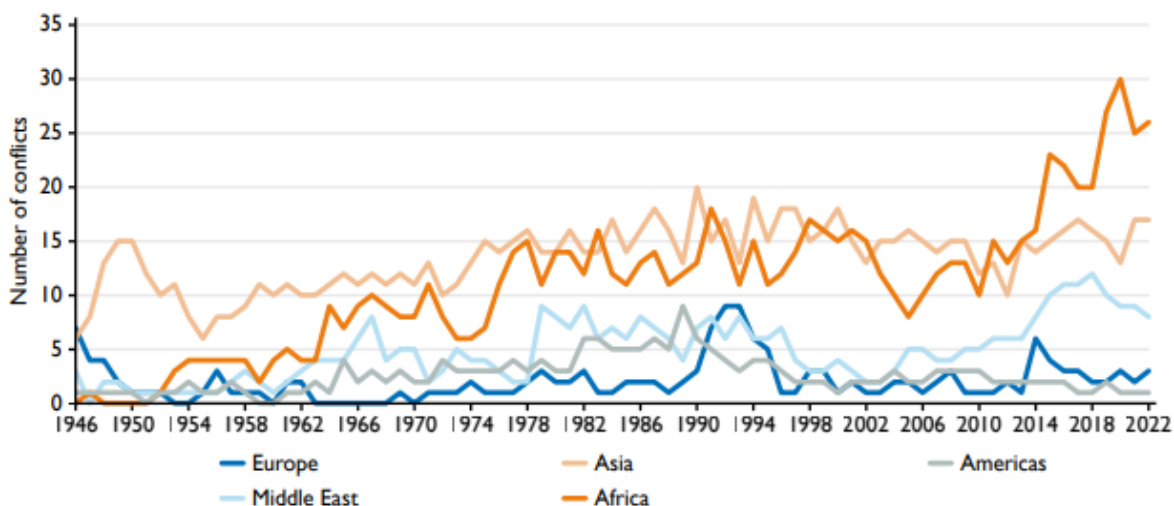

Рис. 2.2. Кількість збройних конфліктів на державному ґрунті за регіонами, 1946-2022 рр. [27]

Африка залишається регіоном з найбільшою кількістю державних конфліктів на рік у 2022 році маючи таких 26, за нею йдуть Азія з 17 державними конфліктами, Близький Схід — 8, Європа — 3 і Північна та Південна Америка лише один.

Порівняно з десятима роками тому кількість конфліктів в Африці зросла майже вдвічі — з 15 у 2013 році до 26 у 2022 році. Заслужує на увагу постійне зменшення кількості конфліктів на Близькому Сході, яка знизилася з піку в 12 у 2018 році до 8 у 2022 році, але ця кількість все ще залишається високою порівняно з початком 2000-х років. В Азії кількість конфліктів на державному рівні залишається відносно стабільною протягом останнього десятиліття.

Нажаль, Україна зазнає військової агресії РФ ще з 2014 року, що доволі сильно впливає на різні сфери економіки та суспільства, дуже сильно страждає екологія нашої країни, знищується природа, . Починаючи з 2022 року війна переросла на повномасштабну агресію РФ проти України, що призвело до окупації великої території нашої держави, руйнування великої кількості міст та сіл, економіка нашої держави доволі сильно страждає від постійних обстрілів та руйнувань, східна частина України була доволі потужним економічним джерелом, маючи великі ресурси та потужну промисловість, яка була окупована та майже зруйнована повсюди. Також під час війни руйнуються і заклади освіти, доволі сильно страждає система освіти, організація освітнього очного процесу або неможлива, або небезпечна в регіонах яких ведуться бойові дії, не говорячи вже про регіони які були окуповані, організація освітнього процесу можлива лише у дистанційному форматі, хоча і на початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, освітній процес був поставлений на паузу, його вдалося відновити та проводити десь у очному, десь у змішаному, а десь у дистанційному форматі.

На початку повномасштабного вторгнення в громадах, які стали об'єктом дослідження, освітній процес довелося зупинити через активні бойові дії або окупацію. Спочатку почалися вимушені канікули, а згодом у громадах Київської та Чернігівської областей продовжувати навчання було неможливо аж до квітня. Навчання в цих громадах, у тому числі дистанційне, відновилося після того, як російська армія була вигнана з Київської та Чернігівської областей. У громадах Харківської області, які не перебували в зоні активних бойових дій, навчання відновилося наприкінці березня в режимі дистанційного навчання. Натомість у тих громадах,

які опинилися в зоні бойових дій та були окуповані, освітній процес відновився в середині травня, але також у режимі дистанційного навчання. [28]

На початку війни був утверджений лист Міністерства освіти і науки України від 06.03.2022 № 1/3371- 22 «Про організацію освітнього процесу»[29], щодо відновлення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану, після припинення освітнього процесу на деякий час, у якому було утверджено, що освітній процес має бути відновленим за безпечних умов, що відповідають сучасним стандартам безпеки за часів війни. Найвищим пріоритетом є забезпечення максимальної безпеки для всіх дітей і всього персоналу, задіяного в системі освіти. У разі необхідності, додаткові заходи щодо освітнього процесу будуть узгоджуватися за погодженням з цивільно-військовими адміністраціями. Залежно від конкретної ситуації Міністерство освіти рекомендує дистанційну, очну чи змішану організацію освітнього процесу, передбачаючи умови, що склалися на ділянці території, де знаходиться навчальний заклад. Учні, тимчасово переміщені в інші регіони України (за заявою одного з батьків), можуть відвідувати школу за тимчасовим місцем проживання за будь-якою формою (екстернат, сімейна (домашня), індивідуальна форма навчання, тимчасове відвідування закладу загальної середньої освіти, що знаходиться у регіоні де перебуває наразі дитина). [30]

Рис. 2.3. Організація освітнього процесу станом на 26 березня 2022 року (використано автором спираючись на джерело даних [28])

«Кожна сьома школа в Україні на сьогодні пошкоджена внаслідок повномасштабного вторгнення. Більше як 3,5 тис. закладів освіти зазнали тих чи інших руйнувань, майже 400 повністю зруйновані. Майже 14 млрд доларів потрібно для відновлення освітньої інфраструктури за останніми оцінками Світового банку», під час форуму «Україна. Рік 2024» – повідомив про це, заступник міністра освіти та науки Євген Кудрявець, у новинах Укрінформ. Як повідомляється у цих нових, що за словами Євгена Кудрявця, частину освітніх закладів, які були пошкоджені, відновити неможливо, він також наголосив, що руйнування освітньої інфраструктури призводить до порушення доступу дітей та молоді до освіти, впливає на якість навчання, соціалізацію, інтегрованість до суспільства. «Майже мільйон дітей перебувають на дистанційній формі навчання, коли вони взагалі не можуть мати персональної комунікації, соціалізації зі своїми друзями та вчителями. Мільйон дітей мають доступ до змішаної форми навчання. Це означає, що вони не можуть мати постійне навчання в живу, але мають можливість іноді відвідувати школу» – Євген Кудрявець. Як повідомляв Укрінформ, за даними ЮНІСЕФ, діти, які проживають на прифронтових територіях України, упродовж останніх двох років були змушені провести від 3 до 5 тисяч годин у підвалах чи на станціях метро під час повітряних тривог. [31]

Ступінь шкоди шкільній інфраструктурі відрізняється від регіону до регіону. Найбільша частка шкіл уражено у Донецькій (67%), Харківській (43%) та Луганській (41%) областях. Разом постраждали школи в цих трьох областях становлять половину усі пошкоджені та зруйновані школи в країні. Великим фокусом дослідження було опитування батьків. Команда Cedos та SavED проводила дослідження, як змінилася залученість батьків до навчання дітей після повномасштабного вторгнення. [28] Як показали результати, вона майже не змінилася, і тут досвід пандемії був певною мірою корисним. Єдине, що помітили, — із 34% до 40% зросла частка батьків, які щодня залучені до навчання дітей. Батьки щодня цікавляться успіхами в навчанні, перевіряють виконання домашнього завдання, спілкуються з учителями, допомагають, коли дитина цього просить. Батьки старшокласників частіше

казали, що їхні діти є самостійними, і вони їм не допомагають. Що старша дитина, то менше батьки долучаються до її навчання.

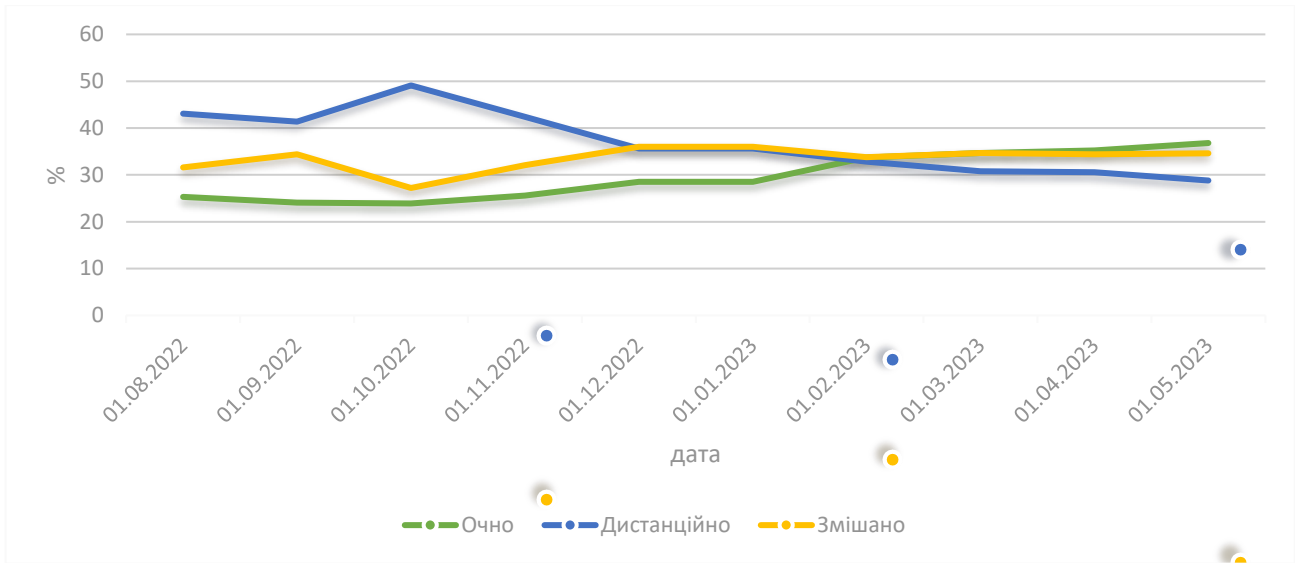

Рис. 2.4. Динаміка розподілу ЗЗСО за формами організації освітнього процесу впродовж 2022/2023 н.р. (виконано автором спираючись на джерело даних [32])

Лише 5 областей мали виключно дистанційне навчання: Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська та Харківська області. Зокрема, Харківська область вирішила запровадити дистанційне навчання на весь 2022/2023 навчальний рік. Крім того, у Дніпропетровській та Миколаївській областях переважна більшість шкіл (92% та 87% відповідно) працювали дистанційно, а майже всі інші - у змішаному режимі. Найбільше шкіл з очною формою навчання було на заході країни – в Івано-Франківській (73%), Львівській (63%), Тернопільській (61%), Чернівецькій (54%) та Закарпатській (48%) областях. У решті шкіл цих областей навчальний процес здійснювався переважно в змішаному режимі. Оскільки навчання було призупинено щонайменше на 2,5 тижні, багато шкіл продовжили навчальний рік у червні. Станом на 925 червня 61% шкіл завершили навчальний рік, а 28% все ще перебували в процесі завершення навчального процесу. На кінець червня 92% шкіл завершили навчальний процес, а 91% учнів закінчили навчальний рік. Протягом весни 2022 року ситуація змінювалася практично щотижня, оскільки кількість шкіл, де навчання було призупинено, зменшувалася. Станом на 2 квітня 83% шкіл працювали в режимі дистанційного навчання, а 60 шкіл – у змішаному режимі. У 8% шкіл навчальний процес все ще був призупинений. Станом на 23 квітня 88% шкіл

працювали в режимі дистанційного навчання, 133 – у змішаному режимі, 24 – в очному режимі. У 310 закладах було продовжено канікули, а у понад 4% закладів навчальний процес було призупинено. [28]

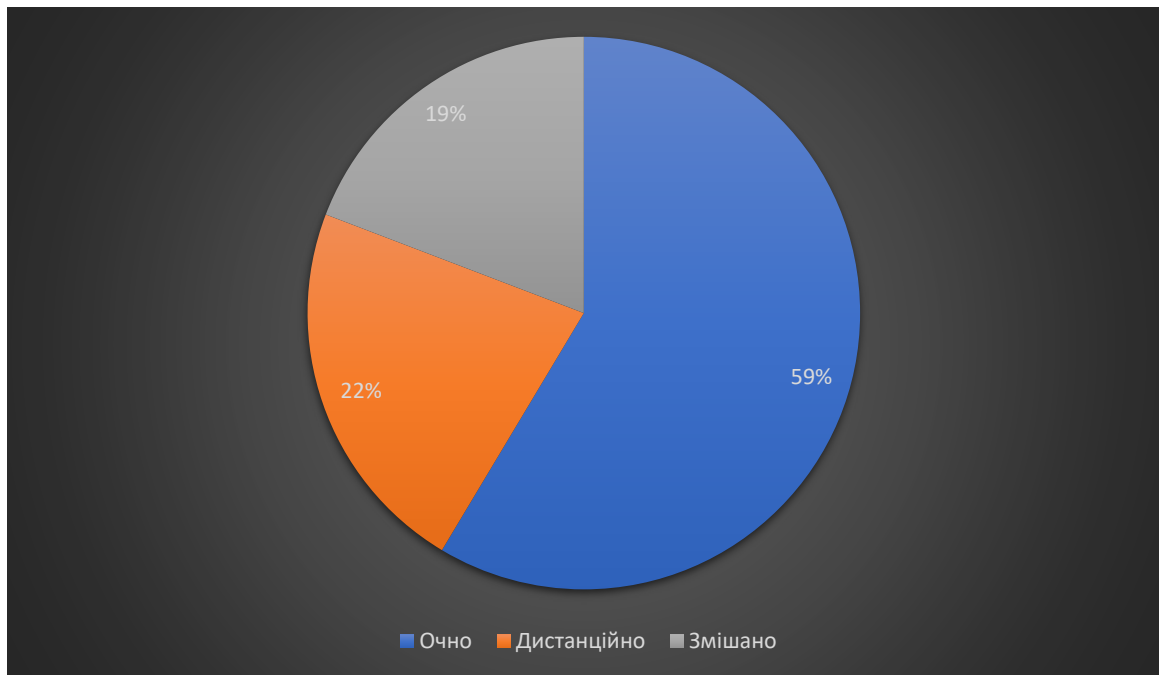

Рис. 2.5. Кількість ЗЗСО за формами організації освітнього процесу за даними на червень 2024 рік (виконано автором)

За інформацією МОН, у 2024 році очно працюють понад 7,3 тисячі шкіл (58%), де навчається більш ніж 1,7 млн учнів. 2,4 тисячі (19%) шкіл працюють дистанційно та 2,8 тисячі (22%) – змішано. [33]

Рис 2.6. Чи змінилася та як змінилася кількість учнів/учениць закладу освіти порівняно з минулим роком? (за результатами опитування керівників у 2023/2024 н.р.) [34]

Стан війни загострює існуючу освітню нерівність. Тому існуючі дослідження підкреслюють необхідність інклюзивного підходу, який враховує маргіналізовані групи, учнів з інвалідністю, мови меншин тощо. Наприклад, у звіті ЮНЕСКО про освіту в постраждалій від конфлікту Демократичній Республіці Конго було виявлено, що залучення громадськості та підходи, орієнтовані на дитину, були особливо ефективними у покращенні відвідування навчальних закладів дітьми, особливо серед дівчат. [35]

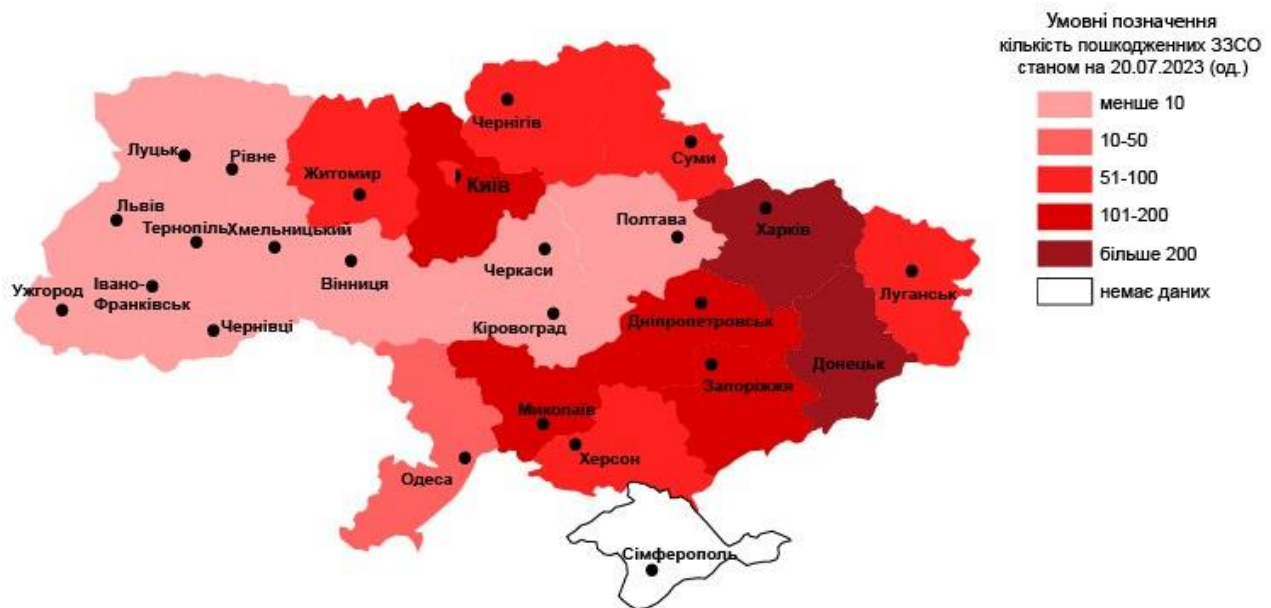

Рис 2.7. Кількість пошкоджених ЗЗСО на території України за наявними даними (20.07.2023) (виконано автором спираючись на джерело даних [32])

З карти можемо побачити, що найбільша кількість пошкоджених ЗЗСО, за наявними даними, знаходяться у північній, південній та східній Україні, та більше 200 пошкоджених ЗЗСО притаманно Харківській та Донецькій областям. Це можемо пояснити тим, що як раз таки у цих всіх регіонах ступала нога окупанта, окрім Одеської, Дніпропетровської та Житомирської областей.

Навіть у тих випадках, коли сама будівля школи не була критично пошкоджена, шкільне майно, особливо в класах, могло серйозно постраждати. Насамперед, це осколки снарядів, а також розбиті вікна, осколки яких знищили меблі, обладнання, навчальне приладдя та елементи освітлення. Майже кожна школа, яку ми досліджували, має такі пошкодження, хоча їхні масштаби різняться. Сильно

пошкоджені школи потребують не лише капітального ремонту приміщень, а й повної заміни меблів, техніки та обладнання. Слід також згадати про вторинну шкоду, яка може бути настільки ж серйозною, як і пряма шкода, з точки зору масштабу та вартості. Наприклад, класи затоплюються через протікання даху, система опалення не може використовуватися через незначні протікання, а в поєднанні з розбитими вікнами це призводить до замерзання води в системі опалення та її подальшого руйнування. Серед шкільного майна, яке було пошкоджено або втрачено під час окупації та бойових дій, є також шкільні автобуси. [28]

Повномасштабне вторгнення прискорило інтеграцію України в європейський простір та показало проблеми, які потребують докорінних змін, які потрібно терміново вирішувати, де потрібно прогресувати, що потрібно змінити для підвищення рівня. Україна змогла швидко відреагувати на виклики надзвичайної ситуації в умовах війни. Українська освіта вирішила скористатися можливістю надавати освітні послуги учням, впровадивши дистанційне навчання та зробивши усі умови для покращення освітнього процесу, особливо для шкіл і учнів які переїхали з районів активних бойових дій, районів які страждають від окупації або військових дій, за кордон та до безпечних районів України. Їй довелося зіткнутися з доволі великою кількістю викликів, серед яких забезпечення закладів освіти з окупованих територій, які потребували переміщення з окупованих територій до безпечних районів України, загрози життю учасників освітнього процесу під час авіаударів, відключення електроенергії та відсутності інтернету. В умовах воєнного стану українська система освіти зазнала значних трансформацій, а роль і завдання освіти в Україні переосмислюються в контексті підготовки до післявоєнної інтеграції в Європейський Союз. Саме якісна освіта є запорукою формування майбутнього суспільства, відтворення та зміцнення духовного та інтелектуального потенціалу народу, національно-патріотичного виховання населення, економічного розвитку та зміцнення авторитету української держави на світовій арені. [36]

2.2. Вплив міграції на організацію освітнього процесу в умовах війни

Почнемо з того, що міграція складне та багатогранне явище, визначення

якому можемо надати таке – це переміщення особи або групи осіб через міжнародний кордон або в межах держави, це рух населення, що охоплює будь-який вид переміщення людей, незалежно від його тривалості, складу та причин; цей процес включає міграцію біженців, переміщених осіб, економічних мігрантів та осіб, які переміщуються з іншою метою, включаючи возз'єднання сімей. Цей процес завжди існував, з початку зародження життя, так як міграція притаманна усім живим істотам, тільки, що спочатку у людей міграція була у вигляді племен, що шукали більш привабливі міста для проживання, або коли вже з місця проживання плем'я вичерпало усі ресурси, а наразі цей процес у більшості випадків спостерігається поодиноким або сім'ями. Міграція здійснюється заради кращих умов життя, роботи, втікаючи від військових конфліктів, переслідувань та війн. Міграційні процеси мають великий вплив на економічні, соціальні та культурні аспекти країн.

Вивчення міграційних процесів на сучасному етапі є предметом дослідження багатьох наук: соціології, демографії, економіки, політології, філософії, географії населення, етнології, статистики, історії, етнографії, соціальної психології, популяційної генетики, антропології, політичної науки, юриспруденції тощо. Міграція детально аналізується в географічному розрізі. Особлива увага приділяється класифікації міграцій, їх причинам і наслідкам, структурним характеристикам міграційних потоків та географічному вивченню міграцій. Вивчення міграцій почалося в 1662 році з публікації книги Джона Гранта, засновника демографії, в якій міграція розглядалася як природний процес перерозподілу населення по території регіону. Цей процес отримав подальший аналіз у працях класиків економічної думки А. Сміта та Д. Рікардо, які інтерпретували економічні чинники відтворення населення. У 19 столітті К. Маркс і Ф. Енгельс зосередили увагу на трудовій міграції та розглянули проблему міграції. Зрештою, економічний підхід до вивчення міграції об'єднав низку теорій, концепцій і напрямів, які розвивалися протягом століть. [37]

Протягом останніх 50 років частка мігрантів серед населення світу була відносно стабільною, коливаючись між 2 і 3,5 відсотками, що доволі мало. Але

оскільки населення світу за цей період значно зросло, загальна кількість мігрантів також зростає – з 81,5 мільйона у 1970 році до 272 мільйонів у 2019 році (UNDESA, 2019). На тлі очікуваного зростання світового населення і за умови, що майбутня міграція розвиватиметься відповідно до минулих і теперішніх тенденцій, загальна кількість міжнародних мігрантів, ймовірно, збільшиться до 330,9 мільйона до 2050 року. Якщо помірне зростання частки мігрантів серед населення світу, що спостерігалось раніше, продовжиться, то загальна кількість міжнародних мігрантів у 2050 році становитиме 379,6 мільйона осіб, або 3,9% світового населення.[25]

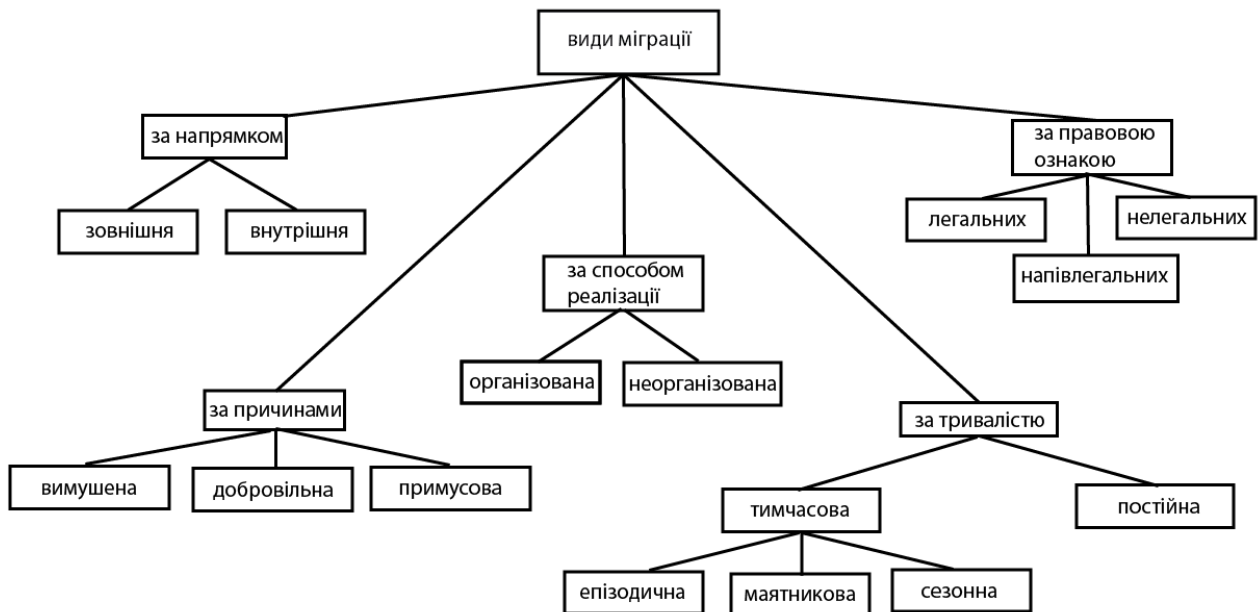

Рис. 2.8. Види міграцій (виконано автором)

У процесі міграції завжди є точка, коли емігрант стає іммігрантом, а еміграція — імміграцією, і цією точкою служить перетин адміністративного кордону.

Довідкова література найчастіше виділяє такі види міграції, як зовнішня і внутрішня, добровільна, вимушена та примусова, зворотня та незворотня або у ширшому розумінні маятникова, сезонна, довготермінова та постійна (див. рисунок 2.8.). Більш розширену міграцію надає Западнюк С.О. у своєї книжці (див. рисунок 2.9.).

За правою ознакою під час війни можуть спостерігатися усі три види міграції, якщо країна доволі бідна, то навіть без військових обставин там буде переважати нелегальна міграція, не кажучи вже про часи коли тобі грозить небезпека. Для України притаманна більш легальна міграція, так як знаходить біля європейських

країн, які ще і надають допомогу, хоча без нелегальної міграції та напівлегальної не може бути. За способом реалізації, знову ж для бідних країн притаманна міграція більше неорганізована, коли людина будь-яким способом намагається покинути місцевість бойових дій. У випадку України переважає організована міграція, яка фінансується державою та організаціями, для збереження людського потенціалу. За тривалістю, якщо для бідних країн переважає міграція постійна, то для України тут ситуація доволі складна і доволі складно сказати чи буде повертатися населення до Батьківщини чи ні, єдине що можемо сказати те, що чим більше триває війна тим менше відсоток населення, що повернеться до нашої країни. За причинами тут доволі велика різноманітність може бути, може бути як і примусова, як і добровільна, як і вимушена, для України притаманні добровільні та вимушені міграції, але на окупованих територіях є і примусова міграція. За напрямком для України притаманно обидва варіанти, як і зовнішня, так і внутрішня, все залежить від можливостей людини та її побоювань.

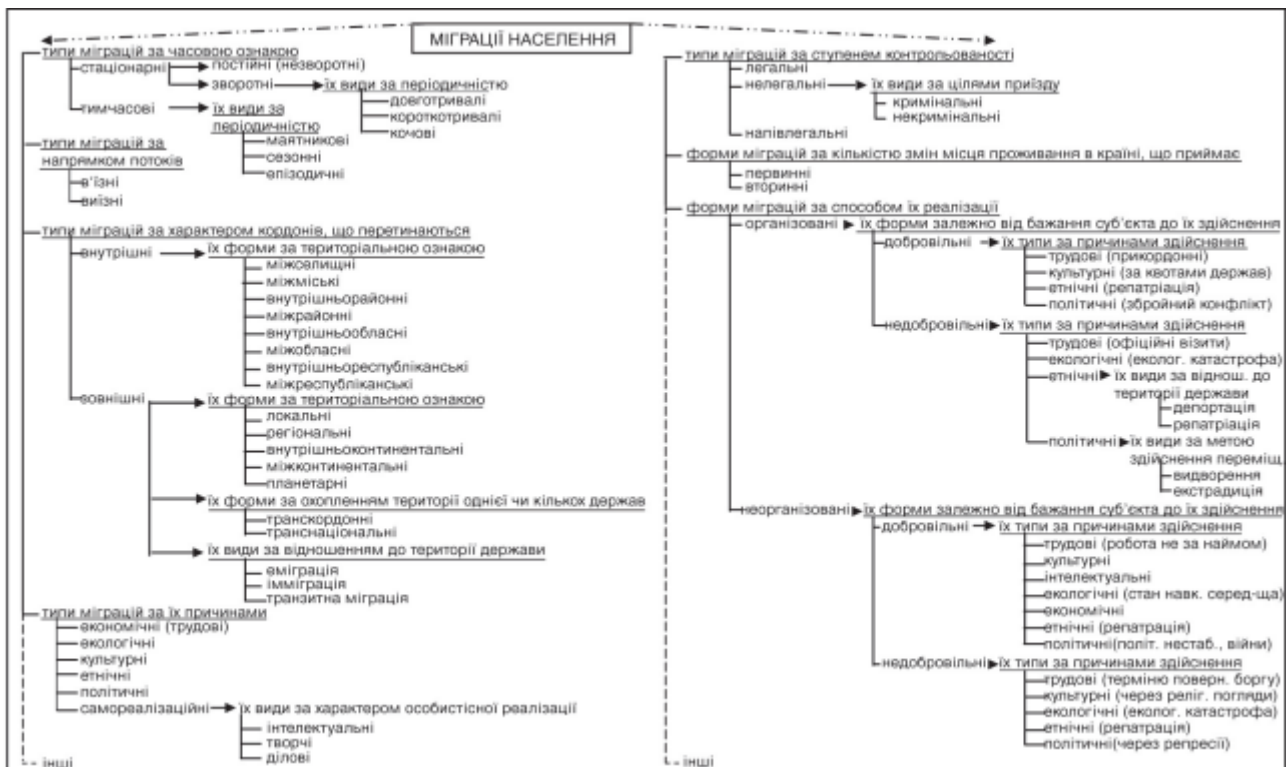

Рис. 2.9. Класифікація міграції населення за Западнюк С.О.[37]

А. Ічдуйгу наводить таку класифікацію міжнародної міграції: 1) постійні переселенці, 2) тимчасові робітники-контрактники, 3) тимчасові працівники — професіонали, 4) нелегальні працівники, 5) особи, що шукають притулку, 6) біженці

та 7) транзитні мігранти. С. Колінсон виділяє такі чотири види міжнародних міграцій: 1) міграції економічні добровільні (трудові мігранти); 2) міграції політичні добровільні (наприклад, міграція євреїв до Ізраїлю); 3) міграції політичні вимушені (потоки класичних “біженців”); 4) міграції економічні вимушені (біженці з місць екологічних та інших видів катастроф).

Відповідно до класифікації міжнародної міграції ООН виділяють п’ять її основних різновидів (див. рисунок 2.10.): 1) іноземці, що приїжджають у країну для навчання, 2) мігранти, що приїжджають на роботу, 3) мігранти, що приїжджають для об’єднання або створення нових сімей, 4) мігранти, що приїжджають для постійного поселення, 5) іноземці, яких допускають у країну з гуманітарних міркувань (біженці, особи, що шукають притулку тощо). [38]

Рис. 2.10. Класифікація міжнародної міграції ООН (виконано автором спираючись на джерело даних [38])

Відчуття небезпеки можуть створювати небезпеку для людей, спонукаючи їх до міграції. Небезпека може загрожувати людям як формально, наприклад, війна, так і неформально, наприклад, широкомасштабна бандитська діяльність, яка поширена майже по всьому світу. Вимушених покинути колишнє місце проживання через загрозу життю під час військових дій називають біженцями або внутрішньо переміщеними особами (в межах країни), тож розглянемо чим відрізняються ці два поняття.

Л. Немець та К. Мезенцев у своєму підручнику “Соціальна географія” надають такі визначення поняттям біженець та ВПО:

“Біженець – це особа, яка в силу цілком обґрунтованих побоювань стати

жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, етнічної приналежності, сексуальної орієнтації, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань перебуває за межами країни походження і не може чи не бажає користуватися захистом цієї країни внаслідок таких побоювань. Для біженців потрібне визнання їх офіційного статусу, тому спочатку людина, яка покинула свою країну з міркувань безпеки, називається шукачем притулку. У разі офіційного визнання вона отримує статус біженця, у разі невизнання має повернутися додому (у протилежному випадку вона може бути депортована або стати нелегальним мігрантом)”.

“Внутрішньо переміщені особи – це особи, які були вимушені раптово покинути місце свого постійного проживання внаслідок збройного конфлікту, війни, систематичних порушень прав людини або стихійних лих, але знаходяться на території власної країни та можуть користуватися її захистом”. [39]

Іноді може спостерігатися такий процес як примусова міграція. Вона, як правило, примусова міграція здійснюється державою коли на території держави перебуває небажані окремі особи або спільноти. З цим процесом пов’язане таке визначення, як депортація. Л. Немець та К. Мезенцева у своєму підручнику “Соціальна географія” надають таке визначення депортації:

“Депортація – це примусове виселення в інше місце проживання або в іншу країну, як правило, з політичних мотивів”. [39]

Щодо впливу добровільного процесу повернення мігрантів, то можемо визначити те, що обидві країни можуть як виграти, так і програти у такому випадку. Повернення мігрантів до країни походження може зменшити навантаження на соціальні служби в країні притулку і, за певних умов, позитивно вплинути на економіку країни походження, якщо дана людина з її професією є потрібною на ринку праці країни походження та у країни яка приймала цю людину є достатньо працівників даного фаху, якщо обидва варіанта не відповідають, то обидві країни програють, ще проблемою є те, що мігранти, які повертаються, стикаються з багатьма проблемами, особливо якщо вони провели доволі велику кількість часу за кордоном або їхнє місце проживання до міграції було зруйновано під час війни. Існуючі

наукові дані свідчать про те, що зворотна міграція є широко поширеним явищем: понад 50 відсотків мігрантів повертаються в країну походження протягом 15 років. Насамперед, більшість воєнних мігрантів, які були вимушені покинути домівку через загрози безпеки, намагаються повернутися додому відразу по усуненню таких загроз. Але головною проблемою повернення, стає все таки те, що багатьом з мігрантів нема куди повернутися, так як дуже велика кількість будівель вже знищена. Тому швидке масове повернення може створити великі проблеми і надалі погіршити життя таких мігрантів. З іншого боку, час працюватиме проти повернення, бо мігранти все глибше будуть адаптуватися до життя в країнах тимчасового перебування – українські діти підуть до місцевих шкіл та університетів, а батьки – рано чи пізно знайдуть роботу, яка буде їх влаштовувати.

В ідеалі, країна походження мігрантів, тобто Україна, повинна стати привабливим місцем для життя у довгостроковій перспективі, тобто відразу після закінчення війни, почати велику розбудову та відновлення. В іншому разі втрата населення ще збільшиться, так як буде вільний виїзд з держави, а буде покидати країну найбільш кваліфікована частина населення, а у випадку України негативним демографічним приростом – це буде дуже критична ситуація, яка дуже сильно вплине на демографію країни. Проте, вирішення від політики самої країни та її безпекової ситуації. Безпосередню допомогу мігрантам, які будуть повертаються на батьківщину, найімовірніше, надаватимуть насамперед міжнародні організації та українські партнери, багато з яких наразі приймають українське населення у себе. [40]

Якщо подивитися на рисунок 2.11, то можемо побачити, що топ-10 країн де знаходяться воєнні мігранти з України, всі ці країни знаходяться в Європі, тобто в країнах які знаходяться поблизу та мають сухопутні шляхи до них з нашої держави. Більше мільйону українців знаходилися у Німеччині, станом на липень 2024 року, другою є Польща, де знаходилося біля мільйону українців. Німеччина є однією із найближчих високорозвинених країн до України, всього потрібно проїхати через Польщу, а Польща була завжди доволі привабливою для українців, ще навіть за часів до повномасштабної агресії РФ, туди доволі часто їздили на заробітки.

Щодо інформації про загальну кількість дітей за кордоном, що виїхали з України та навчаються за кордоном, немає. Однак відомо, що діти шкільного віку становлять від 30 до 50 відсотків від загальної кількості мігрантів у будь-якій європейській країні, що приймає мігрантів. Розподіл дітей українських мігрантів по країнах відображає розподіл загальної кількості мігрантів з України, лідирують Польща, Німеччина, Чехія, також доволі велика кількість знаходиться в Великобританії, Іспанії, Італії та Румунії. Бачимо, що країни доволі різні, але це або близькі країни до України, які межують з нею, або країни які доволі сильно економічно розвинені. Та взагалі списки країн з найбільшою кількістю українських мігрантів у цілому та окремо дітей не можуть майже відрізнитися, так як діти мігрують з батьками до інших держав.

За даними Європейської комісії, на 5 березня 2024 року до шкіл Європейського Союзу інтегровано 831,5 тис. дітей шкільного віку. У жовтні 2022 року цей показник становив 517,1 тис. учнів. Зростання цього показника, можемо пояснити тим, що кількість дітей які мігрували, поступово починають вступати до місцевих шкіл, з наміром батьків залишитися на території держави, що приймає, до того ж, процес міграції не зупиняється, що також збільшує цю цифру. Згідно з опитуванням ООН про наміри мігрантів у серпні-вересні 2022 р. 18% батьків вважали за краще, щоб їхні діти продовжували навчатися за українською програмою, а 73% мали намір зарахувати дітей до місцевих шкіл. Ті діти які мігрували та навчаються в українських школах, навчаються дистанційно, тому перевагою вступу до місцевої школи для батьків буде, і те, що діти будуть навчатися очно та вивчати місцеву мову. [40]

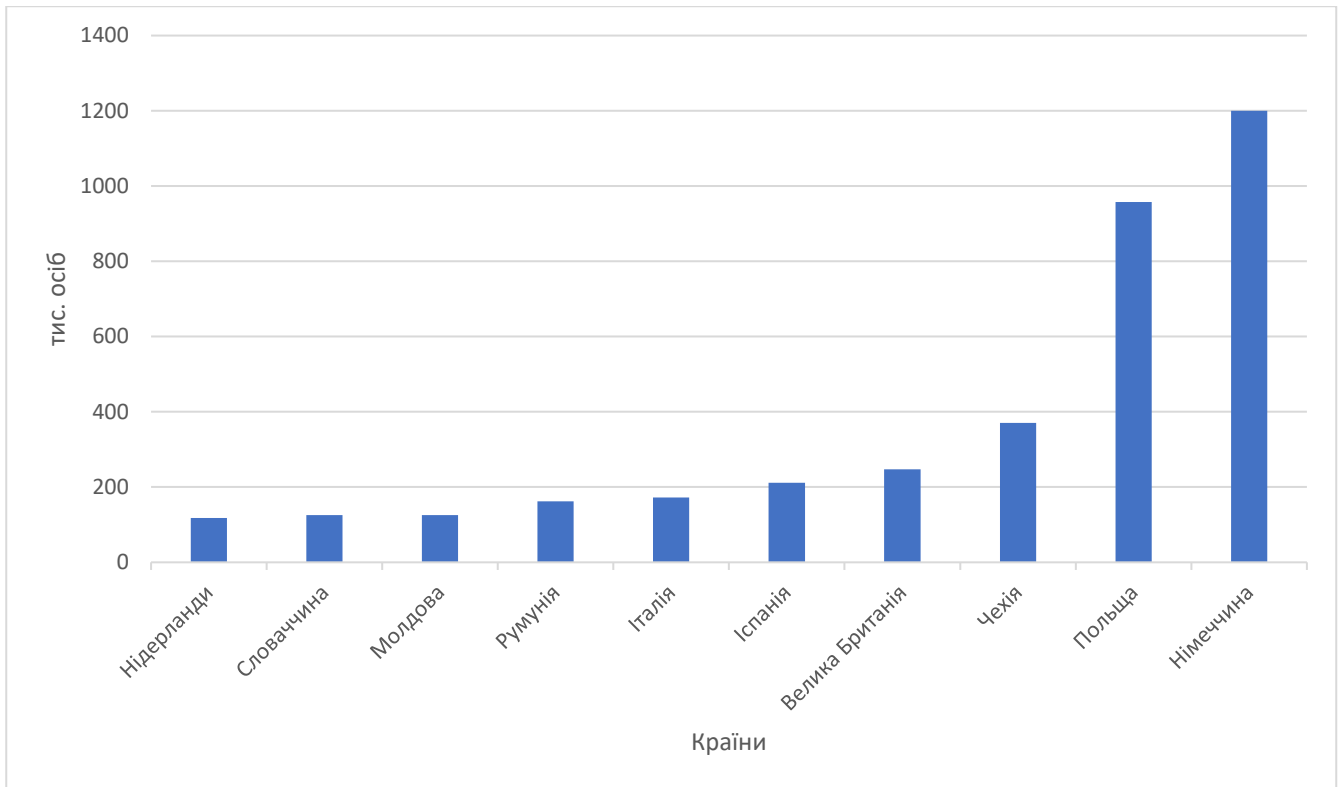

Рис 2.11. Кількість українців у країнах Європи станом на кінець липня 2024 року (виконано автором опираючись на джерело даних [36])

Державна служба якості освіти України у своєму дослідженні якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2023/2024 начальному році зазначає: “В результаті повномасштабної війни Росії проти України близько 800 тис. школярів змінили форму здобуття освіти з денної на дистанційну (з 17 669 учнів/ учениць у 2021 році до 772 909 у 2022) та сімейну (домашню) (з 4 695 до 64 409 учнів/учениць відповідно). Найбільше ці зміни стосуються Сходу та Півдня країни, звідки близько 40 % та 30 % учнів/учениць відповідно були вимушені виїхати за кордон чи в інші регіони країни. Значних змін у педагогічному складі закладів освіти у зв’язку з війною не відбулося. 81 % керівників запевняє, що вчителів достатньо для забезпечення якісного освітнього процесу. Педагогічне навантаження більшості вчителів (не менше 70 %) в умовах війни не змінилося. Педагоги з-поміж тих, у кого навантаження зросло (близько 15 %), передусім це пов’язують із запровадженням змішаного режиму роботи закладу та необхідністю поєднувати очний та онлайн режими. Частина учнів/учениць, попри те, що продовжує навчатися у тих самих закладах, де здобувала освіту до 24 лютого 2022 року, змінила місце проживання. Результати анкетування батьків показують, що найбільші переміщення відбулися на Сході та

Півдні країни. Зі Сходу в інші населені пункти України переїхали 27 % учнів/учениць початкової школи та 23 % базової та старшої. За кордон виїхали 16 % та 14 % здобувачів освіти відповідно. З Півдня в інші населені пункти України перемістилися 16 % учнів/учениць початкової школи та 14 % базової та старшої, за кордон — 17 % та 14 % відповідно. З Півночі більше учнів/учениць зараз проживають за кордоном (8 %), ніж у інших регіонах України (6 %). У Центрі та на Заході 92 % та 95 % учнів/учениць відповідно перебувають у тому ж населеному пункті, що й до 24 лютого 2022 року. Згідно з даними Інституту освітньої аналітики, у 2021–2022 н.р. переважна більшість учнів/учениць в Україні (97,55 %) здобувала середню освіту за очною (денною) формою, що передбачає безпосередню участь здобувачів освіти в освітньому процесі. Внаслідок військової агресії та вимушеного переміщення українців як в межах країни, так і за кордон, частка учнів/учениць, які здобувають середню освіту очно, зменшилася до 77,36 %. Водночас в умовах війни у 43 рази збільшилася кількість учнів/учениць, які здобувають освіту за дистанційною формою: з 17 669 (0,41 %) до 772 909 (18,88%) учнів. Про те, що саме на Півдні та Сході переважає дистанційна форма здобуття освіти, вказує і частка закладів, де створено класи з дистанційною формою навчання — 82 % та 77 % відповідно, тоді як на Заході таких 17 %, в Центрі — 47 %, на Півночі — 56 %. Попри те, що на Заході та в Центрі переважна більшість керівників вказали, що учні/учениці здобувають середню освіту за денною формою навчання, дистанційна та різні типи індивідуальної також представлені у цих регіонах. Така різноманітність форм може свідчити про їхню затребуваність серед учасників освітнього процесу, особливо тих, які проживають за кордоном”. [42]

Наслідком повномасштабної військової агресії Росії проти України є зменшення кількості учнів у школах на Сході, Півдні та Півночі країни, відтік учнів відбувається насамперед через вимушену міграцію до різних країн та регіонів України, також частина учнів змушена навчатися на тимчасово окупованій території. Єдиний регіон в якому кількість школярів збільшилася це Центральна Україна, так як саме сюди мігрують доволі велика кількість українського населення зі сходу та півдня, так як є доволі близькими та більш менш розвинутими регіонами країни.

Міграція дітей призводить до того, що одне покоління просто зникне у нашій країні, що дуже негативно вплине на економіку країни, її демографію, яка вже доволі погана наразі, а якщо діти не будуть повертатися до України після закінчення війни разом з їхніми батьками, то народжуваність дуже сильно впаде, і це сильно вплине на народжуваність, а також ще збільшить середній вік української нації. Якщо на працездатне покоління впливає стан економіки та кількість наявних робочих місць, то на дітей впливає те, що діти переводяться до інших шкіл та навряд матимуть бажання повертатися додому, якщо буде можливість, так як вони вже адаптуються до нових умов, нового середовища, знайдуть нових друзів, особливо, якщо батьки з дитиною мігрували до іншої країни, то дитина зможе доволі легко вивчити іншу мову та зможе поступати до вищих закладів та продовжувати життя вже у іншій країні. Україна завжди мала відтік мозків до більш розвинутих країн, а наразі, через війну, вони вже опинилися там, де зможуть залишитися, не маючи побоювань за невдачу, у малому віці дитина має більше можливостей вийти без проблем із зони комфорту.

2.3. Зміна організації освітнього процесу в умовах війни: причини, виклики та рішення

Війна спричинила доволі велику кількість проблем у освіті, через знищення та бомбардування навчальних закладів, що призводить до проведення очного навчання небезпечним, особливо у регіонах в яких йдуть бойові дії. Війна забрала у дітей можливість на безтурботне дитинство і право на якісну освіту, педагоги втратили можливість викладати безпечно та у звичному їм форматі, що призвело до незручностей у викладанні та у швидкій адаптації до ситуації, що склалася. Ми отримали нову категорію в прошарках суспільства – жертви війни або постраждалі від війни, які отримали великої шкоди від військових дій, зазнавши великої кількості страждань та перебувають або перебували у регіонах бойових дій. Все це призвело до таких проблем, як вимушений відтік «мізків», зниження якості освіти через виїзд і втрату науковців, освітян та управлінців, порушення циклів освіти, міграції, зменшення фінансування сфери освіти, а також зниження кількості досліджень,

розробки винаходів, розвитку інновацій. Сюди також слід віднести психологічні проблеми, пов'язані з війною, агресією і депресією, зниженням бажання повертатися до школи, психічними і психологічними розладами. Сюди входить ризик суїциду, емоційна нестабільність і посттравматичний стрес. Щоб протидіяти цим негативним наслідкам, міжнародні організації рекомендують підтримувати освіту та сприяти створенню робочих місць у країні. Забезпечення освіти у воєнний час є складним завданням як для Міністерства освіти, так і для всіх постачальників освітніх послуг. [43]

Одразу після початку окупації території України військовими силами Росії, майже всі навчальні заклади перейшли на дистанційне навчання – єдиний відносно безпечний спосіб продовжити освітній процес в умовах воєнного стану. Освітняни робили все можливе, щоб підтримувати зв'язок з учнями, надавати психологічну підтримку, реалізовувати дистанційний навчальний процес у синхронному та асинхронному форматах, а також забезпечити роботу освітньої системи в умовах аварійних та планових відключень електроенергії протягом зимових місяців. Багатьом викладачам довелося шукати місця з безперебійним доступом до інтернету та купувати обладнання, щоб мати змогу працювати та надавати освітні послуги під час війни. Швидкий перехід на дистанційне навчання врятував українську систему освіти від колапсу. Викладачі вирішували проблеми та виклики на практиці, адаптувалися до здібностей студентів, створювали групи в соціальних мережах, працювали в позаурочний час, дозволяли студентам надсилати роботи через месенджери, створювали спільні диски для навчання та обміну файлами. Таким чином вдалося доволі швидко адаптуватися до умов, що склалися під час війни.[36]

Досвід навчання під час пандемії COVID-19 дозволив школам швидше адаптуватися до дистанційного навчання в умовах воєнного стану. Однак дистанційне навчання все ще несе в собі ризики погіршення якості освіти та успішності учнів, а також поглиблення існуючої освітньої нерівності. Крім того, дистанційне навчання збільшує навантаження на учнів та вчителів і негативно впливає на психічний та емоційний стан учасників освітнього процесу. Також проблемою дистанційного навчання є те, що обов'язковою умовою для студентів стає наявність пристрою та

зв'язку для відвідування уроків. За результатами опитування, більшість дітей (90%) мають принаймні один власний пристрій, який вони використовують для навчання. Для більшості з них основним пристроєм для навчання є смартфон, що може впливати на якість навчання, особливо якщо воно відбувається дистанційно. Серед дітей ВПО та дітей з малозабезпечених сімей частка тих, хто має власний пристрій, нижча. Діти, які навчаються дистанційно, проводять більше часу за домашніми завданнями, ніж у школі. Умови воєнного часу також створюють додаткове навантаження для вчителів: їм доводиться витратити більше часу на організацію занять під час повітряних нальотів і відключень електроенергії, виконувати роботу своїх колег, які переїхали, а також підтримувати учнів, які перебувають за кордоном. Дистанційне навчання також стало викликом для батьків, оскільки їм доводиться приділяти більше часу навчанню своїх дітей. Батьки та вчителі погоджуються, що повномасштабна війна призвела до прогалин у навчанні. Учні пропускають онлайн та офлайн заняття через попередження про повітряні нальоти та загрози артилерійських обстрілів, а також через відключення електроенергії, перебої з доступом до інтернету та мобільним зв'язком внаслідок бомбардувань. Незважаючи на складні умови роботи та виклики безпеки, вчителі намагаються дотримуватися навчальних планів. Для цього вони об'єднують теми, зменшують кількість завдань для самостійного опрацювання, використовують несинхронне навчання – наприклад, публікують відеозаписи занять і навчальні матеріали на онлайн-платформах. Однак викладачі не мають можливості приділяти достатньо часу кожному студенту під час дистанційного навчання. Крім того, викладачам бракує особистого спілкування з учнями, яке необхідне для забезпечення їхнього належного навчання та оцінювання. [44]

Міністерство освіти і науки України в своєму інформаційно-аналітичному збірнику “Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи” зазначає, що на сьогодні для внутрішньо переміщених осіб надано такі спрощення:

- спрощено процедуру зарахування до ЗЗСО (за заявою, її сканованою копією чи фотокопією, що подається до закладу освіти);

- надано додаткові можливості для навчання дистанційно, за індивідуальною, сімейною формами навчання, а також екстерном;
- забезпечено можливість для випускників шкіл із тимчасово окупованих територій завершити навчання на підконтрольній Україні території як екстернам;
- забезпечено можливість поновлюватися в закладі освіти для дітей, які проживають або проживали на неконтрольованій, прифронтовій, деокупованій території більше шести місяців і не могли навчатися за однією із форм здобуття освіти;
- дозволено видачу документів про загальну середню освіту випускників, які тимчасово проживають (перебувають) в інших регіонах України, одному з батьків, іншим законним представникам або іншим особам за довіреністю;
- розроблено окремий порядок замовлення й видачі дублікатів документів про загальну середню освіту державного зразка для осіб, які здобули базову чи повну загальну середню освіту до 2014 р. у закладах освіти на тимчасово окупованих територіях;
- створено умови для вступу до закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти, зокрема за допомогою освітніх центрів «КримУкраїна», «Донбас-Україна». [32]

Компенсація пропущених навчальних занять найчастіше відбувається через надання учням навчальних матеріалів та завдань для самостійного опрацювання, іноді проводять групові або індивідуальні консультації, додаткові навчальні заняття. Більшість вчителів скаржаться на брак умов та можливостей:

- відсутність електрики
- відсутність інтернету;
- брак вільного часу в педагогів для проведення додаткових занять;
- різні часові пояси в учнів та вчителів, що робить призначення індивідуальних занять або занять відпрацювання майже неможливим;
- небажання в учнів витратити додатковий час у свій вільний час. [45]

Втратами в сучасному освітньому процесі можемо назвати переведення закладів з очного на дистанційне та змішане навчання, хоча наразі більшість шкіл мають очну форму навчання, повітряні тривоги, відключення електроенергії, перебої з інтернетом вплинули на результати навчання учнів.

Як повідомляється в новинах ОСВІТА.UA у статті “Освітній процес в умовах війни: тенденції та висновки” – “За спостереженнями вчителів початкових класів, результати навчання учнів погіршилися з таких навчальних предметів, як українська мова, іноземна мова, математика, літературне читання, та не змінилися з таких навчальних предметів та курсів: мистецтво, дизайн і технології, фізкультура, інформатика, «Я досліджую світ». Серед вчителів базової школи у містах переважає думка, що результати навчання учнів не змінилися, однак це не стосується таких навчальних предметів, як алгебра та геометрія, іноземна мова, українська мова, українська література, історія України, фізика. Серед старшокласників переважає думка, що їхні результати навчання не змінилися. Різниці з урахуванням місця проживання не виявлено. У розрізі регіонів відмінностей також не зафіксовано, за винятком Заходу, де учні більш оптимістично оцінюють свої результати. Результати анкетування вчителів та учнів показали деякі розбіжності в оцінці допомоги та підтримки для надолуження навчальних втрат. Найбільше учнів вказують, що отримували допомогу у вигляді додаткових завдань та навчальних матеріалів для самостійного опрацювання. Натомість вчителі насамперед зазначають про індивідуальні та групові консультації, додаткові заняття, які проводили для учнів.” [45]

Результати опитування показують, що діти, які навчаються онлайн, витрачають більше часу на навчання вдома щодня, окрім відвідування занять, порівняно з дітьми, які навчаються в школі в класах або в змішаному режимі. 58% батьків дітей, які навчаються дистанційно, зазначили, що їхні діти щодня проводять вдома більше 3 годин за навчанням. З них 17% навчаються понад 5 годин. Для порівняння, серед дітей, які навчаються за змішаною формою, частка тих, хто навчається вдома понад 3 години щодня, становила 49%. Серед дітей, які навчаються в школі в класах, цей показник становив 35%. Учні 10-11 класів проводять найбільше часу за навчанням вдома, окрім відвідування класів. 66% старшокласників навчаються вдома більше

3 годин на день. Серед них 24% навчаються понад 5 годин. Водночас учні початкової та середньої школи проводять менше часу за домашнім навчанням. Більше половини учнів 1-4 класів навчаються вдома 1-2 години на день. Серед учнів 5-9 класів 38% навчаються 1-2 години на день і ще 39% - 3-4 години на день.

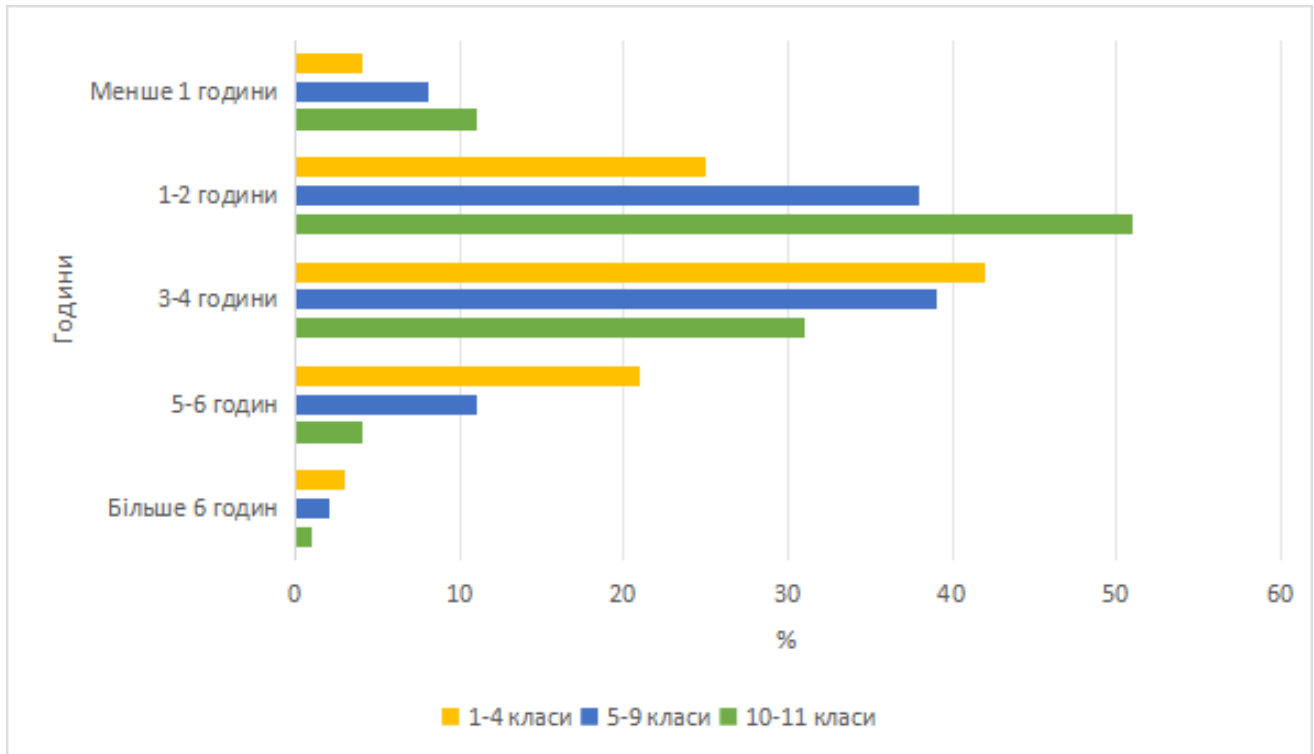

Рис 2.12. «Скільки часу ваша дитина витрачає на навчання вдома, окрім відвідування школи, щодня?», за класом школи (виконано автором спираючись на джерело даних [28])

У воєнний час питання мотивації до навчання дуже актуальним і надзвичайно складним. У таких ситуаціях важко підтримувати стійку та ефективну мотивацію до навчання, оскільки головним пріоритетом для всіх є безпека, що впливає на здатність учнів концентруватися та засвоювати нову інформацію, постійний стрес може викликати втому та емоційне виснаження, постійна тривога також може спричинити психологічний розлад. Умови життя можуть раптово змінитися, що призводить до втрати впевненості в завтрашньому дні, що може призвести до відчуття безнадії щодо майбутніх перспектив і втратити мотивацію до навчання.

Наступною проблемою, яка може виникнути під час війни, є економічна нестабільність, яка, безумовно, впливає на всі аспекти життя людей. Втрата доходів, безробіття, інфляція, наростання економічних проблем батьків учнів, їх вирішення

не лише відволікають від навчального процесу дітей, призводять до можливої міграції та зменшення можливостей до навчання дітей.

Втрата освітніх можливостей є однією з найважливіших проблем, що виникають під час військового конфлікту. На жаль, однією із головних проблем є те, що школи, університети та інші об'єкти інфраструктури можуть бути зруйновані під час війни. Руйнування навчальних закладів призводить до того, що студенти втрачають можливість навчатися у звичному для них середовищі. Особливо на територіях, що перебувають під обстрілами або військовим контролем, стає майже неможливо забезпечити безпечне навчальне середовище. [43]

Сфера освіти зазнала доволі великих змін в умовах воєнного стану. У зв'язку з цим МОН України випустив наказ від 07.03.2022 р. № 235 «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» [50], але ніхто не в змозі контролювати події під час стресогенних ситуацій. Сьогодні навчання відбувається у незвичних умовах. Це виклик як і для дітей, так і для викладачів, здобувачі та педагоги переживають стрес і тривогу, це відчуття підсилюється тим, що не можливо дізнатися коли і куди може попасти снаряд окупанта, не знаючи що може статися у майбутню хвилину, все це призводить до порушення нервової системи та постійного навантаження думками про небезпеку.

Значної шкоди зазнає також і природне середовище, постійні вибухи, отруєння ґрунтів та вод хімічними речовинами, мінування великої кількості ділянок нашої країни, викиді шкідливих речовин у повітря, руйнування лісового покриву, все це впливає на навколишнє середовище, тому, на мою думку, екологічна освіта в умовах війни є надзвичайно важливою, особливо ще коли повсюди говорять про глобальне потепління. Знання з даної галузі будуть краї необхідні для відновлення екосистем після закінчення війни, так як потрібно буде все відновлювати, якимось чином очищати ґрунти, повітря та води, для відновлення промисловості та сільського господарства, буде потрібно розробити стратегії для відновлення природних ресурсів і середовища проживання, екологічна освіта у військовий час є не тільки способом захисту природи, а й необхідною умовою для виживання та відновлення після війни. [47]

Серед проблем та труднощів з якими стикається освітній процес можемо виділити :

- руйнування інфраструктури, що впливає як і на сучасний стан освітньої системи, так і на майбутнє відновлення очного освітнього процесу у регіонах де наразі використовується дистанційне навчання;
- міграція учнів та викладачів: доволі багато учнів і викладачів змушені були залишити свої домівки, що призвело до унеможливлення проведення очного навчання, до проблем проведення уроків дистанційного навчання;
- психологічний стан: вплив бойових дій доволі сильно впливає на емоційний та психологічний стан людини, усі ми живі істоти та в нас є інстинкти самозбереження, також може серйозно знижувати мотивацію та концентрацію учасників освітнього процесу;
- перебої з електроенергією та зв'язком: відсутність стабільного доступу до електроенергії, інтернету та інших ресурсів ускладнює навчання;
- почуття небезпеки та унеможливлення продумати своє майбутнє: неможливо визначити, що стане наступного дня, невпевненість у наступному дні, почуття небезпеки, страх руйнування від снарядів ворога, що може призвести до вимушеної міграції або взагалі загибелі.

Анісімова С.В. на Всеукраїнській конференції з проблем вищої освіти «Екологічно орієнтована вища освіта. Методологія та практика – 2024» 25 жовтня 2024 у своїй статті “Адаптація освітнього процесу до умов воєнного стану в Україні” визначила такі шляхи подолання проблем, що виникають у процесі організації освітнього процесу:

- Онлайн-навчання та дистанційні платформи: використання цифрових технологій дозволяє забезпечити безперервність навчання навіть за умов, коли фізичний доступ до шкіл обмежений; платформи, такі як Google Classroom, Zoom, Moodle, можуть бути корисними для організації навчального процесу онлайн.

- Психологічна підтримка: запровадження програм психологічної підтримки як для здобувачів, так і для викладачів. Це можуть бути як психологи, так і гарячі лінії або онлайн-ресурси для консультування;
- Адаптація навчальних програм: оновлення та адаптація навчальних планів, зокрема, через скорочення або зміщення акцентів на важливі теми, які можуть бути більш актуальними в умовах війни;
- Інтеграція переміщених осіб у нові навчальні середовища: запровадження програм для швидкої інтеграції переміщених студентів і викладачів у нові навчальні заклади. Створення гнучких форм навчання, таких як вечірні курси або індивідуальні програми для тих, хто вимушений пропускати заняття.
- Підтримка викладачів: забезпечення викладачів необхідними ресурсами, інструментами для дистанційного навчання, а також фінансовою та моральною підтримкою; підвищення кваліфікації викладачів у напрямках онлайн-освіти та кризового менеджменту для поліпшення якості навчання в надзвичайних умовах. [47]

РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Дистанційне навчання та інші форми адаптації (змішане навчання, мобільні школи, тощо)

Як ми вже казали, повномасштабне вторгнення Росії призвело до повного закриття освітніх закладів на деякий час та було запроваджено канікули на невизначений термін. Тому для відновлення освітнього процесу освітні заклади терміново були вимушені шукати альтернативні форми проведення занять. Спочатку школи по всій Україні почали впроваджувати дистанційне навчання, з системою якою вже мали досвід під час карантину за часів Covid-19, система яка працювала та змогла замінити очне навчання майже у повному обсязі. Згодом коли українські війська почали знищувати та витискати війська РФ з території нашої країни, школи у більшості регіонів почали поступово переходити на очне та змішане навчання, але почались проблеми з тим, що діти з східних та південних регіонів почали мігрувати до більш безпечних території нашої держави та переводиться до місцевих шкіл, якщо батьки та дитина хотіли навчатися очно, діти які виїхали за кордон почали вступати до місцевих шкіл, це призвело до того, що порушився баланс кількості дітей, що навчаються у регіонах, до того ж, міста та села, що досі знаходяться у зоні бойових дій або взагалі були окуповані, досі мають дистанційну форму навчання та з кожним навчальним роком, кількість дітей поступово зменшується у цих школах, чим більше триває війна, тим більше дітей мігрує та змінює школи, тому наразі найбільша загроза освітньому процесу є саме у східних та південних регіонах України, якщо війна буде продовжуватися ще доволі тривалий час, то система освітнього процесу в цих регіонах не буде мати ніякого значення, так як просто не буде достатньої кількості дітей навіть формувати класи, тому школи поступово будуть вимушені закриватися.

На Офіційному Порталі Верховної Ради України у Законі України Про освіту виділяються такі форми здобуття освіти:

- Очна (денна, вечірня) форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, що передбачає їх безпосередню участь в освітньому процесі.
- Заочна форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою у проміжку між ними.
- Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.
- Мережева форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.
- Екстернатна форма здобуття освіти (екстернат) – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства.
- Сімейна (домашня) форма здобуття освіти – це спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти. Відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки. Оцінювання результатів навчання та присудження освітніх кваліфікацій здійснюються відповідно до законодавства.
- Педагогічний патронаж – це спосіб організації освітнього процесу педагогічними працівниками, що передбачає забезпечення ними

засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, зокрема з метою забезпечення доступності здобуття освіти, потребує такої форми.

- Здобуття освіти на робочому місці – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою (як правило, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти) відбувається на виробництві шляхом практичного навчання, участі у виконанні трудових обов'язків і завдань під керівництвом фахівців – практиків, залучених до освітнього процесу. [5]

Але звернемо увагу саме на форми організації освітнього процесу притаманним саме для навчання дітей, які набули популярності під час війни.

Дистанційне навчання в сучасному розумінні як поняття та форма навчання сформувалося порівняно нещодавно. Тому методи очного навчання було потрібно перебудувати та змінювати під умови дистанційного навчання, тому воно орієнтується на застосування новітніх і оперативних інформаційно-педагогічних технологій, що відповідають запитам сучасної освіти та соціуму в цілому. Дистанційне навчання виникла з появою та розвитком інтернет-технологій, і на сьогодні має чіткі характерні ознаки, принципи і певні методичні напрацювання, особливо наразі, коли увесь світ пройшов через пандемію COVID-19. [48]

Незважаючи на інтерес до вивчення та розвитку форми дистанційного навчання, у науковій літературі досі немає чіткого визначення терміну, опису та окремого підходу. Через різноманіття трактувань і визначень потрібне наукове обґрунтування концептуальних засад дистанційного навчання. Також важливо узагальнити досвід дистанційного навчання та висвітлити позитивні практики для подолання викликів і проблем. Зазвичай під дистанційною освітою пояснюють навчання учасників навчального процесу, які знаходяться доволі далеко від навчального закладу та учні не можуть відвідувати з різних причин навчальний заклад. Таким чином, дистанційна освіта – це процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини шляхом опосередкованої взаємодії учасників освітнього

процесу на відстані, на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Це узагальнене визначення підкреслює взаємодію всіх учасників навчального процесу і включає в себе не тільки взаємодію «викладач-учень», а й «учень-учень». Дистанційне навчання має ряд переваг. По-перше, учні можуть навчатися з будь-якої точки нашої планети, якщо у них є мобільний девайс та доступ до мережі інтернет. По-друге, можливість побудувати доволі універсальний графік роботи як і для вчителів, так і для учнів. По-третє, це робить освіту доступнішою, особливо для студентів університетів, оскільки витрати на транспорт і проживання значно зменшуються, частково учнів шкіл також це стосується, деякі учні використовують засоби транспорту для того щоб дістатися навчального закладу. Варто також відзначити різноманітність доступних онлайн-ресурсів, курсів і навчальних відеоматеріалів, що робить освітній процес більш різноманітним та цікавим. Таким чином, дистанційна освіта стає інтерактивною та ефективною завдяки використанню спеціалізованих платформ та інструментів. [36]

Кондратюк М.В. у своєму дослідженні “Освітній процес в Україні (2022-2023) [36]: проблеми, виклики, тренди” виділяють 6 моделей дистанційного навчання, які практикують у наших закладах освіти (див. рис. 3.1).

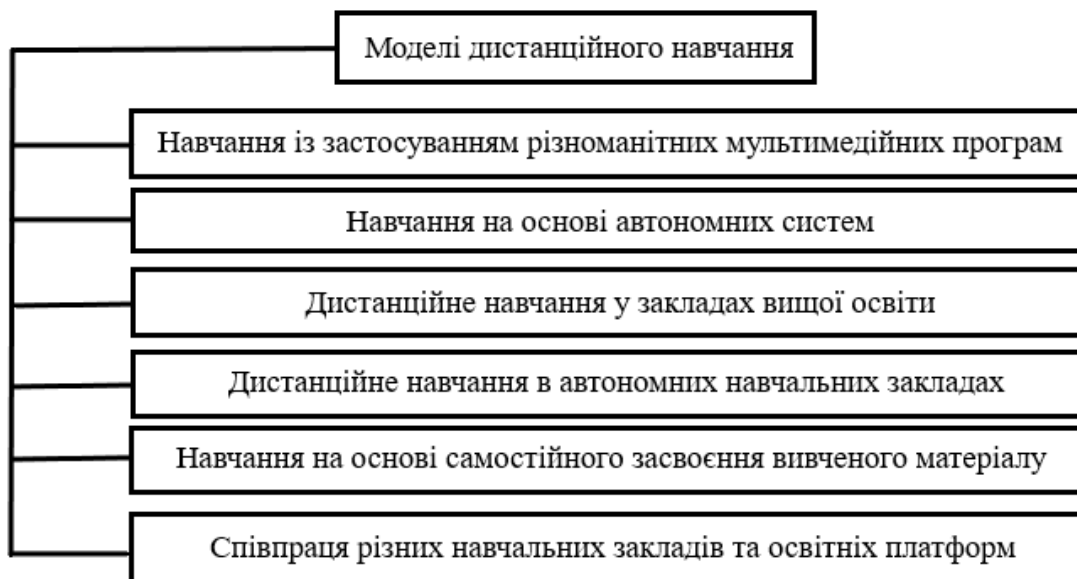

Рис. 3.1. Основні моделі дистанційного навчання в Україні (виконано автором спираючись на джерело даних [36])

Доволі великою проблемою є те, що сучасні педагогічні технології, що застосовуються в очному навчанні, не є коректними в дистанційному навчанні, доволі велика все ж таки різниця у цих двох формах навчання, як мінімум тим, що для викладача дистанційного навчання обов'язковою умовою є володіти інформаційно-комунікаційними технологіями на високому рівні. Це зумовлює розробку нових організаційних, матеріально-технічних, навчально-методичних, програмних засобів, сайтів як елементів інформаційного середовища для організації навчання, тощо. Але перевагою освоєння інформаційно-комунікаційних технологій є те, що вони надають можливості для вдосконалення навчального процесу, підвищення якості підготовки майбутніх фахівців, універсалізації та різноманітності викладання матеріалу, вибору форм і методів навчання, поглиблення міжпредметних зв'язків. Сучасний викладач повинен володіти доволі великою низкою компетенцій, щоб передавати знання учням за сучасних умов, що склалися в Україні, слідувати світовим тенденціям розвитку та постійно підвищувати свою кваліфікацію не тільки в предметній галузі, а й у педагогічній та технологічній сферах, прагнути до саморозвитку та постійно розвиватися та змінювати свої методи залежно від змін у світі. Методології дистанційної освіти все ще розвиваються, так як ця форма є відносно молодю, тому виникає доволі багато викликів перед дистанційною освітою, як самотійною формою навчання.

Можемо зазначити такі виклики:

- Самоосвіта учнів. Доволі великим викликом для учнів під час дистанційного навчання є те, що більшість навчального матеріалу учень сам повинен опановувати, більша кількість матеріалу їде на самоосвіту. Також в цьому виклику не можемо не вказати і проблему для вчителя, як правильно організувати самотійне опанування матеріалу, щоб воно було цікавим і учні були зацікавлені у дослідженні та вивченні матеріалу.
- Мотивація учнів та вчителів. За часів війни доволі складно знайти мотивацію до навчання, що стає проблемою, але дистанційне навчання передбачає наявність усвідомленої мотивації у тих, хто навчається,

тому що контроль вчителів тут вже не працює так ефективно як при очному навчанні. До того проблемою становиться і те, що навчаючись дома учні можуть відволікатися на інші речі та взагалі не слухати вчителя.

- Комунікація під час дистанційного навчання: між учителем і учнями, учнів між собою. За умов дистанційного навчання майже відсутня вербальна й невербальна комунікація до якої всі звикли під час очного навчання, під час очного навчання без комунікації майже неможливо провести навчальний день учню, а під час дистанційного навчання її можна уникати.
- Складність організації освітнього процесу. Під час очного навчання учителі покладаються на розклад уроків, надають матеріал відповідно навчального плану. Однак за часів війни, заняття можуть пропадати, з різних причини, тому учні витрачають набагато більше часу для самостійної роботи, відпрацьовуючи цей матеріал самостійно, якщо заняття не можливо перенести на інший день або час, або вчителі отримують набагато більше навантаження на інші заняття, якимсь намагаючись розповісти декілька тем під час наступних занять.
- Ідентифікація учнів та їхніх робіт, виконаних самостійно. Під час дистанційне навчання набагато легше використовувати джерела інформації, що надає більше можливостей до академічної недоброчесності. Лише за умов високої мотивації учня, вони самостійно виконують завдання, щоб дізнатися щось нове та отримати нові уміння та знання, а так як у нас досі в школах майже єдиним мотивом є отримання високої оцінки, то ризик несамостійного виконання домашніх завдань і контрольних робіт значно збільшується.
- Використання цифрових технологій, а точніше різниця в опануванні між вчителями та учнями сучасних технологій. Учні доволі швидко опановують електронні засоби навчання, хоча навіть між ними є різні рівні опанування сучасних технологій, все залежить від мотивації учня

до опанування цих технологій. Для вчителів це є доволі великою проблемою, вчителям у похилому віці, доволі складно опанувати такі нові технології, так як деякі з них навіть не працювали з цим раніше, також це ускладнюється тим, що їм потрібно не просто опанувати новий засіб, а й змінити власну методику навчання та почати застосувати нові методи і форми так, щоб досягти певних результатів навчання.

- Також доволі великою проблемою дистанційного навчання є те, що учні не мають можливості у відвідуванні музеїв, відсутність екскурсій призводить до меншого кругозору учнів, іноді неправильному уявленню якое явища або об'єкту дослідження. [48]

Мобільна школа – це освітній інструмент, який забезпечує неформальну освіту для дітей, які мають обмежений доступ до освіти або взагалі не мають його. Вони живуть або у віддалених районах, або в громадах, які стикаються з крайньою бідністю. Проблеми, з якими стикаються їхні сім'ї, заважають їм ходити до школи і змушують їх починати працювати в дуже ранньому віці, щоб допомогти забезпечити свої сім'ї. Для деяких з них час, який вони проводять на заняттях Мобільної школи, - це єдиний час, коли вони можуть відчувати себе дітьми. Мобільна школа - це освітній інструмент, який дозволяє організовувати освітні заходи безпосередньо в громаді. Це коробка на чотирьох колесах, з розкладними столами, на які ми можемо прикріпити різні дошки на такі теми, як грамотність, математика, охорона здоров'я, емоції, творча терапія тощо. Діти, які живуть у неблагополучних громадах, мають можливість розвивати свої навички та підвищувати самооцінку, щоб згодом піти (повернутися) до школи. Освіта видається найкращим рішенням для того, щоб розірвати замкнене коло бідності, яке вражає неблагополучні громади. Мобільна школа є справжнім магнітом для дітей і показує інший бік освітнього процесу: навчання в грі, що виховує позитивне ставлення до навчання та усвідомлення важливості освіти. [49]

Проект ЮНЕСКО-ФАО в Південному Судані використовував мобільні школи як спосіб надання освіти скотарським громадам, які під час конфлікту в Південному Судані зіткнулися з тими самими проблемами, що й їхні осілі

співвітчизники. Насправді, мобільні школи також можна використовувати серед переміщеного населення, яке тікає з районів, охоплених конфліктом. Ці мобільні школи були орієнтовані на учнів віком від 14 до 30 років, які не мали змоги отримати освіту через тривалу війну між Північчю та Півднем. Вчителі мобільних шкіл та шкільні матеріали – підручники, дошки, канцелярське приладдя тощо – переїжджають з місця на місце. – переїжджають з місця на місце, слідуючи за скотарськими громадами. Це дозволяє не переривати навчання дітей та молоді скотарів ні під час їхньої сезонної міграції, ні під час збройних конфліктів на їхніх територіях. [50]

Сьогодні дуже актуальним є використання педагогічних практик, які дозволяють поєднувати різні форми навчання, насамперед, очну з різноманітними електронними формами навчання (асинхронними та/або синхронними). Такий вид навчання називається змішаним. У змішаному навчанні доволі поширеним є така технологія як «перевернутий клас» або «перевернуте навчання».

У науково-методичному посібнику “Цифрові інструменти для організації змішаного навчання в шкільній природничо-математичній освіті”, укладач Буряк О. О. надається така характеристика перевернутому класу: “Перевернутий клас – це така модель змішаного навчання, у якій виконання домашньої роботи ґрунтується на самостійному вивченні учнем нової теми: перегляд відеоуроку; читання навчальних текстів, перегляд ілюстрацій; проходження тестів та вправ на початкове засвоєння теми. Потім, під час роботи в класі, учні вивчають більш складний теоретичний матеріал та вирішують питання, що виникли в процесі виконання домашньої роботи (не більше 25–30 % часу). Також у класі діти разом з учителем розв’язують практичні задачі та виконують дослідницькі завдання. Після заняття в класі діти виконують удома більш складні практичні завдання, тести на розуміння і закріплення вивченої теми. Правильно підібрані цифрові інструменти для організації змішаного навчання дозволяють зробити освітній процес максимально комфортним та ефективним. У виборі цифрових інструментів єдиних правильних рішень немає, адже все залежить від конкретних запитів: кількості учнів, навчального завдання, технічних можливостей і підготовки всіх учасників освітнього

процесу. Важливо на рівні закладу освіти обрати однакові цифрові інструменти за- для того, щоб учні швидше їх опанували й не мали додаткових проблем під час їх застосування. Відповідальність щодо здійснення такого добору доцільно покласти на адміністрацію закладу освіти”. [51]

Змішане навчання ще під час COVID-19 набуло доволі широкого масштабу, так як було доволі приємною та зрозумілою формою навчання, особливо у закладах вищої освіти, також ця форма навчання використовується під час війни, у сучасній профільній загальній середній освіті і є важливим чинником підвищення ефективності навчального процесу. Під час змішаного навчання вчителі мають можливість створювати індивідуальні навчальні програми для кожного учня, враховувати те, що у них є можливість надати якийсь важливий матеріал очно у в школі, що сприяє оптимізації навчального процесу та забезпечує можливість надати кожному учня необхідні знання і навички з кожного предмету, створює можливості для учнів активно взаємодіяти один з одним через виконання завдань, дискусії, спілкування од- ним з одним на перервах. Також вчителі мають можливість проведення залікових робіт під час очних занять, що є дуже гарним моментом, так як учні будуть писати самостійно залікові роботи, за допомогою своїх знань, тобто отримати більш чесне оцінювання знань дітей. Це також буде підставою до вивчення дітьми навчального матеріалу, так як будуть знати, що потрібно буде лише покладатися на свої знання, а самостійне виконання завдань та контрольних сприяє розвитку критичного мис- лення, аналітичних здібностей та вміння шукати та розв'язувати проблеми. Щодо іншої сторони змішаного навчання, а саме дистанційного навчання, то завдяки цій формі навчання вчителі можуть включати різноманітні онлайн-курси, відеоуроки, інтерактивні вправи та електронні підручники, що розширює їх можливості нав- чання дітей та дозволяє отримати учням різноманітніші знання, подивитися з різ- них поглядів різних науковців, вчителів з відеоуроків, онлайн-курсів, тощо, вико- ристання інтерактивних технологій та онлайн-ресурсів робить навчання більш ці- кавим і привабливим для учнів. Змішане навчання допомагає учням розвивати ци- фрові навички та компетенції, необхідні для сучасного цифрового світу, швидко знаходити та аналізувати інформацію в інтернеті, у той же час під час занять у класі

допомагає розвивати навички комунікації, співпраці, вирішувати проблеми та конфліктні ситуації. Змішане навчання дозволяє кожному учню знаходити та використовувати ті ресурси, які найкраще відповідають його вподобанням і потребам, роблячи процес навчання більш ефективним і захоплюючим. [52]

Якщо говорити про ефективність змішаної освіти, то мабуть вона наразі найефективніший спосіб навчання, навіть коли закінчиться війна, на мою думку, цей спосіб навчання залишиться на високому рівні та мабуть буде використовуватися у школах, так як є дуже універсальним, доволі гарним способом розвитку дитини, навчаючи відразу дитину багатьом аспектам, на відміну від дистанційного навчання, дитина у дні очного навчання зможе поставити питання вчителю у школі, вчитель у реальному часі зможе відповісти на це питання та достовірно зрозуміти, що дитина отримала відповідь на поставлене питання. Також змішане навчання доволі гарна форма навчання для дитини, так як вчителю використовують більше візуальної інформації, надають більше матеріалу для саморозвитку, тощо.

Також існує така форма навчання як індивідуальне навчання. Її перевагою є у тому, що дитина може опанувати навчальну програму в особливому, індивідуальному плані. Законодавство України визначає три різновиди індивідуального навчання: екстернат, сімейна (домашня) форма, педагогічний патронаж. На індивідуальну форму навчання можна перевести учня у будь яку пору року, як на початку, так і протягом навчального року, в залежності від ситуацій, що склалися. Екстернат обирають, коли виїжджають за кордон або хочуть швидше пройти програму з окремих предметів чи навіть кількох класів, та опановують увесь матеріал самостійно й віддалено, після чого їхні знання мають оцінити під час щорічної атестації, також це можуть бути діти, які професійно займаються спортом, для того щоб присвятити себе розвитку фізичних навичок, діти які мають високий навчальний потенціал і бажають прискорено закінчити школу, за часів війни екстернат можуть обтирати учні, що залишилися на окупованих територіях. [30]

Під час домашньої освіти навчальний процес організовується індивідуально, забезпечуючи безпосередній контакт між учнем і педагогом. Підбір навчальних матеріалів відбувається з урахуванням здібностей та освітніх потреб кожної

конкретної дитини, під час домашньої освіти учні самостійно планують свій день. [53] Домашня (сімейна) освіта – це спосіб, де батьки несуть відповідальність за те, щоб їхні діти отримували освіту, не нижчу за рівень стандартної освіти. Якщо рівень знань дитини недостатній, школа має право вимагати повернення до очної форми навчання. [54]

Альтернативні форми навчання доволі поширені у Австралії, де домашнє навчання є легальним у всіх австралійських штатах і на всіх територіях. В Австралії працює некомерційна добровільна Асоціація на підтримку домашнього навчання (Home Education Association), що була заснована у квітні 2001 року для підтримки та просування практики домашнього навчання. Крім того, у Австралії активно працює Інтернет-мережа Home Education Network, що спрямована на підтримку домашнього навчання, надаючи інформацію усім тим, хто бажає навчати дітей вдома. На сайті мережі пропонується переписка з професіоналами домашнього навчання, так як це добровольці, які також навчають своїх дітей у формі домашнього навчання. Домашнє навчання регулюється австралійським урядом на місцевому рівні. Батьки не потребують спеціальної підготовки, щоб навчати дітей вдома, але вони повинні повідомити місцевому шкільному комітету (district school board) про свій намір навчати дітей вдома до початку навчального року. Усі діти, які навчаються вдома, повинні скласти іспити чотири рази на рік, щоб перевірити, чи досягли вони відповідного рівня. Якщо вони не складають іспити, вони повинні повернутися до навчання у державну школу. [55]

Педагогічний патронаж найчастіше підходить дітям, які за станом здоров'я не можуть щодня відвідувати школу й навчатися в колективі, тому вчителі, на відміну від інших форм, залучені на всіх етапах. Особливість цієї форми в тому, що дитина періодично долучається до учнівського колективу для соціалізації, має право користуватися всією шкільною інфраструктурою, може розраховувати на психологічний супровід. [56]

3.2. Сучасні технології, цифрові платформи та інноваційні інструменти для підтримки освітнього процесу під час війни

Порушення, пов'язані з війною, позбавляють незліченну кількість дітей і підлітків освіти по всьому світу. Вимушене переміщення, розлука з сім'єю та психологічні травми сприяють порушенню безперервності освіти. Багато учнів позбавлені доступу до якісної освіти, яка має важливе значення для їхніх майбутніх перспектив. Забезпечення якісної освіти на територіях, що постраждали від конфлікту, є серйозним викликом. Обмеженість ресурсів, брак кваліфікованих вчителів та пошкоджена інфраструктура призводять до погіршення стану системи освіти. Багато учнів на територіях, що постраждали від конфлікту, позбавлені можливості отримати належну освіту і потрапляють у замкнене коло бідності та насильства. Незважаючи на виклики та труднощі, з якими стикаються постраждалі від конфлікту райони, можливості для навчання та розвитку залишаються. Гуманітарні організації, міжнародні організації та місцеві громади часто працюють разом, щоб надати освітню підтримку постраждалому від війни населенню, пропонуючи надію на краще майбутнє через доступ до знань і навичок. Інноваційні підходи, такі як дистанційне навчання та мобільні класи, використовуються для того, щоб дати можливість учням продовжувати освіту в складних умовах.

Сучасні технології стали невід'ємною частиною загальноосвітнього процесу і покликані значно підвищити ефективність цього процесу. Дистанційна освіта вимагає доступу до мережі Інтернет, технічного забезпечення всіх учасників освітнього процесу (комп'ютери, планшети, смартфони, тощо) та компетентності викладачів у технологіях дистанційної освіти. Під час використання дистанційної освіти у навчальному закладі, керівництво закладу має враховувати специфіку навчального процесу та наявність технологій і обладнання для доступу викладачів і студентів до мережі Інтернет. [43]

Сучасне покоління, краще сприймає навчальний контекст, що подається візуально, маючи доволі коротку концентрацію та не може витримати довгу лекцію, яку досі викладають деякі викладачі шкіл у вигляді надання "сухих слів" та не розуміють чому діти не можуть відтворити матеріал. Наразі доволі популярне створення візуальних продуктів засобами сучасних цифрових технологій та їх використання для навчання, особливо під час дистанційного навчання, яке по суті

створено на основі цифрових технологій. Для того, щоб обрати відповідні інструменти та методи візуалізації, освітяни повинні бути знайомі з різними методами цифрової візуалізації та володіти певними цифровими компетентностями для створення освітнього цифрового контенту. Сприйняття візуальної інформації є більш ефективним, а кольорові зображення краще сприймаються учнями на психологічному рівні, оскільки містять емоційну складову, що дозволяє вчителям урізноманітнити свої уроки та пояснити більше матеріалу. Часто дані візуалізуються для того, щоб задовольнити основну потребу – показати речі, явища, пам'ятки, які у реальному часі неможливо побачити під час вивчення теми. Цифрові матеріали можуть бути представлені у вигляді презентацій, анімації, відео- та аудіоматеріалів, діаграм, графіків, ментальних карт, тощо. [57]

Дистанційне навчання для учнів в асинхронному режимі може здійснюватися із використанням електронної пошти, хмарних середовищ, соціальних мереж/месенджерів, віртуальної дошки тощо, педагог надсилає своїм учням на електронні скриньки навчальні матеріали, навчальні онлайн-ресурси, завдання та інше, а учні надсилають вже опрацьовані та виконані завдання, альтернативним процесом є використання хмарних сховищ, де учитель може створити папку для учнів із навчальними матеріалами та завданнями, учні розміщують виконані завдання у тій же папці. У соціальній мережі вчитель створює групу для обміну інформацією, яка потребує термінової уваги, але також може розміщувати там і завдання, доволі легко проводити опитування серед учнів або батьків, якщо це група для батьків.

Якщо говорити про організацію дистанційного навчання учнів в синхронному режимі, то вона можлива при використанні вчителем платформ дистанційного навчання (Moodle, Google Classroom та інші), де учитель створює дистанційний курс (клас) та реєструє учнів до свого курсу. Там він/вона розміщує текстові матеріали, презентації, завдання, посилання на інші освітні ресурси, туди учні також і завантажують виконані завдання. Учитель перевіряє, оцінює виконання завдань учнями, пише відповідні коментарі до робіт. При синхронному режимі учні також відвідують заняття, що проводять вчителі, за допомогою різних платформ-відеоконференцій, учитель створює обліковий запис у відповідному сервісі, планує

трансляцію та надсилає посилання на заплановану трансляцію учням. Під час трансляції учитель надає матеріал учням, відповідає на їхні запитання, транслює інформацію яку учні повинні дізнатися. Щодо використання соціальних мереж, то цей процес не відрізняється від процесу використання месенджерів під час асинхронного дистанційного навчання. [48]

Google Meet та Zoom це найбільш поширені платформи для проведення дистанційних уроків в Україні. Іноді ще використовується Skype, але на мою думку це доволі застаріла платформа, доволі незручна для використання, у порівнянні з такими платформами як Zoom та Google Meet складніша. Для приєднання до конференції Google Meet потрібно лише щоб браузер був прив'язаний к Google аккаунту або користувач може завантажити програму на свій девайс для зручності. У платформі доволі зручний інтерфейс. Для того щоб зберегти на заняттях спокій та щоб діти не заважали один одному при відповідях на поставлені питання є функція емоцій та долоні. Є можливість зробити як відкриту зустріч, по запрошенню якого зможе зайти будь хто, так і закриту, коли вчитель буде самостійно приймати учнів до конференції.

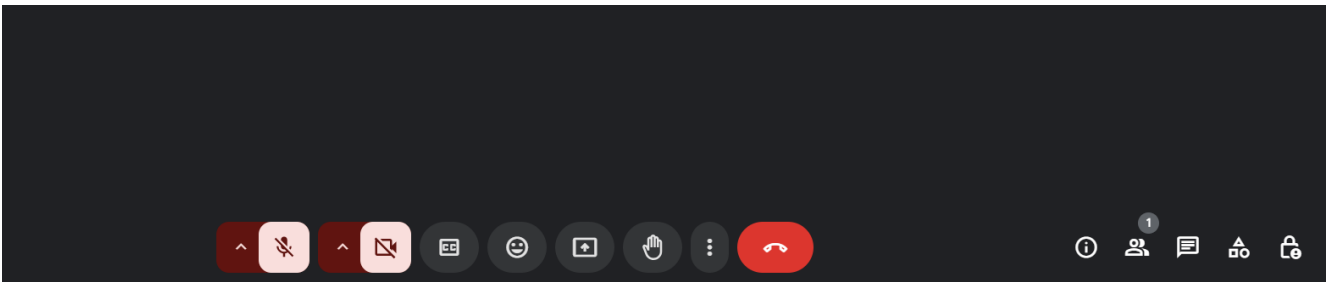

Рис. 3.2. Інтерфейс зустрічі Google Meet [58]

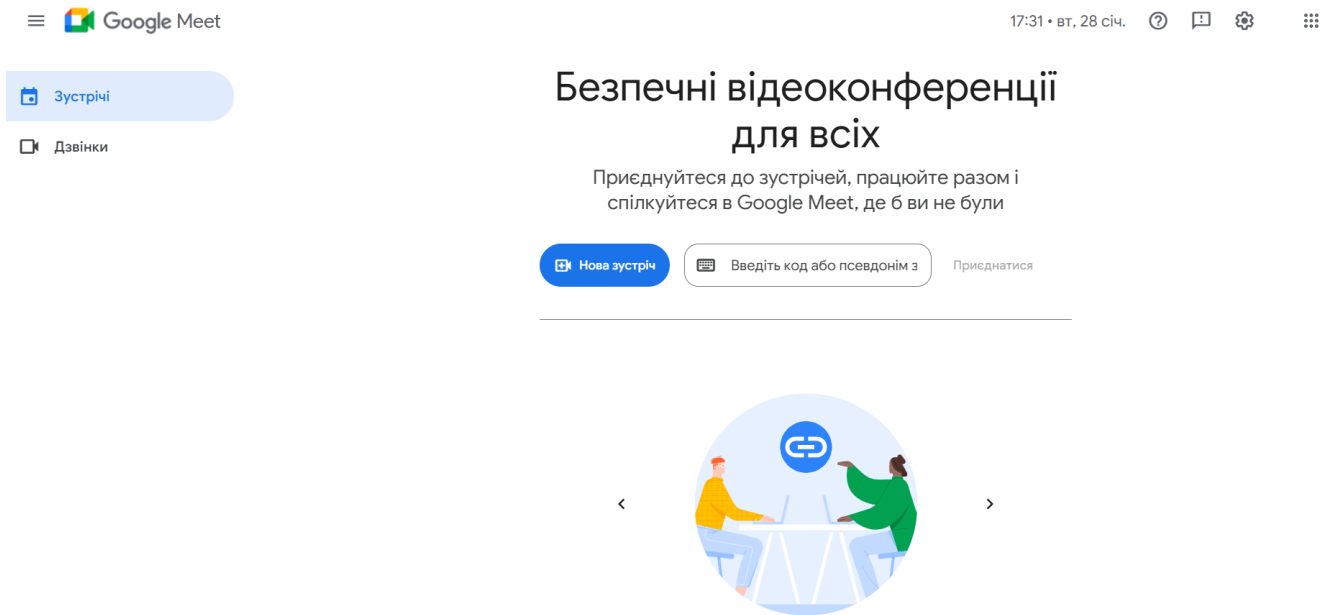

Рис. 3.3. Головна сторінка входу до конференції Google Meet [58]

Якщо брати до уваги платформу Zoom, то тут взагалі можемо не реєструватися, лише ввести своє ім'я та прізвище та увійти у конференцію, але реєстрація також дуже легка, через Google аккаунт, який наразі є у будь якого користувача смартфона. Цю платформу потрібно завантажувати на свій девайс для того щоб користуватися їй. Також у користуванні доволі зручна, майже є усі функції, що і у Google Meet. Єдине, на що потрібно звернути увагу, так це доволі складний спосіб зміни мови, а також відсутність української мови.

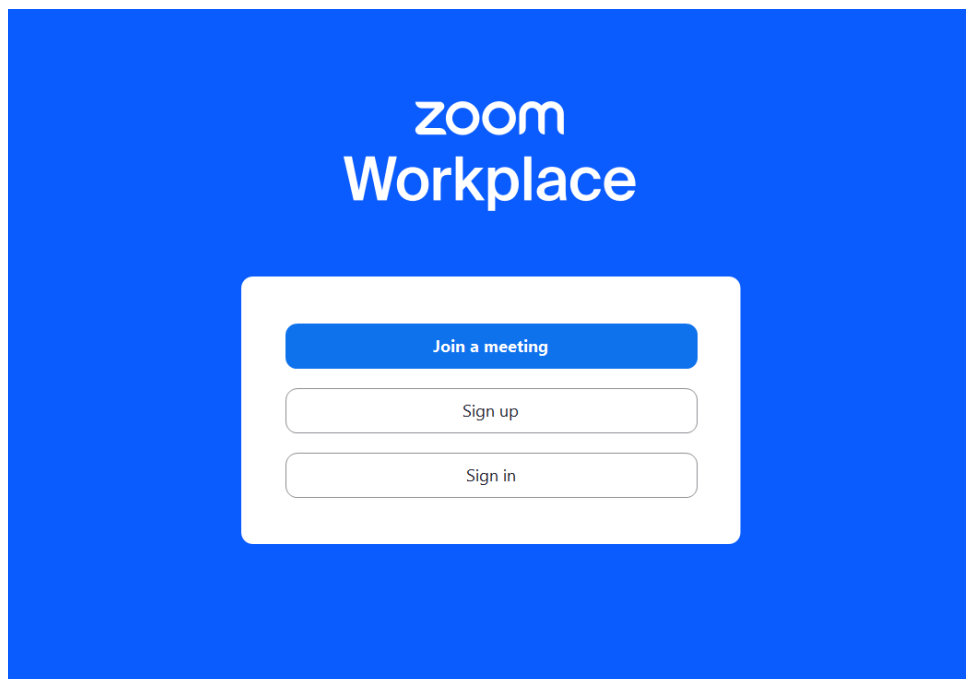

Рис. 3.4. Вітальна сторінка Zoom [59]

Join meeting

Meeting ID or personal link name ▼

Enter your name

Remember my name for future meetings

Don't connect to audio

Turn off my video

By clicking "Join", you agree to our [Terms of Service](#) and [Privacy Statement](#).

Join Cancel

Рис. 3.5. Вхід до конференції у платформі Zoom [59]

Для асинхронного спілкування онлайн та повідомлення інформації, поза межами занять, використовується доволі велика кількість різноманітних програм – WhatsApp, Viber, Telegram, тощо. Також використовуються пошти, але саме спілкування через пошту незручне, доволі застаріле, менш ефективніше, хоча якщо вчителю потрібно зробити якесь доволі важливе оголошення, то пошта як раз таки буде ефективніше, так як месенджери використовуються дітьми також і у спілкуванні з іншими дітьми, батьками, тому є шанс, що вони не звернуть увагу на це повідомлення. Серед електронних пошт можемо виділити найпопулярніші в Україні, це ukr.net та gmail.com. Gmail.com на мою думку є більш зручною, додаток їде на будь якому смартфоні з нею, тому лише потрібно створити її, але вона також потрібна для взагалі зручного користування смартфоном, тому вона є майже у всіх у кого є сучасні телефони, комп'ютери, ноутбуки, тощо. Щодо ukr.net, то ця пошта, на мою особисту думку, годиться лише для збору робіт, так як в неї потрібно входити через ваш браузер, тому повідомлення з неї не приходять, і її ефективність у роботі з дітьми десь приблизно біля нуля.

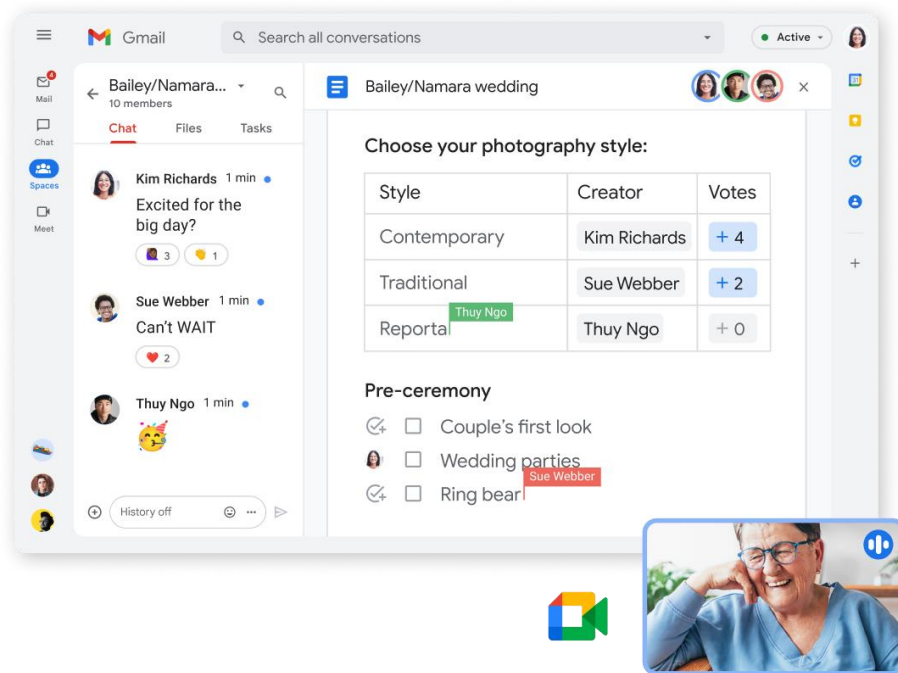

Рис. 3.6. Вигляд пошти Gmail [60]

Повертаючись до месенджерів, які зручні у спілкуванні та створенні спільних груп для класів, то можемо зазначити, що найбільш популярним є Telegram, WhatsApp та Viber були більш популярними років п'ять тому назад, хоча вони використовують і наразі. Зручність їх полягає у тому, що ти завантажив додаток на телефон, пройшов доволі легке реєстрування та користуєшся цими додатками, особливо Telegram, який можливо використовувати на великій купі девайсів одночасно. Усі три програми доступні для завантаження на ваші ноутбуки та комп'ютери.

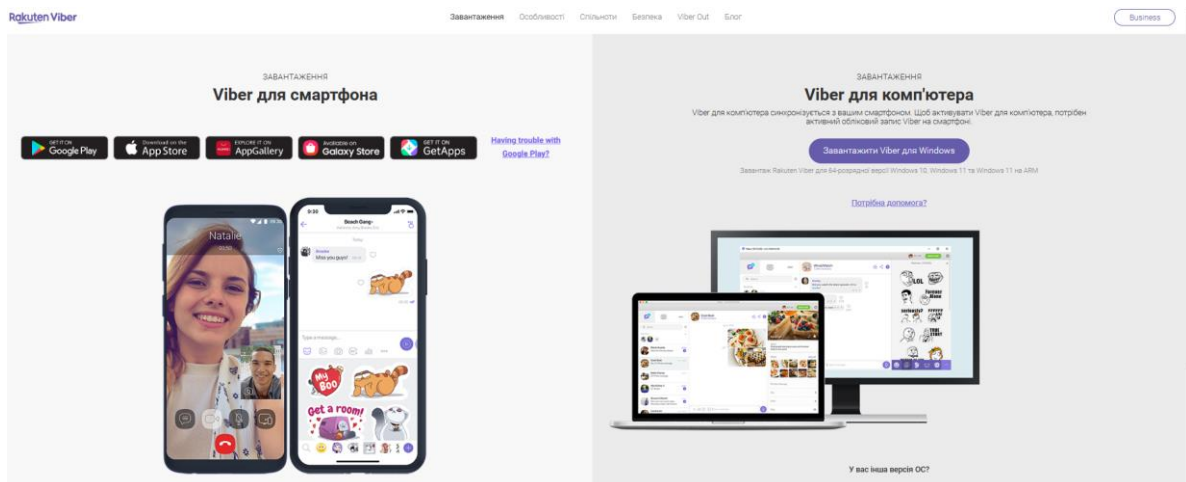

Рис. 3.7. Додаток Viber [61]

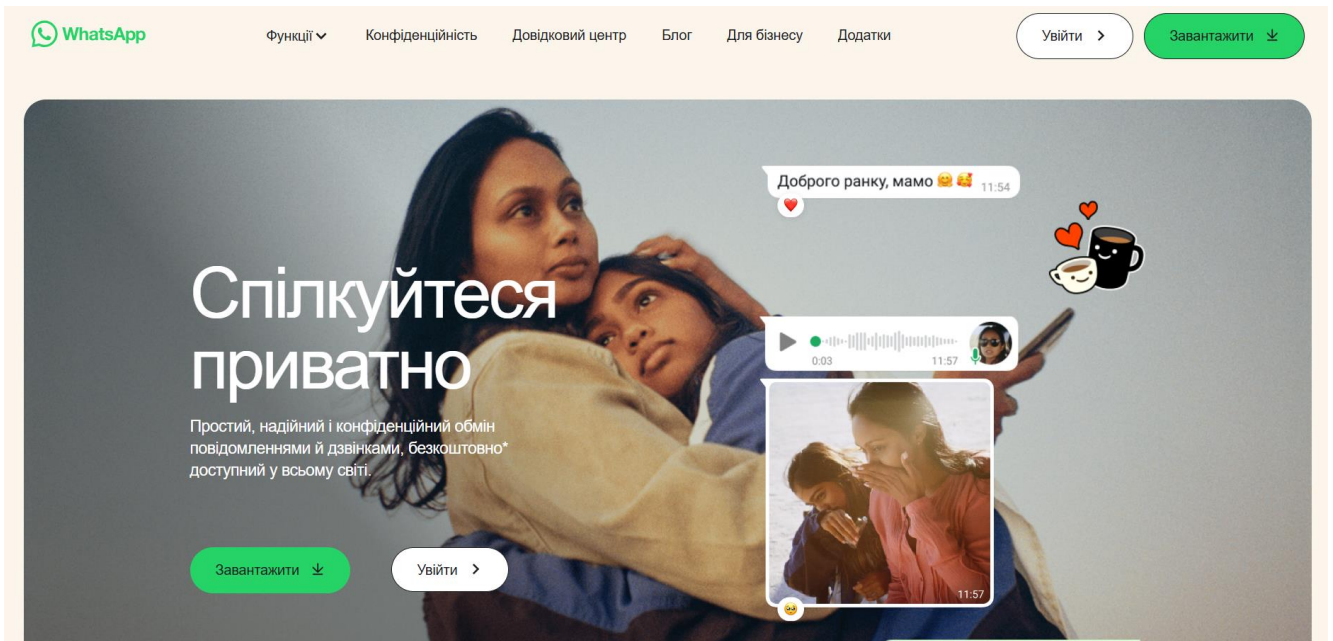

Рис. 3.8. Додаток WhatsApp [62]

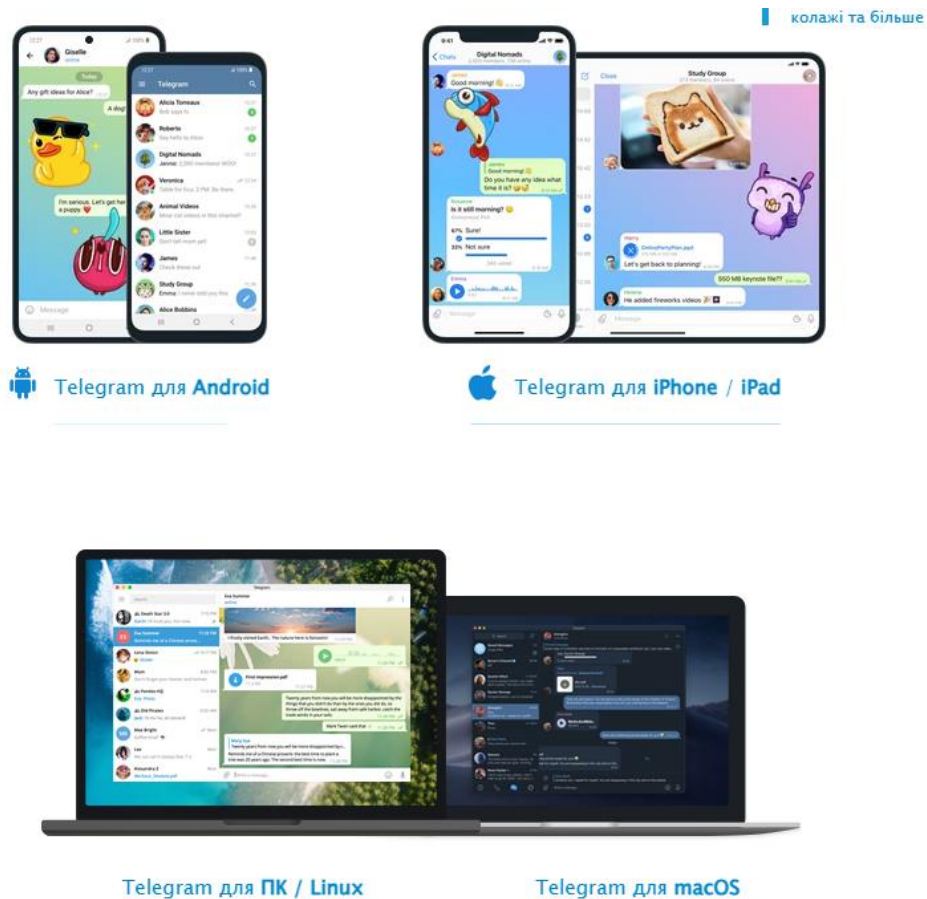

Рис. 3.9. Додаток Telegram [63]

Далі перейдемо до розгляду програм щодо проведення тестування, контрольних робіт, збору домашнього завдання. Якщо говорити про програми та платформи такого напрямку, то доволі універсальною платформа Moodle, яка дозволить викладати навчальний матеріал, доволі легко збирати домашні завдання, достовірно

отримати інформацію про те чи робила дитина домашнє завдання, доволі просто провести тестування чи контрольну та потім перевіряти у цій же платформі відповіді, тестування взагалі можливо зробити щоб система автоматично перевірила правильність відповідей учнів. Головною проблемою буде створення аккаунтів та прив'язка до предмету усіх учнів. Доволі непоганою альтернативою є Google форми та Google диск у сукупності, Google форми дозволять провести легкий збір відповідей контрольної роботи або тестів, а Google диск допоможе зі збором домашніх завдань по окремим папкам кожного учня.

Як альтернативний варіант для збору домашнього завдання є відправлення їх до особистих повідомлень у месенджерах або на пошту, хоча на мою думку це доволі незручно, доволі легко загубитися у роботах учнів та не помітити якусь роботу якогось учня. Також для тестування є доволі зручна програма під назвою Kahoot. Вона є, на мій погляд, більш живою, більш цікавою, більш привабливою для очей, особливо учнів. Ця програма автоматично перевіряє тести та вчителю не потрібно буде щось перевіряти.

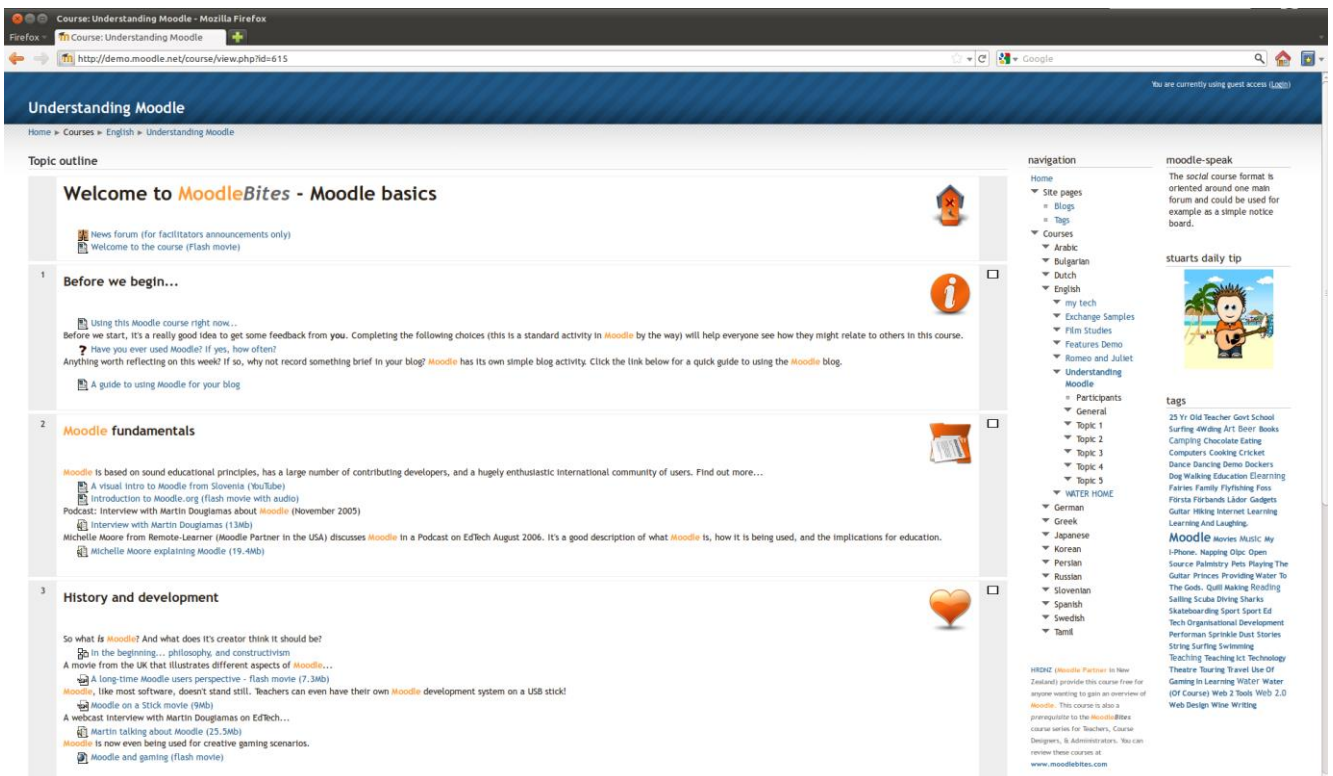

Рис. 3.10. Платформа Moodle [64]

Рис. 3.11. Додаток Kahoot [65]

Інтернет ресурс Вікіпедія надає таке визначення платформі Kahoot! — “ігрова навчальна платформа, що використовується в класі в школах та інших навчальних закладах. На сайті надано каталог ігор — «Kahoots» — кожна з яких є вікториною, що містить питання з декількома варіантами відповідей.” [66] Її можна через знайти у веббраузері або як додаток Kahoot у Google Play або App Store. Платформа є доволі сучасної та розумної, при створенні облікового запису, вона питає чи ви є учнем або вчителем. На платформі вже є доволі багато тестів створених іншими користувачами, тому вчитель може спробувати знайти вже готовий або створити власний тест, який доволі легко створюється через розділ “New K”, та у вас буде на вибір чотири варіанти: вікторина (quiz), гра з перемішаними відповідями (jumble), обговорення (discussion), опитування (survey). На мою думку, ця платформа є доволі цікавою, особливо якщо ви робите вікторину, тестування для молодшої школи, вона є яскравою та привабливою.

Якщо вести розмову про заняття географії, то її завданням є формування цілісної географічної картини світу, здатності учнів до використання географічних знань і вмінь у повсякденному житті, вирішення конкретних практичних завдань, а це можливо реалізувати за умови системного, неперервного засвоєння знань і вмінь. У сучасному контексті вчитель виступає організатором освітнього процесу, порадиником, консультантом, допомагає учневі стати на шлях творчості й успіху. У

звичайній загальноосвітній школі на сьогодні, під час умов війни, учні навчаються за трьома формами: очна, заочна та змішана, та на мою особисту думку, найзручнішою є змішана форма навчання, особливо коли вона адаптована та правильно побудована, коли є деякі дні присвячені чисто очному навчанню, а всі інші дистанційному. Підготовка уроку географії у форматі дистанційного проведення, потребує доволі великої перебудови у форматі викладання та підході до пояснення матеріалу та оцінювання знань з географії. Наприклад, онлайн-ресурс OSVITANET надає безкоштовний доступ до атласів (6-11 класи) та інтерактивних карт. Атласи супроводжуються навчальними матеріалами: фото, відео та текстовими додатками. [51]

OSVITANET

ІНТЕРАКТИВНІ АТЛАСИ ▾ ІНТЕРАКТИВНІ КАРТИ ▾

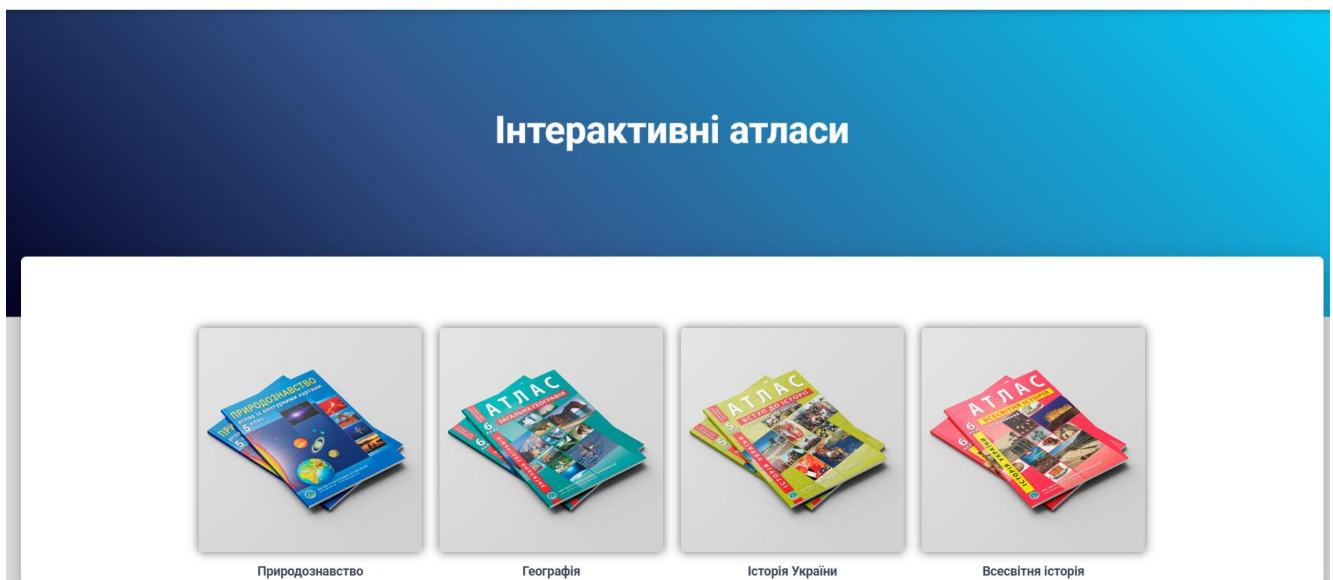

Рис. 3.12. Інтерактивні атласи на інтернет-ресурсі OSVITANET [67]

Також наразі є доволі гарним вебсервісом Google Earth, доволі зручний для використання, а також цікавий та простий у використанні. Так у науково-методичний посібник, укладачем якого є Буряк О.О., “Цифрові інструменти для організації змішаного навчання в шкільній природничо-математичній освіті” надається така характеристика цьому вебсервісу:

– платформа для вирішення дослідницьких завдань з географії, пов’язаних з обчисленням відстаней, визначенням найкоротшого шляху, порівнянням особливостей різних місцевостей, визначенням географічних координат тощо;

- платформа для креативної діяльності з моделювання нового вигляду місцевостей з нанесенням різного роду зображення та об'єктів, що пов'язані з вивченням природи чи економіки;
- методичний інструмент для організації кооперативної діяльності учнів у процесі навчання географії;
- платформа для створення учнівських досліджень з використанням топографічних карт (наприклад, «Прокладання туристичного маршруту»);
- у режимі «Перегляд вулиць» можна прогулятися будь-яким маршрутом та побачити знімки нашої планети, зроблені професійними фотографами Sesame Street, BBC Earth, НАСА та інших партнерів Google. [55]

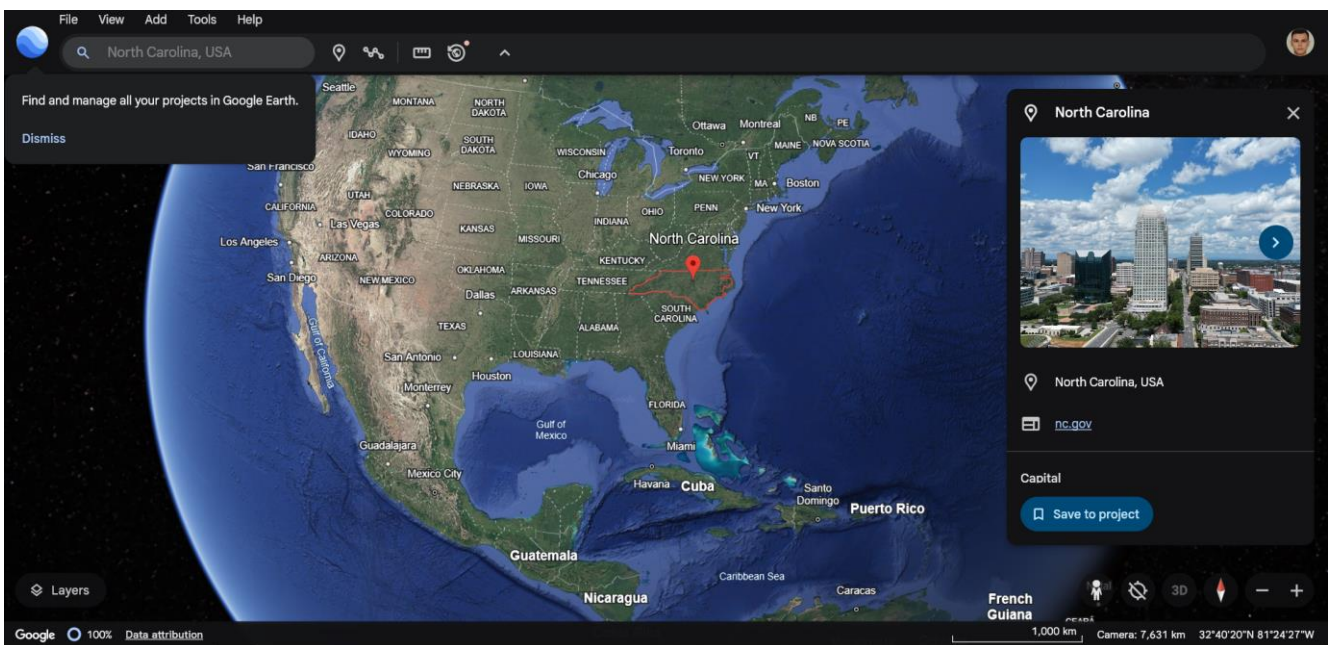

Рис 3.13. Вебсервіс Google Earth [68]

Коли були часи карантину через COVID-19, було викладено багато доволі уроків на платформу YouTube, якими доволі зручно користуватися та знаходити доволі цікаві заняття з різних тем з дуже цікавими поясненнями, які будуть розбавлені різноманітними малюнками, надані якісь цікаві факти, показані різні явища, корисні копалини, рельєф, тощо.

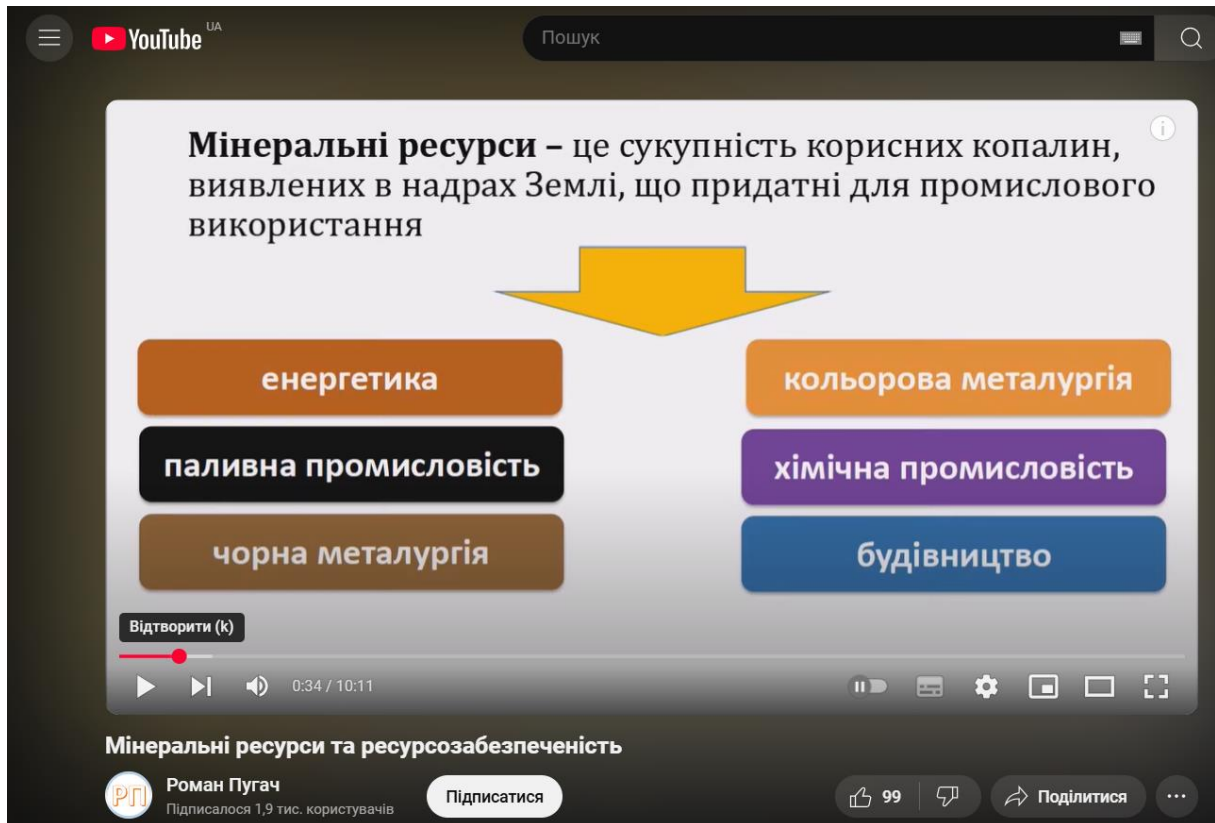

Рис. 3.14. Інтернет платформа YouTube [69]

Ключовими аспектами цифрової трансформації освіти є створення безпечного цифрового освітнього середовища, забезпечення необхідної цифрової бази для закладів освіти, забезпечення сучасними технологіями закладів освіти, підвищення рівня цифрової грамотності вчителів та процес впровадження цифрових технологій не тільки під час дистанційного навчання, але і на постійну основу під час подальшого очного навчання. Саме виклики часу стали тим фактором, що почали широкомасштабний процес цифровізації освіти в Україні, спочатку дистанційне навчання під час COVID-19, а наразі військова агресія РФ, цифрові платформи було впроваджено для підтримки освітнього процесу під час кризової ситуації, оптимізації онлайн-процесу навчання стало особливо актуальним під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну, так як усі знали, що карантин під час COVID-19 не був доволі довгим та форма дистанційного навчання не довго мала актуальність. Але обидві кризові ситуації призвели до психологічного тиску та зниження мотивації. Рівень підготовки здобувачів змінився в бойових умовах з різних причин. Наразі навчальний процес організований у трьох форматах – онлайн, офлайн і змішаний, за різних можливостей учнів та вчителів та від стану небезпеки у регіоні.

Дистанційне навчання відразу виявило проблемні пункти в організації освітнього процесу, як відсутністю електронних підручників окремих авторів, проблеми використання цифрових платформ викладачами, так як їх ні хто цьому не навчав, нестача навчальних закладів з можливістю використання цифрових технологій, зокрема цифрових платформ, для організації онлайн навчання.

Рис. 3.15. Найпопулярніші цифрові інструменти, що використовуються вчителями [70]

Лише завдяки швидкій реакції та досвіду під час COVID-19 освітня система України змогла доволі швидко перейти на доступну форму навчання, замість повного краху її, а також розвиток людства взагалі, не було би наразі девайсів за допомогою яких наразі підтримується зв'язок, то про форму дистанційного навчання наразі ні хто не мав навіть уявлення, впровадження цифрових платформ в суспільство, в освітній процес закладів освіти, дало свої плоди. У кожній формі яка

впроваджується, під час військових дій, є свої різноманітні недоліки, але потрібно враховувати, що це все робиться під час війни та українська система освіти змогла вийти з кризової ситуації, що склалася на початку війни.[71]

3.3. Проблеми та перспективи освітніх стратегій для учнів у контексті вимушеної міграції в надзвичайних умовах

Наразі українська освіта стикається з великою кількістю проблем, але однією із головних є те, що учні мігрують, що впливає на кількість дітей у освітніх закладів та робить неможливим проведення очного навчання. Навіть при умовах того, що впроваджено дистанційне навчання, є проблеми з тим, що учні можуть мігрувати до інших країн та вступати до місцевих шкіл або брати якісь курси для швидкого вивчення іноземної мови, що заважає навчанню в українській школі. Також проблемою є і те, що знищення та пошкодження шкіл призводить до того, що навіть при закінченні війни, учням потрібно буде або продовжувати якимось дистанційно навчатися до часів поки школу відновлять або змінювати місце навчання та переводитися до іншого навчального закладу.

Доволі поширеними під час війни є саме вимушені міграції. Вимушених людей покинути своє місце проживання називають біженцями або внутрішньо переміщеними особами, визначення яким ми надавали раніше у цій роботі. Але розглянемо саме процес вимушеної міграції трохи детальніше.

Міграція в Україні, особливо внутрішня, ніколи не створювала суттєвих загроз і не ставала ризиком для національної безпеки та демографії країни, до початку війни. Після здобуття Україною незалежності обсяг внутрішньої міграції в країні суттєво скоротився внаслідок припинення організованих переселень, а також через те, що СРСР був великою єдиною державою та люди вільно могли мігрувати по всій цій великій країні у пошуках кращого життя і цільового працевлаштування, що було притаманно радянському суспільству. Якщо на рубежі 80- 90х років внутрішній міграційний оборот в Україні становив 3 млн. осіб, то у 2000х роках він складав менше 1 млн. осіб. В Україні внутрішні міграційні потоки з 1991 по 2014 рік були в основному пов'язані з переміщенням людей із сіл до міст або з регіонів

до столиці, для отримання кращої роботи та життя, що притаманно всім країнам, що розвиваються. Починаючи з 2014 року численні внутрішні переміщення в Україні, були спричинені анексією Криму та військовою агресією РФ на сході держави. Саме тоді ми почали говорити о такому процесі як масова вимушена міграція, в основному вона була внутрішньою, в результаті якої сформувалася нова для України соціально-вразлива категорія населення – внутрішньо переміщені особи (ВПО). [72]

Вимушена міграція може відбуватись як в межах держави, так і за кордон. Є доволі багато причин вимушеної міграції, в межах держави вона пов'язана з екологічними, техногенними, військовими та іншими обставинами надзвичайного характеру. Вимушена міграція до іншої держави відбувається, коли людина відчуває сильну небезпеку за своє життя через вже вказані причини, а також у зв'язку з учиненням щодо особи або членів її сім'ї насилля чи переслідування в будь-якій формі.[39]

Вимушену міграцію треба відрізнити від примусової міграції, так як перша виконується з власних поглядів та думок людини, а примусова виконується країною, не враховуючи думки окремих людей, для збереження робочої сили, наприклад під час якоїсь критичної ситуації в регіоні або при небажанні бачити людину або групу людей на території своєї держави.

Підходи до класифікації міграції за ознакою добровільності дуже сильно різняться. Наприклад, деякі автори знаходять примусове переселення у таких категоріях, як «вислані», «депортовані», «недобровільно переміщені», та вважають частиною вимушеної міграції, у той час, як інші науковці виділяють таку категорію в окремий вид. Головним наслідком внутрішньої вимушеної міграції є погіршення різних показників регіону, від економічних до демографічних. Під час війни масова вимушена міграція населення в Україні призвела до низки суттєвих проблем як в окремих регіонах, так і в країні в цілому – підвищення рівня безробіття і соціальної напруги, падіння добробуту населення, погіршення стану економіки. [72]

Згадуючи теорію «Піраміда Маслоу» американського психолога Абрагама Маслоу, який визначив що безпека є однією з найважливіших людських потреб та

займає наступне місце після фізіологічних потреб, а це по факту каже про те, що реалізація інших потреб людини, без задоволення базових, тобто без потрібного рівня безпеки, є практично неможливою.

Водночас мотивація до будь-якої діяльності тісно пов'язана із задоволенням потреб людини. Для багатьох людей, які сьогодні живуть у нашій країні, забезпечення особистої безпеки є першочерговим завданням. Війна змусила людей шукати шляхи адаптації свого життя до реалій сьогодення. Як результат, на відносно безпечних територіях країни всі соціальні інститути, у тому числі і школи, були відновлені та пристосовані до нормального життя громадян. Люди продовжують працювати, навчатися і займатися повсякденними справами, незважаючи на постійні загрози і стрес. Як ми вже писали, військові конфлікти супроводжуються стресом, нестабільністю, що суттєво впливає на психологічний стан людей, особливо дітей та молоді активного навчального віку. Мотивація відіграє важливу роль в освітньому процесі та під час війни питання навчальної мотивації є особливо важливим і надзвичайно складним. У таких ситуаціях важко підтримувати стійку та ефективну мотивацію до навчання, оскільки питання виживання та безпеки є першочерговими. Постійні загрози життю та безпеці можуть викликати тривогу в учнів, впливаючи на їхню здатність концентруватися та засвоювати нову інформацію. Постійний стрес може викликати втому та емоційне виснаження, знижуючи здатність до навчання та запам'ятовування інформації.

Проблема мотивації до навчання під час війни є складним і багатогранним явищем, яке суттєво впливає на освітні можливості та розвиток дітей. Військові дії породжують багато факторів, з якими у звичайному стану стикаються набагато рідше, такі як стрес, переривання навчання, зміна умов життя, які впливають на мотивацію дітей та молоді до навчання. Крім того, серйозним викликом є адаптація у новій країні, якщо учень переїхав до іншої країни, то йому потрібно інтегруватися у нове суспільство, нова культура, нова мова, нові звичаї і традиції можуть бути цілком незвичними і незрозумілими для дитини, особливо у молодшій школі, коли дитина як губка питає інформацію від батьків та немає розвинутого світогляду. Доволі сильною проблемою стає відсутність знання місцевої мови, що призводить до

відчуття ізоляції. На щастя, дітей це стосується меншою мірою, так як вони можуть продовжувати навчатися у українській школі та потрохи вчити місцеву мову, особливо коли дітям набагато легше вивчити іноземну мову. Також переїзд до нової країни є ударом для дитини, так як він покидає друзів, які відіграють доволі велику роль у житті дитини. Усі ці фактори можуть призвести до стресу у дитини. За цих обставин вкрай необхідна підтримка і розуміння з боку вчителів. [43]

Надання якісних освітніх послуг було і залишається актуальним питанням в умовах, що склалися. В критичних ситуаціях використання інструментів дистанційного навчання є необхідним кроком на шляху забезпечення належного рівня навчання учнів та продовження освітнього процесу. Водночас широке використання сучасних технологій є непростим завданням, але необхідним для подальшого досвіду та нарешті зробити використання сучасних цифрових інструментів звичайним на практиці, що буде використовуватися повсякденно, так як це робить цікавішими заняття при очному навчанні також. Тому постає потреба в детальному висвітленні основних проблем та пріоритетів освіти в умовах сьогодення з якими має проблеми як і очне так і дистанційне навчання. Також не можна не зазначити те, що у першу чергу, саме викладач повинен бути готовим до проведення групових занять онлайн, навіть якщо наразі у школі впроваджена очна форма навчання. [73]

Виділимо основні проблеми сучасної освіти під час війни:

- Неналежний рівень взаємодії між вчителем та учнем у дистанційному форматі. Як ми знаємо, обмін інформацією у цій формі навчання відбувається завдяки інформаційно-комунікативним технологіям, сучасним інноваційним інструментами, викладачі змушені обмежуватися можливостями цих сервісів, тому учням набагато складніше засвоювати матеріал, а також розуміти його, що також унеможлиблює прямого пояснення матеріалу у очному форматі, коли учень не зрозумівши якесь питання, легко може підійти у очному форматі і спитати вчителя, що дає перевагу дітям, що навчаються у формі очного навчання.

- Проблеми з енергозабезпеченням, що призводить до проблем не тільки при форматі дистанційного та змішаного навчання, а також і очного, так як наразі школи дуже сильно залежать від світла, використання сучасних технологій майже неможливе без світла, також без світла майже неможливе приготування їжі у закладах освіти. Якщо очне та змішане навчання страждає частково від вимкнення подачі енергії або зникненні мережі інтернет, то дистанційне навчання прямим чином залежить від цих факторів.
- Труднощі налагодження проведення занять, так як у будь який момент може пролувати повітряна тривога, при даному випадку заняття припиняються, поки стане безпечно, це робить проведення занять дуже складним, тому вчителям або потрібно викладати цей матеріал на наступному занятті та ще додатково пояснити матеріал який запланований на це заняття, або надавати дітям на самоопрацювання. Також виникають труднощі і під час дистанційного навчання, так як потрібно використовувати інші методи, вчителям потрібно урахувати всі недоліки такої форми викладання, також на очному занятті вчитель бачить хто чим займається, а на дистанційному навчанні ні, якщо навіть учні сидять з увімкненими камерами.
- Ускладнення процесу оцінювання, так як діти доволі велику кількість матеріалу отримують на самоопрацювання, але головною проблемою стає оцінювання при дистанційному форматі навчання, так як доволі легко діти можуть списати з якогось джерела, скористатися можливістю використання академічної недобросовісності.
- Складнощі виникли і у тому, що була тільки впроваджена НУШ, вчителям потрібно було засвоювати нові методи які вимагає сучасна Нова українська школа. Але через, спочатку COVID-19, а потім ще і початок повномасштабного вторгнення Росії, вчителям довелося ще і пристосовуватися до цих умов, тобто вчителям відразу довелося змінювати повністю свій стандартний набір методів та підходів навчання.

- Міграція як вчителів так і учнів призвела до того, що викладачі та учні знаходяться у різних куточках країни і при відновленні очного навчання, більшість вчителів та учнів можуть перейти до місцевих шкіл, де вони наразі перебувають, якщо не буде бажання повертатися, або вони будуть вважати це небезпечним, що призведе до занепаду освітньої системи у регіонах де їдуть бойові дії.
- Проблема мотивації, страху, побоювання за своє життя, стресу, все це впливає на якість освітнього процесу, як зі сторони вчителів, так і учнів.
- Руйнування освітніх закладів, що унеможлиблює відновлення очного навчання у зруйнованих або пошкоджених закладах освіти, тому оптимальним варіантом є переведення учнів до інших шкіл, а це потребує адаптації школярів до нового середовища, а також може зробити перевантаження на заклад освіти, якщо в населеному пункті доволі мало закладів повної середньої освіти. Також це ставить під загрозу працевлаштування вчителів, так як вчитель якогось напрямку може бути непотрібним у інших навчальних закладах.

Також ключовим критерієм вибору засобу передачі інформації, у сучасних умовах, є зручність у користуванні, особливо при використанні дистанційного або змішаного навчання, так як під час шкільного навчання іноді виникає потреба повернутися до якогось матеріалу, для того щоб перевірити знання учнів або провести тестування до якого учням потрібно підготуватися. Для цього застосовуються навчальні відеоролики, презентації, таблиці, підручники (як і електроні, так і звичайні, все залежить від форми навчання), тощо. Головне щоб доступ до освітньої платформи, де надається матеріал, мали педагоги, учні та, за потреби, їхні батьки. [30]

Основні тенденції розвитку освіти в Україні спрямовані за сучасними стандартами, що спрямовані на покращення освітнього середовища та зацікавити та умотивувати дитину до навчання, зробити його цікавим, універсальним, розвивати систему оцінювання, виховувати патріотів країни, досліджувати і вводити нові методи, які будуть робити освітню систему краще. (див. рис. 3.16.).

Рис. 3.16. Основні тенденції розвитку освіти в Україні (виконано автором спираючись на джерело даних [36])

Найголовніша проблема, на мою думку, під час війни – це, безумовно, загроза життю та здоров'ю учасникам освітнього процесу, так як саме це є головною причиною введення дистанційного навчання за сучасних умов, саме відчуття небезпеки змушує мігрувати людей, у тому числі і школярів, впливає на мотивацію учнів і вчителів. Наразі за інструкцією Міністерства освіти України заклади освіти можуть провадити аудиторне навчання лише за умови наявності обладнаного бомбоховища. Саме через загрозу життю запроваджені повітряні тривоги, які переривають також освітній процес, адже всі учасники мають знаходитися в безпечному місці. Наразі доволі широко поширеною є процес надання психологічної допомоги, щоб зберегти психологічне здоров'я учнів, вчителі поступово звикли до фактору того, що настрій учнів є дуже сильно перемінним під час війни, у обов'язки вчителя увійшло те, що йому потрібно підбадьорювати учнів, надавати їм підтримку. Якщо говорити про дистанційне навчання, то спільною проблемою для всіх учасників – є відключення електрики, погана якість та низька швидкість доступного інтернету, застаріле комп'ютерне обладнання. [36]

Тенденції післявоєнного розвитку освіти в Україні мають включати демократизацію освіти, екологічну спрямованість, підвищення якості освіти, інклюзивність тощо. Великим викликом стане відновлення освітнього процесу на звільнених територіях, так як потрібно буде покласти чимало зусиль для його успішного відновлення. Тільки комплексний підхід до подолання викликів повоєнного часу зможе повністю відновити систему освіти України, яка буде відповідає потребам сучасного світу. Українська система освіти буде враховувати сучасні потреби і відновлюючись, буде одночасно перебудовувати себе. Також отриманий досвід під час пандемії та війни, впевнений, що буде застосований на практиці та буде урахований у майбутньому відновлені, доволі великим позитивним фактором стає те, що під час пандемії та війни, цифрові платформи стали частиною освітнього процесу, вони є вже інтегровані, а це доволі великий стрибок у організації освітнього процесу, так як надає дуже велику кількість різноманітних можливостей використання сучасних технологій.

ВИСНОВОК

У ході роботи ми ознайомилися з основними поняттями освітнього процесу, його властивостями та організацією. Було розглянуто визначення освіти та освітнього процесу як складного багатогранного явища, яке є одним із головних процесів у житті людини. Освіта є засобом розвитку знань, цінностей і навичок, необхідних для особистого здоров'я та майбутнього працевлаштування, а також для економічного, соціального і культурного розвитку суспільства. Метою освіти є розвиток фізичних, розумових, емоційних, соціальних, моральних і духовних аспектів життя. Освітній процес триває протягом усього життя, починаючи з раннього дитинства і не припиняючись до глибокої старості. Також було розглянуто тему обдарованості, і ми дійшли висновку, що кожна людина формує сама свої навички та знання через власну активність, хоча певну роль в цьому процесі відіграє генетична спадковість.

У роботі ми розглянули освіту яка надається в школі, її особливості, як організовується освітній процес, як просторові фактори впливають на цей процес. Виловили думки на тему НУШ, на нашу думку ця реформа є позитивним та прогресивним шляхом розвитку освіти у нашій країні, особливо за сучасних умов під час військових подій, так як старі методи навряд-чи працювали ефективно під час дистанційного навчання, яке поширено, в основному, наразі у школах на сході країни, розібрали чому українська школа потребувала цих реформ та на що вони вплинули. Нами було розглянуто ключові компетентності Нової української школи, ключові якості сучасного освітнього простору, які забезпечують реалізацію сучасних підходів в освіті, ідеї дитиноцентризму у сучасній школі, яка є дуже важливим чинником, так як є однією із основних прогресивних ідей на рівні з інклюзією, яка також впроваджується у сучасний освітній простір, саме дитина повинна бути у центрі навчального процесу. У свою чергу, сучасний освітній простір повинен бути таким, що викликає радість у учнів, мотивує їх до навчання, робить все щоб діти були зацікавлені у надбанні знань, стимулювати фантазію, так як це доволі сильно впливає на кожне покоління, а від поколінь дуже сильно залежать усі аспекти держави,

починаючи від економічного та політичного розвитку країни, закінчуючи соціальними аспектами здорового середовища.

Важливим аспектом дослідження стала роль вчителя в організації освітнього процесу. Вчитель є важливим чинником реалізації виховної роботи, так як на заняттях в школі формується багато компетентностей, які є основоположних у майбутньому житті дитини. Викладач готує матеріал для занять, організовує і здійснює роботу з навчання учнів. Освітній процес завжди були взаємно пов'язані один з одним від початку існування людини чи людства, та навряд це колись зміниться, а саме тому, що розвиток людини і суспільства залежить від освіти і виховання як процесів, що забезпечують розвиток знань, умінь і навичок, людського досвіду, що передається від однієї людини до іншої. Нами було розглянута роль та функції класного керівника, його відповідальність за організацію класу та виховний процес дітей, як саме змінилася роль вчителя та класного керівника саме після реформи та запровадження НУШ, що таке педагогіка партнерства. Класний керівник за своєю суттю є менеджером освітнього процесу, а це вимагає управлінських знань, знання закономірностей розвитку навчальної діяльності та розвитку особистості в комплексі якостей, саме він пов'язує три гілки навчального процесу – учнів, вчителів та батьків учнів.

Нами були розглянуті ключові поняття пов'язані з військовими діями такі, як: війна, внутрішньо переміщена особа та біженець, виявлено основні тенденції у світі кількості військових конфліктів за видами, кількість померлих внаслідок військових конфліктів, як на державному ґрунті так і на недержавному. Війна спричиняє величезні руйнування майна та інфраструктури, людські жертви, вона спричиняє довгострокові економічні наслідки, такі як зростання бідності та безробіття, призводить до переміщення людей, як мільйони біженців, внутрішньо переміщених осіб, мігрантів, може мати політичні наслідки, такі як створення нових держав або послаблення існуючих, призвести до встановлення авторитарних режимів у післявоєнних країнах. Виявили регіони які найбільше страждають від військових конфліктів по всьому світі та регіони України, що страждають від агресії РФ. Розглянули кількість зруйнованих та пошкоджених ЗСГО під час військової агресії РФ

проти нашої держави та розібрали як війна вплинула на освітній процес та як і наразі впливає, найбільша кількість пошкоджених ЗЗСО, за наявними даними, знаходяться у північній, південній та східній Україні, причому Харківська та Донецька області мають більше 200 пошкоджених ЗЗСО. Дослідили у часі відсоток шкіл які організовують освітній процес у формі дистанційного навчання, як змінилася кількість учнів закладів освіти по регіонах України.

Нами було розтлумачено визначення міграції, як складне та багатогранне явище, яке відображає не лише індивідуальні прагнення людей, а й глобальні тенденції. Міграція здійснюється не лише втікаючи від військових конфліктів, переслідувань та війн, але і заради кращих умов життя та роботи. Міграційні процеси мають великий вплив на економічні, соціальні та культурні аспекти країн.

У даній роботі ми визначили різновиди різних типів та видів міграції, з'ясували, що довідкова література виділяє такі види міграції: зовнішня і внутрішня, добровільна, вимушена та примусова, зворотня та незворотня або у ширшому розумінні маятникова, сезонна, довготермінова та постійна. Пояснили що міграція людей дуже сильно впливає на нашу країну, особливо міграція дітей, які є майбутнім нашої країни, без яких просто нікому буде працювати, відновлювати економіку, робити все можливе щоб наша країна процвітала, а за умов війни маємо ще і наслідок того, що менша кількість дітей отримує якісні знання, що зменшує кількість людей, що у майбутньому стануть висококваліфікованими працівниками у різних сферах діяльності. Чим більше буде триває війна, тим більше і більше дітей буде мігрувати та вступати до шкіл, що розміщені в містах перебування дітей. Тому наразі, на нашу думку, найбільша загроза освітньому процесу є саме у східних та південних регіонах України, якщо війна буде продовжуватися ще доволі тривалий час, то система освітнього процесу в регіонах, що страждають від бойових дій, може дуже сильно деградувати, так як не буде достатньої кількості дітей формувати класи, що призведе до того, що школи поступово будуть вимушені закриватися.

Дослідили зміну організації освітнього процесу в умовах війни. Отриманий досвід навчання під час пандемії COVID-19 дозволив освітнім закладам швидше адаптуватися до дистанційного навчання в умовах воєнного стану, це дуже сильно

допомогло впровадити швидко дистанційне навчання у закладах освіти. Однак дистанційне навчання несе в собі ризики погіршення якості освіти та успішності учнів, так як учні доволі вільно можуть використовувати джерела інформації та ChatGPT під час виконання тестів, контрольних та домашніх завдань, не використовуючи власні знання. Також за часів критичної ситуації поглиблюється існуюча освітня нерівність. Крім того, дистанційне навчання збільшує навантаження на учнів та вчителів і негативно впливає на психічний та емоційний стан учасників освітнього процесу. Під час війни проблема мотивації до навчання стає особливо актуальною і надзвичайно складною. У таких умовах важко забезпечити стійку та ефективну мотивацію до навчальної діяльності, оскільки головним пріоритетом стає безпека. Ще однією проблемою є те, що діти, які навчаються онлайн, витрачають більше часу на навчання вдома щодня у порівнянні з дітьми, які навчаються в школі в класах або в змішаному режимі. Освітній процес стикається з великою кількістю проблем та труднощів під час війни, тому нами було розглянуто використання сучасних технологій, цифрових платформ та інноваційних інструментів для підтримки освітнього процесу під час війни, так як це є невід'ємною частиною сучасного процесу під час дистанційного навчання та впроваджується поступово в очне, щоб зробити навчання більш цікавим та різноманітним. Дослідили програми які почали використовуватися під час дистанційного навчання та є корисними для комунікації під час онлайн навчання, виділили переваги тих чи інших програм.

У останньому розділі нами також було досліджено альтернативні форми здобуття освіти, що можуть замінити очну форму навчання у критичних ситуаціях або стати нагодою для того щоб дитина отримувала знання за альтернативними методами. Нами було розглянуто проблеми переходу від очного до дистанційного навчання, з'ясували що являє собою така форма освіти та виклики, що отримали учні та вчителі після переходу на дистанційну форму навчання. Основним викликом стало те, що дистанційна освіта, як форма навчання, все ще розвиваються, так як ця форма є відносно молодою, тому виникає доволі багато викликів з якими стикаються під час дистанційного навчання. Змішане навчання також набуло поширення під час війни, так як є дуже універсальною формою і зручною у використанні під

час надання освітнього процесу. З'ясували, що являють собою мобільні школи та індивідуальні форми навчання. Розібрали проблеми та перспективи освітніх стратегій для учнів у контексті вимушеної міграції в надзвичайних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- № Джерело інформації
- 1 United Nations Office for Disaster Risk Reduction. PDNA Guidelines Volume B – Education – 11 November, 2021. – P.27
  - 2 Dr. Goutam Patra Principal. Meaning, aims and process of education – P.12
  - 3 Ціннісні орієнтири сучасної української школи – Міністерство освіти і науки України – 2019. – 63 с.
  - 4 Мелешко В.В. Особливості організації освітнього процесу та науковому ліцеї – 2020. – № 4 (79) – С. 56-62
  - 5 Офіційний Портал Верховної Ради України «Закон України Про освіту» — Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua>
  - 6 І.І. Козинець, Ю.О. Шабанова Словник новітніх освітянських термінів і понять – Дніпро НТУ «ДП», 2021. – 69 с.
  - 7 National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Features of the Educational Process — Режим доступу: <https://nubip.edu.ua/en>
  - 8 Hasan Arslan An Introduction to Education Edited – Cambridge Scholars Publishing, 2018. – P.22
  - 9 Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / [під заг. ред. Н. М. Бібік]. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. — 206 с.
  - 10 Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої освіти / [під заг. ред. Михайла Грищенко]. – 2016. – 34 с.
  - 11 Євтух М.Б., Терентьєва Н.О. Підготовка фахівців для Нової української школи як один із напрямів формування людини з новим типом мислення. // Наукова скарбниця освіти Донеччини –2018. – № 1. – С.104-107
  - 12 Данило Косенко. Новий освітній простір. Мотивуючий простір: інформаційний посібник. / [під заг. ред.: Алевтини Седоченко]. – 1 липня 2019. – 255 с.
  - 13 Нова українська школа: poradnik dla vchitelja. Navchalno-metodичний посібник. / [під загальною редакцією: Н. М. Бібік]. – Київ «Літера ЛТД», 2018. – 160 с.
  - 14 Олена Святенко. Організація освітнього процесу – Державна служба якості освіти України, 2021. – 22 с.
  - 15 Половенко Олена. Сучасні підходи до організації освітнього процесу: Управлінський аспект. – С.290-299
  - 16 Лісовий Оксен. Про організацію 2024/2025 навчального року в закладах загальної середньої освіти. – Міністерство освіти і науки України. – 2024. – 4 с.
  - 17 Assoc. Prof. Dr. Rabije Murati. The role of the teacher in the educational process. The Online Journal of New Horizons in Education – April 2015. – Volume 5, Issue 2. – P.75-78
  - 18 Zhenkang Peng. The Role of the Teacher in Modern Education. International Journal of Education and Humanities – Warsaw, Poland, 2023.– Vol. 8, No. 2. – P.117-118

- 19 Федоров Ігор. Роль особистості вчителя в освітньому процесі – Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. – С.109-110
- 20 Ровенська Ю. В. Організаційно-методичні засади діяльності класного керівника у закладі загальної середньої освіти. – Маріуполь, 2020. – 111 с.
- 21 Дубяга А., Золотар О. Методичний путівник класного керівника Нової української школи : збірник методичних матеріалів / [під заг. ред. А. Дубяги]. – Краматорськ : Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2021. – 44 с.
- 22 Гупан Нестор, Пометун Олена. Нові професійні ролі вчителя як чинник інноваційного розвитку демократичної освіти. // Міністерство освіти і науки України. – С.176-181
- 23 Коврігіна Л. М. Особливості організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами. // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2019. – № 4 (75) / IV квартал. – С.22-28
- 24 Dr.T.S.Praveen Kumar. The Role of Teacher in Present Education System. – March 2020. – Volume 7, Issue 1. – P.4
- 25 Martin Hofmann, Audrey Jolivel, Daria Huss, Caroline Ambiaux. International Migration: Drivers, Factors and Megatrends. — Vienna, 2020. – P.13
- 26 Dawit Negussie. Impact of War on Society – November 2022. – P.2
- 27 Anna Marie Obermeier, Siri Aas Rustad. Conflict Trends A Global Overview 1946-2022 – PRIO Paper, 2023. — P. 37
- 28 Iryna Kohut, Olena Nikulina, Olena Syrбу, Tetiana Zherobkina, Yuliia Nazarenko. War & Education. How a year of the full-scale invasion affected Ukrainian schools. – February 24, 2023. – P.140
- 29 Міністерство освіти і науки України «Про організацію освітнього процесу» / Наказ від 06.03.2022 № 1/3371-22
- 30 Газета освітян Хмельниччини: Майбуття – Вересень, 2022. – №19 (690) – 68 с.
- 31 Новини Укрінформ: В Україні внаслідок війни повністю зруйновані 400 закладів освіти. — 25 лютого 2024. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3832111-v-ukraini-vnaslidok-vijni-povnistu-zrujnovani-400-zakladiv-osviti.html>
- 32 Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи – Міністерство освіти і науки України. Інформаційно-аналітичний збірник – Київ, 2023. – 64 с.
- 33 ОСВІТА.UA. Середня Освіта. У МОН заявили, що вже половина шкіл може забезпечити себе електрикою — 28 червня 2024. – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/92434/>
- 34 Державна служба якості освіти України. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2023/2024 начальному році – 2024. – 72 с.

- 35 Dr. Bohdana Oniskovets G.S. Kostiuk. Resilience and Adaptation:
Organizing the Educational Process in Wartime. – Institute of Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine – 2023. – P.7
- 36 Кондратюк М. В., Дятленко Н. М., Гончаренко А. М. Освітній процес в
Україні (2022-2023): проблеми, виклики, тренди. – 15 березня 2023. –
випуск 19. — 10 с.
- 37 Западнюк С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та
наслідки розвитку / [під ред. Л. Г. Руденко].– К.:, 2011. – 240 с.
- 38 Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до опе-
раційних понять // Політичний менеджмент. — 2006. — 2 (17). — С.
127-139.
- 39 Соціальна географія: Підручник / [під ред. Л. Немець та К. Мезенцева].
– Київ: Видавництво «Фенікс», 2019. – 304 с.
- 40 Володимир Дубровський, Вячеслав Черкашин, Анна Вахітова, Гетман
Олег. Воєнні мігранти: світовий досвід та українські особливості –
Київ 2024 – 34 с.
- 41 Новини ТСН: Понад 6 мільйонів біженців: у яких країнах Європи най-
більше українців – 12 вересня 2024. — Режим доступу:
<https://tsn.ua/svit/ponad-6-milyoniv-bizhenciv-u-yakih-krayinah-yevropi-naybilshe-ukrayinciv-2658555.html>
- 42 Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у
2023/2024 начальному році – Державна служба якості освіти України –
2023. – 64 с.
- 43 Матеріали всеукраїнського науковопедагогічного підвищення кваліфі-
кації “Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики,
правила, перспективи” (Львів – Торунь 4 березня – 14 квітня 2024
року) – Liha-Pres, 2024. – 368 с.
- 44 Cedos: War and Education. How a Year of the Full-scale Invasion
Influenced Ukrainian Schools – 21.03.2023. — Режим доступу:
<https://cedos.org.ua/en/researches/war-and-education-how-a-year-of-the-full-scale-invasion-influenced-ukrainian-schools/>
- 45 ОСВІТА.UA. Середня Освіта. Освітній процес в умовах війни: тенден-
ції та висновки – 19 квітня 2023. — Режим доступу:
<https://osvita.ua/school/88943/>
- 46 Міністерство освіти і науки України «Про деякі питання організації
роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного
стану» / Наказ від 07.03.2022 р. № 235
- 47 Анісімова С.В., Адаптація освітнього процесу до умов воєнного стану
в Україні // Всеукраїнська конференція з проблем вищої освіти “Еко-
логічно орієнтована вища освіта. Методологія та практика – 2024” –
Харків, 25 жовтня 2024. – С.8-11
- 48 Гнатюк О.В. Дистанційне навчання: проблеми, пошуки, виклики. –
Київ, 2021. – 12 с.

- 49 GlobalGiving: Mobile School – Education for Children in Romania by Save the Children Association Iasi – Project #26458. — Режим доступу: <https://www.globalgiving.org/projects/mobile-school/>
- 50 Soheil Salha, Ahmed Tlili, Boulus Shehata, Xiangling Zhang, Awol Endris, Khalid Arar, Sanjaya Mishra, Mohamed Jemn. How to Maintain Education During Wars? An Integrative Approach to Ensure the Right to Education – 2024. – P.160-179
- 51 Цифрові інструменти для організації змішаного навчання в шкільній природничо-математичній освіті : науково-методичний посібник / Укладачі : Буряк О. О. та ін. Житомир : ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”» – 2021 – 122 с.
- 52 Шелестова Л. В. Змішана форма навчання у профільній загальній середній освіті за умов війни // Pedagogy trends in the development of science and teaching methods. – 2024 – С.208-212
- 53 Філоненко Л.А. Альтернативні форми навчання в період карантину: психологічний аспект // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць – 2020. – Випуск 21. – С.402-418
- 54 Новини Знайшов: Як перейти на сімейну форму навчання: покрокова інструкція – 15 серпня 2022. — Режим доступу: <https://surl.li/mzcvst>
- 55 Лариса Рубан. Домашнє навчання як альтернативна форма здобуття початкової освіти (за ідеями американського педагога Джона Холта) // Порівняльно-педагогічні студії – 2014. – № 6(20) – С.161-168
- 56 НУШ: Індивідуальне навчання: кому підходить і як організувати – 21 жовтня 2021. — Режим доступу: <https://nus.org.ua/2021/10/21/indyvidualne-navchannya-komu-pidhodyt-i-yak-organizuvaty/>
- 57 Збірник тез, за матеріалами ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції “Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи”. – Тернопіль, 28 квітня 2021. – 235 с.
- 58 Google Meet. — Режим доступу: <https://meet.google.com/landing>
- 59 Zoom. — Режим доступу: <https://www.zoom.com/en>
- 60 Gmail.com. — Режим доступу: <https://workspace.google.com/intl/uk/gmail/>
- 61 Viber. — Режим доступу: <https://www.viber.com/ua/download/>
- 62 WhatsApp. — Режим доступу: <https://www.whatsapp.com/>
- 63 Telegram. — Режим доступу: <https://telegram.org/>
- 64 Вікіпедія, Moodle. — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Moodle>
- 65 Kahoot — Режим доступу: <https://kahoot.com/>
- 66 Вікіпедія, Kahoot!, [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Moodle>
- 67 OSVITANET, Інтерактивні атласи. — Режим доступу: <https://new.osvitanet.com.ua/>
- 68 Google Earth — Режим доступу: <https://www.google.com.ua/earth/>

- 69 YouTube — Режим доступу:
<https://www.youtube.com/?app=desktop&gl=UA&hl=uk>
- 70 ОСВІТА.UA. Середня Освіта. Цифрові інструменти вчителя: функції, переваги, застосування – 18 січня 2024. — Режим доступу:
<https://osvita.ua/school/method/91206/>
- 71 Железнякова Е. Ю., Зміївська І. В. Цифрова платформа як інструмент цифровізації освіти – 2024. – 7 с.
- 72 Следь О.М. Вимушена міграція: ознаки поведінки та фактори впливу // Наукові праці ДонНТУ, 2019. – Серія: економічна. №1 (20). – С.63-71
- 73 Сидоренко Т.М., Петькун С.М., Новак О.М. Дистанційна освіта: проблеми та перспективи. Інноваційна педагогіка: науковий журнал – Видавничий дім «Гельветика» 2021. – Випуск 35. – С.45-48